

1732

Katja Kinnunen

AMMATTIKUNTA, ESIVALTA, MUUTOS

Tukholman nuottakalastaja-ammattikunta 1700-luvun alkupuolella

Suomen historian pro gradu
Jyväskylän yliopisto
Historian laitos 1999

**JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
HUMANISTINEN TIEDEKUNTA
HISTORIAN LAITOS**

Tekijä Katja Kinnunen	
Työn nimi Ammattikunta, esivalta, muutos: Tukholman nuottakalastaja-ammattikunta 1700-luvun alkupuolella	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji pro gradu
Aika Heinäkuu 1999	Sivumäärä 100
Tiivistelmä - Abstract <p>Työssä tarkastellaan nuottakalastaja-ammattikuntaa 1700-luvun alkupuolen Tukholmassa. Kalastajayhteisön sosiaalis-taloudellista järjestelmää on lähestytty modernisaatiokäsitteen avulla ja esimoderniin yhteisöön liitettyjen piirteiden kuten suhteitten kokonaisvaltaisuuden, kollektiivisuuden ja patriarkaalisuuden näkökulmasta. Ammattikunnan ja kaupunginhallinnon vuorovaikutusta on tutkittu pohtien valtion merkitystä modernisaatioprosessissa.</p> <p>Ammattikunta oli kotitalouksien muodostama sosiaalisen, taloudellisen ja oikeudellisen vuorovaikutuksen näyttämö. Ammattikunnan uudet isännät liittyivät yhteisöön usein traditionaalisin kokonaisvaltaisoin sitein: avioliittojen ja sukulaisuussuhteiden lisäksi yhteisellä suomalaisella kotiseudulla näyttäisi olevan yhteys rekrytointiin. Status-yhteisönä ammattikuntaa voitiin käyttää myös sosiaalisen etenemisen välineenä, mutta se ei välttämättä määrännyt yksilön elinpiiriä kokonaisvaltaisesti. Ammattikunnan ulkopuolinen taloudellinen toiminta saattoi esimerkiksi olla itse nuottakalastusta huomattavampaa. Vuosisadan puoliväliä kohti tultaessa yhteisössä esiintyy entistä suurempia taloudellisia voimavaroja hallitsevia isäntiä. Samaan aikaan ammattikunta pienenee. Toisaalta renkien ja isäntien välinen sosiaalinen polarisoituminen näyttää lisääntyvän.</p> <p>Kaupunginhallinto samanaikaisesti sekä paikallisyhteisön että esivallan edustajana pyrki vallitsevan hierarkisen järjestelmän ylläpitämiseen, mutta halusi toisaalta lisätä taloudellista rationaalisuutta kaupungin elintarvikehuollossa esimerkiksi viestintää tehostamalla. Tämä saattoi jouduttaa yhteiskunnallista differentioitumista. Palvelusväen valvonta näyttäisi kuuluneen myös kaupungin edustajien intresseihin. Kotitalouspohjaista patriarkaalista tuotantojärjestelmää uhkasi kuitenkin työvoiman rekrytointi ammattikunnan ulkopuolelta ja isäntäväen ja renkien ristiriitojen kärjistytminen 1730- ja 1740-luvulla.</p>	
Asiasanat Ammattikunta, 1700-luku, Tukholma, modernisaatio	
Säilytyspaikka	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	NUOTTAKALASTAJAT OSANA KASVAVAN PÄÄKAUPUNGIN ELINTARVIKEHUOLTOA	10
3	NUOTTAKALASTAJA-AMMATTIKUNTA, HIERARKINEN SOSIAALINEN JÄRJESTELMÄ	13
3.1	Nuottakalastajamestarit, ammattiveljet	13
3.2	Perhe, kotitalous ja työn organisointi ammattikunnan piirissä	18
3.3	Ammattikunta ja sosiaalinen liikkuvuus	22
3.3.1	Ammattikunta pienenee – avioliittoko tie nuottakalastajaisännäksi?	22
3.3.2	Traditionaalisten suhteiden merkitys: suomalaisuus yhdistävänä tekijänä	26
4	NUOTTAKALASTAJA-AMMATTIKUNTA JA TALOUS	31
4.1	Kalastus ja yhteiskunta: privilegit ja työnjako	31
4.2	Pääoma ja sääty sosiaalisen ja taloudellisen aseman ratkaisijoina	36
4.3	Taloudellinen solidaarisuus ja yhteistyö ammattikunnassa	41
5	AMMATTIKUNTA OIKEUDELLIS–NORMATIIVISENA NÄYTTÄMÖNÄ	45
5.1	Ammattikuntalaitos – integroitu osa yhteiskunnallista järjestystä?	45
5.2	Konfliktit ja yhteistyö vuorovaikutussuhteiden kuvaajina: sovittelu, kollektiivisuus ja uskonto	50
5.3	Isännänvalta ja kollektiivinen kunnia, sosiaalisen kontrollin välineitä ja motiiveja	57
5.4	Patriarkaalinen järjestelmä haasteiden edessä	62
6	TAPAUKSEKSI JOHAN ÖSTERMAN – VARSINAISSUOMALAISET MAA- SEUDULTA TUKHOLMALAISEKSI PORVARIKSI	69
6.1	Nuottakalastaja Östermanin elinkaari	69
6.2	Uudentyyppinen pääomaporvari?	74
7	KOHTI MODERNIA: AMMATTIKUNTA MUUTOKSEN EDESSÄ	81
7.1	Ammattikunta sosiaalisen, oikeudellisen ja taloudellisen vuorovaikutuksen näyttämönä	81
7.2	Esivaltako modernisaation eteenpäinviejänä?	85
	LÄHTEET	91
	LIITTEET	99

1 JOHDANTO

Euroopassa on viime vuosisatoina tapahtunut yhteiskunnallinen muutos, jota on alettu kutsua modernisaatioksi. Taloushistorian kannalta muutos on nähty ennen kaikkea siirtymisenä agraarisesta, kotitalouteen perustuvasta markkinataloudesta kapitalistiseen (ja teolliseen) markkinatalouteen. 1800-luvulle asti oli traditionalistinen kotitalouteen perustuva järjestelmä länsieurooppalaisessa yhteiskunnassa hallitseva ja koski valtaosaa väestöstä. Keskeisenä instituutioon maaseudulla oli tuolloin kyläyhteisö, jonka piiriin kuuluivat tuotanto- ja kulutusyksikköinä toimivat kotitaloudet. Kaupunkiyhteisössä puolestaan on ammattikuntalaitos nähty maaseudun kyläyhteisöä vastaavana instituutioon, johon yksittäiset kotitaloudet olivat sidoksissa.¹ Yhteiskunnan taloudelliseen modernisaatioprosessiin liittyy vahvasti näiden sosiaalisten vuorovaikutussuhteiden muuttuminen. Modernisaation yhteydessä yhteiskunnan yhteisöllisyyden on sanottu murtuneen ja muutoksen luoneen edellytykset muun muassa yksilöllisyyden kehittymiselle. Itse käsite modernisaatio on määritelty yhteiskunnallisen järjestelmän differentioitumiseksi omalakisiksi alijärjestelmiksi, jotka toimivat toistensa ympäristöinä ja ehtoina.²

Esimodernin ajan yhteisönmuodostus on saanut Ruotsin kaltaisessa harvaanasutussa valtakunnassa erilaisia piirteitä kuin väkiluvultaan rikkaammassa Euroopan keskiosissa. Esimerkiksi ammattikuntalaitos vakiintui Ruotsin ja Suomen pieniin kaupunkeihin vasta 1700-luvulla, ja toisin kuin Keski-Euroopassa oli ammattikuntalaitoksen leviäminen Ruotsin valtakunnassa ennen kaikkea kruunun toimien aikaansaannosta.³ Silti myös täällä ihminen aina kuului myös perhettä tai kotitaloutta laajempaan yhteisöön. Yhteiskunta rakentui 1600-luvulla säädyistä: yhteiskunta nähtiin organismina, jossa jokaisella oli syntyperän mukaan määrätyn tehtävänsä. Esimodernin ajan ihmisen maailmankuvaa onkin luonnehdittu kollektiiviseksi, yhteisöllisyys oli keskeinen piirre kaikilla elämänalueilla. Sääty-yhteiskunta perustui eri yhteiskuntaryhmien erilaisille

---

¹ Magnusson 1996, 20-21, 24. Vrt. Max Weberin käsitepari traditionalismi – kapitalismi, Weber 1980, 42-43.

² Hautamäki 1996, 33-34 lähdeviitteineen. Ks. myös Lehtonen 1994, 17. Muutosta voisi vaihtoehtoisesti tarkastella myös historiallisen materialismin käsitteiden feodalismi ja kapitalismi näkökulmasta, ks. esim. Stadin 1979, 7-9.

³ Esim. Heino 1997, 17, 19; Heckscher 1936, 527; Edgren 1997, 115-116.

oikeuksille. Siten se eroaakin myöhemmästä kapitalistisesta yhteiskunnasta, jossa järjestelmän perustana periaatteessa ovat yksilön oikeudet ja vapaudet.⁴

Ammattikuntalaitos voidaan nähdä esimerkkinä sääty-yhteiskunnan yhteisöihin perustuvasta luonteesta. Kaupunkien ammattikuntalaitoksen lakkauttaminen Pohjoismaissa 1800-luvun puolivälin tienoilla on yksi konkreettinen merkki yhteiskunnassa tapahtuneesta taloudellis-sosiaalisesta muutoksesta. Itse muutoksen on kuitenkin täytynyt olla hyvinkin pitkäkestoinen ja alkaa jo huomattavasti ennen konkreettisen instituution hajoamista – ammattikuntalaitoksen kaltainen vakiintunut, mentaalisia aineksia sisältävä instituutio tuskin katoaa aivan hetkessä. Siksi pyrin tässä työssä valottamaan yhteiskunnan sosiaalis-taloudellista muutosta kohti modernia tarkastelemalla ammattikuntaa ja siihen vahvasti kytkeytynyttä kotitaloutta. Välineenä työssä toimii Tukholman pieni nuottakalastaja-ammattikunta ja tarkasteluajanjaksona 1700-luvun alkupuoli.

Ammattikuntia pidetään usein keskiaikaisena käsityöläisten organisaation muotona. Niiden syntytausta on tutkimuksessa ollut kiistanalainen kysymys, mutta usein ammattikuntien on arveltu kehittyneen spontaanisti sosiaalisissa käytännöissä, koska yhteisöllisesti organisoitunut toiminta oli luonteenomaista keskiajalla.⁵ Pohjoismaissa ammattikuntalaitos alkoi saada jalansijaa myöhäiskeskiajalla lähinnä saksalaisten vaikutteiden ansiosta. Tukholmassa ensimmäiset merkit ammattikuntien olemassaolosta ovat 1300-luvulta. Keskiajan loppuun mennessä oli ainakin 14 käsityöläis-ammattikuntaa kaupungissa saanut oman järjestyssääntönsä.⁶

Tutkimus on korostanut, että ammattikunnat kaupungissa – kuten kyläyhteisö maaseudulla – olivat paitsi taloudellisia korporaatioita, myös tärkeä sosiaalinen viitekehys jäsenilleen. Ammattikunnalla oli keskeinen rooli yhteiskunnallisen statuksen antajana. Keskiaikaista ammattikuntaa voisikin kutsua statusyhteisöksi erotukseksi sukuyhteisöstä tai modernista sopimusyhteisöstä, jossa toimijat ovat yksilöitä. Taloudellisten säännösten lisäksi ammattikunnat määrittelivät esimodernissa yhteiskunnassa sosiaalisia normeja ja käyttivät oikeudellista valtaa: yhteisöön

---

⁴ Englund 1989, 50-52; Melkersson 1997, 36-37; Lehtonen 1990, 87.

⁵ Lehtonen 1990, 78-79, 86, 88. Lindström 1997, 103; Söderlund 1949, 100. Ks. myös Saukkonen 1960.

⁶ Lindberg 1989, 65-68. Vanhin tunnettu ammattikunta Tukholmasta on räätälien ammattikunta, joka oli olemassa viimeistään vuonna 1356.

kuuluminen kattoi kaikki elämänalueet ja sen jäseniä sitoivat vahvat henkilökohtaiset siteet. Tällaisena tilanne säilyi pitkälti myös 1500- ja 1600-luvulla.⁷

Ammattikunnan mestarit olivat ideatasolla tasavertaisia jäseniä yhteisössä, jonka toimintaperiaatteita olivat keskinäinen avunanto ja vastavuoroisuus. Kunkin mestarin kotitalous puolestaan edustaa hierarkista sosiaalista järjestelmää. Kotitaloudella oli varsinkin suurvalta-ajan Ruotsissa muiden funktioiden ohella myös uskonnollis-ideologinen rooli kolmisäätyopin huoneenhallituksen muodossa. Mestari oli isännän ominaisuudessaan oikeutettu ja velvollinen valvomaan perheen muita jäseniä, palkolliset mukaan luettuna. Näiltä odotettiin vastavuoroisesti kuuliaisuutta perheen päätä kohtaan. Tällaista suhdetta voi kutsua patriarkaaliseksi.⁸ Toisaalta aikakauden säätyideologia vaikutti myös taloudelliseen ajatteluun: taloudellisen toiminnan tavoitteena kotitalouteen perustuvassa markkinataloudessa oli tavallisesti säädyn mukainen elämisen taso, ei niinkään maksimaalisen voiton tavoittelu.⁹

Ammattikunta-aiheen perusteoksiin Pohjoismaissa kuuluu teossarja *Den svenska arbetarklassens historia*, jossa ammattikuntalaitos nähdään osana työn ja talouden laajempaa kehitystä. Ernst Söderlund sijoittaa suurvaltakaudesta kustavilaiselle ajalle ulottuvassa osassaan *Hantverkarna II* (1949) ammattikuntien taloudellis-sosiaalisen murroskohdan 1700-luvun puoleenväliin. Yksityiskohtaisempia tuloksia Söderlund on saanut vapaudenajan Tukholmasta tutkimuksessaan *Stockholms hantverkarklass 1720-1772* (1943) ja esittää, että käsityöelinkeinon parissa muodostui Tukholmaan ensimmäinen varsinainen työväenluokka vapaudenajan loppuun mennessä. Kolmena vuosikymmenenä 1740-luvulta 1770-luvulle lisääntyi esimerkiksi avioituneiden kisällien määrä huomattavasti monella käsityön alalla valtakunnan pääkaupungissa.¹⁰ Toisin sanoen oli kotitalous menettämässä merkitystään ehdottomana työyksikkönä ja moderniin yhteiskuntaan kuuluva palkkatyö saamassa jalansijaa myös ammattikunnittain järjestettyjen elinkeinojen piirissä. Myöhemmät tutkijat ovat tukeneet

---

⁷ Lehtonen 1990, 78, 86, 108. Lindström 1997, 100-101.

⁸ Esim. Lehtonen 1990, 81, 90. Edgren 1987, 29.

⁹ Magnusson 1996, 23; Englund 1989, 72.

¹⁰ Söderlund 1949, 383-386; Söderlund 1943, 276.

Söderlundin havaintoja taloudellisesta ja sosiaalisesta muutoksesta käsityöläisten keskuudessa 1700-luvun aikana.¹¹

Lars Edgren on tutkimuksessaan *Lärling, gesäll, mästare – hantverk och hantverkare i Malmö 1750-1847* (1987) valinnut tarkastelunsa lähtökohdaksi erityisesti kapitalismin esiinnousun. Edgrenin mukaan kapitalismiin kuuluu ensinnäkin se, että tavara tuotetaan vapaan ostamisen ja myymisen markkinoille, toiseksi, että tietty yhteiskunnan ryhmä omistaa ja valvoo tuotantovälineitä kun taas muiden täytyy toimeen tulla myydä työvoimaansa pääoman omistajalle. Kolmanneksi Edgren liittää kapitalismiin ilmiönä talouden itsenäisyyden ja vallitsevuuden. Tällä hän tarkoittaa talouden suhteellista irrallisuutta muusta elämänpiiristä vastakohtana sille, että taloudellinen toiminta ennen kapitalismin kehittymistä on ollut vahvasti sidoksissa muihin sosiaalisiin suhteisiin. Edgren on tässä yhteydessä käyttänyt Karl Polanyin termiä *embeddedness* puhuessaan talouden lomittumisesta muuhun elämänpiiriin kapitalismia edeltävänä aikana.¹² Toisaalta tämän piirteen voi modernisaation määritelmään viitaten kytkeä laajemmin koko modernisaatioprosessiin: yhteiskunnan differentioituessa talous muun joukossa eriytyi omaksi alijärjestelmäkseen.

Edgrenin Malmöta koskeva tutkimus painottuu 1800-luvun alkupuoleen ja käsittelee kaupungin koko käsityöläisväestöä lähinnä kvantitatiivisen aineiston perusteella. Tutkimus tuo esiin muutosprosessin piirteitä pitäen silmällä juuri talouden lomittumista muuhun elämään. Kymmenen vuotta myöhemmin ilmestyneessä artikkelissaan *De svenska hantverksskråna under 1700-talet* (1997) Edgren kuitenkin toteaa, että 1700-luvun osalta käsityöläisammattikuntia ei edelleenkään ole tutkittu erityisesti huomioiden talouden kiinnittymistä muihin yhteyksiin.¹³ Pääpaino talouden modernisaatio-tutkimuksessa onkin käsittääkseni keskittynyt ennen kaikkea teollisen läpimurron tienraivaajaksi miellettyyn protoindustrialismiin ja pääomavaltaiseen kansainväliseen kauppaan. Miten sitten esimodernin ajan ammattikunnan piirissä vallinneet sosiaaliset suhteet – kollektiivisuus, kokonaisvaltaisuus ja patriarkalisuus ehkä keskeisimpinä kuvaajinaan – liittyvät taloudelliseen modernisaatioprosessiin? Miten Tukholman nuottakalastajayhteisön taloudellista ja sosiaalista vuorovaikutusta 1700-luvun

¹¹ Esim. Dag Lindström, *Skrå, ära och hantverksskultur i Sverige ca 1350-1900. Kring arbetarkultur före industrialismen* (HT 1/1993), 22-23, 27.

¹² Edgren 1987, 24-26. Ks. Polanyi 1977, 47-56.

¹³ Edgren 1997, 109.

alkupuolella voisi kuvata modernisaatioteorian näkökulmasta, ja onko vuorovaikutussuhteissa kenties näkyvissä muutoksia? Oliko ammattikuntayhteisöllä ihmisen elämää kokonaisvaltaisesti säätelevä merkitys? Herää myös kysymys, mitkä tekijät saattoivat edistää tai aikaansaada muutosta vuorovaikutussuhteissa, tai mikä puolestaan jarrutti tai esti sitä. Erityisesti on otettava huomioon tutkimuksessa vilkkaasti keskusteltu kysymys valtion merkityksestä yhteiskuntakehityksessä.

Keskiaikaisella heikolla valtiomahdilla oli ammattikuntalaitoksen varhaiseen kehitykseen tuskin suurta osuutta, mutta eurooppalaisten vahvojen kansallisvaltioiden alkaessa kehittyä 1500-luvulla kasvoi myös valtion kiinnostus ammattikuntalaitosta kohtaan. Ruotsissa valtion huomio ammattikuntia kohtaan kulminoitui yrityksessä uudistaa koko ammattikuntasäännöstö vuosina 1621-22. Ammattikuntalaitoksesta tuli vähitellen tärkeä kruunun elinkeinopolitiikan väline. Esivallan kiinnostus suuntautui tuolloin ennen kaikkea ammattikunnan taloudelliseen piiriin kuten hinta- ja laadunvalvontaan sekä tuotteiden saatavuuteen. Kruunu edistikin ammattikuntalaitoksen leviämistä voidakseen säädellä käsityön harjoittamista. Pyrkimyksenä oli, että kaupunkielinkeinojen harjoittajat muodostaisivat ammattialoittain kaupungin valvonnassa olevia ammattikuntia. Jos tietyn alan ammatinharjoittajia oli kaupungissa vähemmän kuin kolme, nämä liittyisivät Tukholmassa toimivaan ammattikuntaan.¹⁴

Dag Lindström väittää artikkelissaan *Hantverkarkultur under statlig påverkan* (1997), että kruunun suhtautuminen ammattikuntalaitokseen muuttui jälleen 1600-luvun kuluessa. Kiinnostus ammattikuntia kohtaan laimeni, tai pikemminkin ammattikuntalaitoksen paremmuus järjestelmänä kyseenalaistettiin. Valtion taholta voidaan myös nähdä uudenlaisia tavoitteita säädellä keskeisiä ammattikunnan yhteisöllisyyteen kuuluvia asioita kuten ammattikunnan moraalisia ja sosiaalisia vaatimuksia tuleville mestareille. Kruunu halusi nyt poistaa ammattikuntakulttuurista sellaisia piirteitä, jotka katsottiin hyödyttömiksi tai jopa haitallisiksi. Hyödyttömänä pidettiin muun muassa sitä, että kaikki ammattikunnan mestarit jättivät työnsä osallistuakseen kokouksiin ja kiltoihin, kun kokoontumisen olisi voinut hoitaa oltermannin ja muutaman vanhemman mestarin sekä parin kisällien edustajan kesken. Kokousten katsottiin aiheuttavan vain epäjärjestystä, laiminlyöntejä ja ajanhukkaa. Vapaudenajan Tukholmaa käsitellessään

¹⁴ Lindström 1997, 103-105; Lindberg 1989, 132-145.

on Ernst Söderlund puolestaan todennut viranomaisten vaikutuksen ammattikuntiin edelleen lisääntyneen 1700-luvulla.¹⁵ Vaikka tutkimus ei Lindströmin mukaan edelleenkään ole pystynyt muodostamaan kokonaiskuvaa kruunun toimista ja vaikutuksista ammattikuntalaitokseen 1600- ja 1700-luvun aikana, näyttää kehityssuunta hänen mielestään selvältä: "Strävande tycks ha utsträckts till att ta kontroll över eller till och med upphäva grundläggande element i skrånas inre organisation, att omforma eller t.o.m. helt eliminera centrala delar i skråkollektivets normsystem och deras gemensamma institutioner."¹⁶ Dag Lindströmin mukaan esivalta siis pyrki nyt entistä enemmän puuttumaan ammattikuntien sisäiseen vuorovaikutukseen. Suoraviivaista kuvaa mutkistaa kuitenkin 1700-luvun loppupuolelta lähtien yhteiskunnan eliitin keskuuteen levinnyt uusi yhteiskuntakäsitys ja siihen liittyvät ajatukset valtion rajoitetummasta roolista yhteiskunnan kontrolloijana.¹⁷ 1700-luvun alun nuottakalastaja-ammattikuntaa voi siis tuskin lähteä tutkimaan ottamatta huomioon valtion roolia yhteiskunnan muutosprosessissa. Pyrkikö ja onnistuiko valtio vaikuttamaan ammattikunnan sosiaaliseen ja taloudelliseen järjestelmään? Millaisia keinoja esivallalla siinä tapauksessa oli käytettävissään?

Tutkimustehtävä jakautuu edellisen perusteella kahteen osaan: ensinnäkin kiinnitän huomiota ammattikuntayhteisön sosiaaliseen ja taloudelliseen vuorovaikutukseen traditionaalisen ja modernin yhteisön käsitteiden näkökulmasta, toiseksi tutkin sitä, miten esivalta vaikutti yksittäisen ammattikunnan kehitykseen ja siten koko oletettuun modernisaatioon. Esivallalla tarkoitan jatkossa nimenomaan maallista esivaltaa, jonka merkitys on lähellä valtion käsitettä.

Miksi sitten olen valinnut tutkimuksen kohteeksi juuri nuottakalastajat, miksi 1700-luvun alkupuolen, miksi juuri valtakunnan pääkaupungin Tukholman? Valitsemalla tutkimuksen aikarajaukseksi 1700-luvun alkupuolen toivon pystyväni paitsi vastaamaan aiemmassa tutkimuksessa esitettyjen tutkimusaukkojen haasteeseen myös paremmin arvioimaan modernisaatioon liittyneitä tekijöitä ja kehityspiirteitä: vaikka erityisen dynaaminen taloudellis-sosiaalinen muutos valtakunnassa on havaittu vasta 1700-luvun

¹⁵ Lindström 1997, 106; Stiernman 1753, V:341-342, (Kungl Maj:t) till Kongl. Rådet och Öfver-Ståthållaren Grefwe Christopher Gyllenstierna swar, angående Embeternes sammankomst, Stockholm 7.5.1692. Söderlund 1943, 34.

¹⁶ Lindström 1997, 106-107.

¹⁷ Melkersson 1997, 98-101.

loppupuolelta lähtien ja käänneasteeksi on usein osoitettu vuosisadan puoliväli,¹⁸ saattavat monet muutoksen alkamiseen vaikuttaneet seikat olla selvemmin näkyvissä jo ennen muutosprosessin nopeinta vaihetta. Tukholman valitsemista tutkimuskohteeksi voi perustella vastaavasti sillä, että valtakunnan johtavana kaupunkina oletettu modernisaatiokehitys luultavasti oli pisimmällä juuri Tukholmassa. Modernisaatioon liittyvät prosessit ovat tosin saattaneet edetä täysin eri tavoilla valtakunnan eri osissa, joten tutkimustulosten yleistettävyyttä on syytä pohtia erikseen. Toisaalta valitsemani nuottakalastaja-ammattikunnan ei voi odottaa olleen erityisen radikaali ympäristöönsä verrattuna. Mahdolliset havaitut muutokset ammattikunnan ja siihen kuuluvien kotitalouksien sosiaalis-taloudellisessa järjestelmässä voi siis nähdä koko yhteiskuntaa koskevana ilmiönä. Nuottakalastajien valitseminen tutkimuskohteeksi ei sitä paitsi rajoita tarkastelua pelkästään käsityöläiskulttuuriin, vaan ammattikuntainstituutio voidaan ymmärtää osana esimodernin ajan yhteisönmuodostusta laajemminkin. Yksittäisen ammattikunnan, varsinkin pienen sellaisen, tarkastelu mahdollistaa lisäksi laadullisen aineiston tarkemman käytön.

Lähdemateriaalin selkärangana on nuottakalastaja-ammattikunnan sinänsä melko niukka pöytäkirja-aineisto (myöhemmissä lähdeviitteissä lyhennettynä NÄP ruotsinkielisen nimen *notfiskareämbetets protokoll* mukaan), joka on säilynyt vuodesta 1700 lähtien.¹⁹ Pöytäkirjaa piti kaupungin notaari, ja läsnä ammattikunnan kokoontumisissa oli tämän lisäksi maistraatin rakennus- ja ammattikuntakollegion edustaja. Pöytäkirjaa voisi itse asiassa luonnehtia yhdistetyksi jäsenluetteloksi, tilikirjaksi ja ammattikunnan tuomiokirjaksi: nämä kirjanpidon tehtävät olivat monissa suuremmissa Tukholman ammattikunnissa toisistaan erillään. Koska pöytäkirjan pitäminen mitä ilmeisimmin palveli ennen kaikkea kaupunkiyhteisön ja esivallan tarpeita valvoa ammattikuntaa, on paperille kirjattu lähinnä ne asiat, jotka ovat kiinnostaneet valvojia. Toisaalta pienellä ammattikunnalla on ollut mahdollisuus kokoontua ja päättää asioista myös epämuodollisesti, jolloin tietyt asiat ovat jääneet pöytäkirjan ulkopuolelle ja virallisissa kokoontumisissa läsnä olevan raatimiehen korvien ulottumattomiin. Esimerkiksi tilinpidon näkökulmasta nuottakalastajien ammattikunnan pöytäkirjaan on merkitty vain rutiiniluonteisimmat tulot ja menot: muodollisessa kokoontumisessa suoritettut

¹⁸ Esim. Edgren 1987, 20.

¹⁹ Jonkinlaista pöytäkirjaa oli pidetty jo ennen vuotta 1700. NÄP 29.11.1700 (3), SSA. Ammattikunnan pöytäkirja on sidottu yksiin kansiin vuodesta 1700 vuoteen 1847 saakka ja sivut on jälkikäteen numeroitu. Lähdeviitteen suluissa oleva luku viittaa sivunumeroon.

neljännesvuosimaksut samoin kuin kulukorvaukset kaupungin edustajille ja ammattikunnan luottamusjäsenille. Myös oikeudellisena lähteenä nuottakalastaja-ammattikunnan pöytäkirja on niukkasanainen. Pöytäkirjan merkitys hallinnon symbolina ja potentiaalisena valvonnan välineenä on kuitenkin tärkeä, sillä pöytäkirjan kautta esivallalla ja kaupunkiyhteisöllä oli mahdollisuus seurata ammattikunnan toimintaa tarvittaessa myös jälkikäteen. Pöytäkirjanpidolla lienee siksi ollut suuri vaikutus yhteiskunnan asettamien normien rikkomisen ennaltaehkäisijänä ammattikunnan virallisissa tapaamisissa.

Toinen tärkeä lähde ovat rakennus- ja ammattikuntakollegion (*ämbets- och byggningskollegium*) pöytäkirjat – viitteissä lyhennettynä ÄBK – joita tosin on säilynyt 1700-luvun alkupuolelta vain katkonaisesti: erityisesti aukkoja on vuosisadan ensimmäisellä vuosikymmenellä ja 1730-luvulla.²⁰ Rakennus- ja ammattikuntakollegio oli neljästä kaupungin maistraatin alaisesta kollegiosta se, jolle ammattikuntien valvonta etupäässä kuului. Kollegio koostui kolmesta raatimiehestä ja puheenjohtajana toimivasta pormestarista sekä vuodesta 1719 lähtien myös yhdestä tai useammasta assistentista.²¹ Kollegiossa päätettiin mm. eri tuotteille määrätty kiinteät maksimihinnat eli taksat, ja kollegio toimi ammattikunnassa käsiteltyjen asioiden lähimpänä valitusinstanssina. Ammattikuntakysymysten lisäksi sama kollegio käsitteli kaupungin infrastruktuurin kehittämistä ja kiinteistöjen myyntiä kaupungin alueella. Niinpä kollegio teki päätöksiä myös sellaisissa nuottakalastajia koskevissa asioissa kuin kaupungin kalalaitureiden korjaaminen ja rantaviivan rakentaminen. Nämä asiat eivät ole tämän työn tutkimusaiheita, mutta jatkossa on syytä ottaa huomioon ammattikunnan kaksinkertainen riippuvuus kaupungin rakennus- ja ammattikuntakollegiosta.

Kahden päälähteen, ammattikunnan pöytäkirja-aineiston ja rakennus- ja ammattikuntakollegion pöytäkirjojen, välittämä kuva ammattikunnan ja sitä valvovan kollegion sosiaalisen ja taloudellisen vuorovaikutuksen normeista on asetettava suhteeseen esivallan ammattikuntayhteisölle antamaan normistoon, joka näkyy parhaiten yleisissä ammattikuntajärjestyksistä vuosilta 1669 ja 1720. Vuoropuhelu erilaisten normien välillä – ristiriidat, sovittelu ja yhteneväisyys – kertoo paitsi esivallan

²⁰ Rakennus- ja ammattikuntakollegion pöytäkirja (ÄBK) on säilynyt 1700-luvun alkupuolella vuosilta 1708, 1710-1713, 1715-1728, 1730-1731, 1740-1746.

²¹ Söderlund 1943, 35.

tavoitteista myös niiden toteutumisen onnistumisesta tai epäonnistumisesta. Vuorovaikutussuhteita²² lähestytäänkin paljolti konfliktitilanteita ja toisaalta yhteistyön muotoja analysoimalla ja asettamalla kysymyksiä kuten miten ja millä käsitteillä argumentoitiin, millaisia ratkaisumenetelmiä käytettiin ja keitä olivat toimijaosapuolet.

Päälähteiden lisäksi olen tutustunut nuottakalastajien perunkirjoihin, joidenkin vuosien henkikirjoihin sekä Tukholman suomalaisen seurakunnan historiakirjoihin. Olen valinnut kalastajien joukosta yhden mestarin, nuottakalastajaoltermanni Johan Östermanin (1695-1764), jonka arkistolähteisiin jättämiä jälkiä seuraan työn viimeisessä käsittelyluvussa hieman tarkemmin myös maistraatin ja tuomiokapitulin asiakirjoja käyttäen. Henkilötutkimuksella toivon pääseväni irti turhan ammattikuntakeskeisestä elämänpiirin tarkastelusta.

Seuraava luku esittelee lyhyesti Tukholman kaupungin ja nuottakalastaja-ammattikunnan yhteistä historiaa ennen 1700-lukua. Kolmannessa luvussa hahmotetaan ammattikunnan rakennetta traditionaalisen sosiaalisen hierarkian näkökulmasta, ja luku neljä sijoittaa yhteisön ja sen jäsenet vallitsevaan taloudelliseen järjestelmään. Viidennessä luvussa ammattikunnan vuorovaikutus esivallan ja kaupungin edustajien kanssa nousee keskeisimmäksi aiheeksi, mutta samalla on tarkoitus syventää edellisten lukujen muodostamaa kuvaa sosiaalis-taloudellisesta todellisuudesta. Sama tavoite on luvun kuusi henkilötutkimuksella ennen tutkimuskysymykset kokoavaa ja vastauksia pohtivaa päätäntölukua.

---

²² Vrt. Björn Furuhagenin (1996, 19-21) esittelemä vuorovaikutuskeskeinen lähestymistapa; Österberg 1989, 75-76; Furuhagen 1996, 213-214.

2 NUOTTAKALASTAJAT OSANA KASVAVAN PÄÄKAUPUNGIN ELIN- TARVIKEHUOLTOA

Kalastusta on Tukholman alueella harjoitettu varmaankin jo ennen itse kaupungin perustamista 1200-luvulla. Mälarenista kaupungin molemmin puolin Itämereen virtaavat vedet ovat houkuttelleet kalaa kutemaan ja tarjonneet kalastajalle hyvät apajat (ks. Tukholman maantieteellisestä sijainnista kaupungin kartta liitteessä 1). Yksi varhaisimpia tietoja Tukholman kalastajista ryhmänä on nuottakalastajien itse 1700-luvulla mainitsema tieto vuodelta 1431, jolloin arkkipiispa Oluf nuottakalastajien mukaan antoi kaupungin kalastajille oikeuden kalastaa esteettä ”i allom cronona och rijksens allmänninga wattnen, kring om Stockholm i saltom siö och färskom.”²³ Itse asiassa jo Erik Pommerilaisen laitonta kauppaa koskevassa kirjeessä vuodelta 1423 kaupungin kalastajat saivat vastaavan oikeuden kalastaa kruunun yhteisvesillä kunhan yksityistä omaisuutta kunnioitettiin.²⁴ Jatkossa seuraavat hallitsijat vahvistivat kalastajien oikeudet, jotka olivat osa Tukholman kaupungin hallitsijalta saamia privilegioita.

Vaikka ammattikuntalaitos sinänsä tuntuu vakiintuneen Tukholmaan juuri 1400-luvulla, ei kalastajista kuitenkaan voi varmuudella puhua järjestäytyneenä ammattikuntana ennen 1600-lukua. Tuolloin Älvsborgin linnoituksen lunnaita varten laaditussa kantoluettelossa vuodelta 1613 kalastajat on merkitty ammattikuntana (embete) Södermalmin itäisen osan kohdalle.²⁵ Tämän ei tietenkään tarvitse merkitä, että nuottakalastajilla olisi tuolloin ollut täysin kehittynyt ammattikuntaorganisaatio.²⁶ Nuottakalastajat olivat kuitenkin viimeistään tuohon aikaan muodostaneet kiinteän ammattiyhteisön, jonka järjestäytyneisyyttä esivalta käytti hyväkseen veronkannossa.

²³ Tukholman ylikäskynhaltija kuninkaalliselle majesteetille 13.12.1720, Privilegiers Extracter, vahvistettu 14.12.1682.

²⁴ Hildebrand & Bratt 1900-1913, 4, Erik af Pommerns bref om olaglig köpenskap 12.7.1423. Kalastusoikeuksien myöntämisen ajankohdaksi on kirjallisuudessa yleensä mainittu vuosi 1436: Elers 1801, 364; Gyllensvärd 1889, 55; Söderlund 1943, 175.

²⁵ Stockholms tänkeböcker från år 1592 del VII åren 1608-1613, 322-323, 328-329: Mantalslängd för Södermalm till Älvsborgs lösen, första terminen 22.12.1613. Lindström 1991, liite 1 s. 244. Myös Lindström pitää tätä tietoa varhaisimpana merkintönä nuottakalastajista ammattikuntana, Lindström 1991, 67.

²⁶ Lindström 1991, 67.

Se millainen tausta ammattikunnalla oli ei ole yhdentekevää yhteisön identiteetin kannalta: nuottakalastajat toivat 1700-luvullakin mielellään esiin sen, että heidän privilegionsa olivat niinkin kaukaa kuin 1400-luvulta lähtöisin. Fredrik I:n astuttua valtaistuimelle vuonna 1720 pyysi ammattikunta jälleen uudelta hallitsijalta vahvistusta privilegioilleen. Hakemuksen liitteenä oli maininta ensimmäisistä privilegioista vuodelta 1431 ja kaikista niistä hallitsijoista, jotka ne olivat vahvistaneet. Viimeisin oli Kaarle XI:n vahvistus kaupungin privilegioille 1680-luvulta.²⁷ Oli tärkeää, että ammattikunnan kirstusta löytyi ote vanhoista privilegioista, ja vaikka privilegioiden vahvistaminen aiheutti kuluja, oltiin siitä valmiita maksamaan.²⁸ Toisaalta privilegio vahvisti hierarkiasuhteen privilegion antajan ja saajan välillä. "Att stadfästa skråordningar och att dela ut privilegier [---] var också ett sätt att binda, kontrollera och underordna [---] Genom sådana privilegier formaliserades samhällets hierarkiska struktur",²⁹ kirjoittaa Dag Lindström.

Nuottakalastajienkin ammattikunnan muokkautumiseen ennen 1700-lukua vaikutti mitä ilmeisimmin se valtion hallinnon yleinen tehostaminen, joka käynnistyi 1600-luvun alkuvuosikymmeninä.³⁰ Kuten sanottu, oli esivalta 1500-luvun loppupuolelta lähtien tuntenut kasvavaa kiinnostusta myös käsityöläisporvareita ja heidän ammattikuntiaan kohtaan: ammattikuntalaitoksen leviäminen valtakunnassa 1600-luvulla sai ainakin aluksi kruunun voimakkaan tuen.³¹ 1620-luvun alussa ammattikuntalaitoksen vahvistamisessa tapahtui keskeinen käänne, kun valtakunnan pääkaupungissa otettiin käyttöön yleinen ammattikuntajärjestys. Kalastajat olivat niiden 21 tukholmalaisen ammattikunnan joukossa, jotka tuolloin jättivät järjestyssääntöehdotuksen viranomaisille.³² Vaikka nuottakalastajat eivät ilmeisesti saaneet uudistuksen yhteydessä kaupungin viranomaisten vahvistamaa omaa järjestyssääntöä, voi kalastajien olettaa päätyneen sen entistä yhdenmukaisemman säännöstön ja valvonnan piiriin, joka kohdistui ammattikuntalaitokseen.³³ Viimeistään 1620-luvulla tehdystä ammattikunta-uudistuksesta lähtien valtakunnan pääkaupungin myös haluttiin toimivan mallina ja

²⁷ Tukholman ylikäskynhaltija kuninkaalliselle majesteetille 13.12.1720.

²⁸ NÄP 31.10.1732 (85).

²⁹ Lindström 1991, 93.

³⁰ Nuottakalastajista 1600-luvulla löytyy kirjallisuudesta joitakin manintoja, ainakin Bergh 1961, Erixon 1946, Meyerson 1943, Murray 1954, Österlund 1966.

³¹ Esim. Lindström 1997, 99.

³² Parsons 1966, 296. Parsonsin tieto perustuu Tukholman tänkebokin konseptiversioon.

³³ Marraskuun 1621 ja syyskuun 1622 välisenä aikana Tukholmassa laadittiin ainakin 15 uutta ammattikuntajärjestystä, esim. Lindström 1991, 224. Lindström 1991, 227.

keskuksena, josta ammattikuntalaitoksen yhdenmukaistuminen leviäisi kaikkiin valtakunnan kaupunkeihin. Vuodesta 1636 lähtien oli Tukholman kaupungin raati jakautunut neljään kollegioon, joista ammattikuntakollegio – sittemmin rakennus- ja ammattikuntakollegio – siis sai vastuualakseen kaupungin ammattikunnat.³⁴

Tukholman kasvu hallinnon ja kaupan todelliseksi keskuksiksi valtakunnassa ja väestömäärältäänkin huomattavaksi kaupungiksi 1600-luvulla merkitsi sitä paitsi uusia konkreettisia vaatimuksia kaupungin elintarvikehuollolle. Tukholmassa oli 1700-luvun alussa noin 60 000 asukasta,³⁵ ja vain varakkaimmilla oli enää mahdollisuus elintarvikkeiden omavaraisuuteen. Varastotilojen puute ja suurien ostojen kalleus johtivat siihen, että kaupungin köyhä väestö osti elintarvikkeensa lyhyeksi ajaksi kerrallaan. Nuottakalastajienkaan perunkirjoissa ei juuri näy maatalouteen viittaavia esineitä.³⁶ Lihan, kalan ja viljan varastointi ja kuljetukset kaupunkiin oli suunniteltava ja organisoitava, jotta elintarvikkeita saataisiin kaupunkiin tasaisesti. Elintarvikehuolto eriytyi, ja ruokatarvikkeiden toimittaminen kaupunkilaisille ammatillistui: työnjako ja markkinatalous olivat toiminnan edellytyksiä. Tarvittiin leipureita, teurastajia, oluenpanijoita ja kalan suolaajia ja pakkaajia. Ernst Söderlundin mukaan kaupungin vapaudenaikaisen elintarvikehuollon organisaatio syntyi pitkälti Kustaa II Aadolfin aikana: pikkutullin käyttöönotto 1622 ja sitä täydentävät aksiisit johtivat leipurien, oluenpanijoiden ja teurastajien järjestämiseen aksiisin maksamiseen velvoitetuiksi, yksinoikeudet ammattiin omaaviksi ryhmiä. Nuottakalastajien tehtävänä kaupungin elintarvikehuollossa oli ilmeisestikin hankkia kaupungin asukkaille tuoretta kalaa.³⁷

---

³⁴ Lindberg 1989, 197-198. Ericson 1988, 181, 192-195.

³⁵ Lilja 1995, 316-320.

³⁶ Nuottakalastaja Johan Johanssonin talouden omistama lehmä on ainoa löytämäni omavaraisuuteen viittaava omaisuus. Johan Johanssonin vaimojen Anna Simonsdotterin (15.7.1731) ja Birgitta Thomasdotterin (11.5.1736) mikrofilmatut perunkirjat, D71891 3/13 ja D71901 12/18.

³⁷ Söderlund 1949, 14-15; Söderlund 1943, 175. ÅBK 22.2.1743 (95-). Vrt. myös Luukko 1979, 112, 114. Luultavasti suurin taloudellinen merkitys oli silakan kevät- ja syyspyynnillä, mutta lähteissä mainitaan myös ainakin siika ja norssi.

3 NUOTTAKALASTAJA-AMMATTIKUNTA, HIERARKINEN SOSIAALINEN JÄRJESTELMÄ

Johdannossa todettiin, kuinka ammattikuntalaitos oli osa kollektiivista esimodernia yhteiskuntarakennetta. Yhteisölliseen yhteiskuntäkäsitykseen ei kuulunut vain säätyjako, vaan yhteiskunta rakentui useiden eri tasojen hierarkisista yhteisöistä, joita saattoivat olla perhe, ammattikunta ja laajempaan yksikkönä sääty.³⁸ Tässä luvussa esittelen Tukholman nuottakalastaja-ammattikuntaa hierarkisen yhteisöllisyyden näkökulmasta. Samalla haluan kuitenkin pohtia sitä, kuinka kokonaisvaltainen tämä sosiaalinen järjestelmä itse asiassa oli ihmisen elämässä.

3.1 Nuottakalastajamestarit, ammattiveljet

Tutkimus on pitänyt ammattikuntamestareiden yhteisöä esimerkkinä esimodernin yhteiskunnan korporaatiosta, jossa jäsenien välillä vallitsee horisontaalinen, tasavertainen suhde. Tasavertaisuuden ihanne kuvastuu jo siinä, että mestarit kutsuivat toisiaan ammattiveljikkeeseen.³⁹ Vanhaa sosiologista yhteisötutkimusta onkin kritisoitu esimodernien yhteisöiden romanttisesta ihannoinnista harmonisina ihmisten yhteenliittyminä.⁴⁰ Ammattikunnassa mestareillakin oli erilaisia rooleja, jotka liittyivät työnjakoon ja arvostukseen.

Jokaisessa ammattikunnassa tuli yleisen ammattikuntajärjestyksen mukaan olla yhdessä valittu, ammattikunnan luottamusta nauttiva oltermanni, jolla oli johtajan rooli ammattikunnassa toimiessaan yhteisön edustajana ulospäin ja yhdyslenkkinä ammattikunnan ja kaupungin maistraatin välillä. Vielä 1600-luvulta on tietoja, että nuottakalastajien johtajaa kutsuttiin nuottakuninkaaksi niin kuin maaseudulla nuottueen johtajaa usein nimitettiin,⁴¹ mutta kaikista käyttämistäni 1700-luvun lähteistä tämä nimitys on hävinnyt: johtavaa nuottakalastajaisäntää kutsutaan johdonmukaisesti oltermanniksi, mikä on ehkä osoitus nuottakalastaja-ammattikunnan integroitumisesta

³⁸ Ks. esim. Melkersson 1997, 79-80, jota olen tässä melko suoraan lainannut, ja Englund 1989, 40.

³⁹ Jatkossa käytän nuottakalastajaisännistä myös nimitystä mestari joka esiintyy satunnaisesti alkuperäislähteissä, vaikka nuottakalastajat eivät käsityöläismestareiden tavoin tehneet mestarinnäytettä tai vannoneet porvarinvalaa ammattikunnan jäseneksi tullessaan.

⁴⁰ Lindström 1991, 22. Mm. Lehtonen 1990.

⁴¹ Meyerson 1943, 95.

yhtenäiseen ammattikuntajärjestelmään. Yleisen ammattikuntajärjestyksen mukaan ammattikunta sai ehdottaa oltermanniksi kahta henkilöä, joista maistraatti nimitti mieleisensä.⁴² Oltermannille valittiin mestareiden keskuudesta samalla menettelyllä avustajia, apujäseniä (*bisittare*), joita nuottakalastaja-ammattikunnassa oli yksi tai kaksi kerrallaan. Myös avustajat olivat yhteisössään arvostettuja tai ainakin ammattikunnan vanhempia jäseniä.

Eräs tapaus 1700-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä auttaa ehkä valottamaan oltermannin ja hänen avustajiensa asemaa yhteisössään. Syyskuussa 1703 käsiteltiin nuottakalastaja-ammattikunnassa oltermanni Simon Simonssonin ja hänen avustajansa Markus Erikssonin välistä kiistaa. Oltermanni Simon valitti, että Markus oli kaksi viikkoa aiemmin oltermannin talossa ollessaan vetänyt tätä ilkeyksissään parrasta. Markus puolustautui syyttämällä, että Simon oli nimittänyt häntä varkaaksi. Simon vihjasi, että kuka tahansa joka Markuksen tunsu tiesi asian laidan, sillä Markus oli palvelusvuosinaan nuottakalastaja Jacob Pehrsonin lesken taloudessa varastanut talon kirstusta. Nuoruusvuosina tapahtuneen varkauden vakuutettiin olevan sovitettu oikeudessa, vaikka oltermanni toisin väittikin. Ammattikunnan kokoontumisessa läsnä ollut raatimies Anders Engman kehotti sovittelemaan asian, olihan varkaaksi syytetty paitsi ammattikuntayhteisön tunnustettu jäsen myös ammattikunnan valitsema oltermannin avustaja. Vasta jos sovittelu ei onnistuisi, olisi osapuolten käännyttävä tavallisen tuomioistuimen puoleen.⁴³

Mitä tämä lyhyt episodi kertoo ammattikunnan vuorovaikutussuhteista? Viime vuosien tutkimus on kiinnittänyt erityistä huomiota kunnian merkitykseen esimodernissa yhteisössä.⁴⁴ Kunnian tärkeys sosiaalisena pääomana on yhdistetty ihmisten välisiin suoriin ja henkilökohtaisiin vuorovaikutussuhteisiin. Kunnian puolustaminen oli tärkeää, sillä sen menettäminen merkisi yhteisöstä pois sulkemista. Tietyistä rikoksista kuten varkaudesta seurasi kunnian menettäminen ympäristön silmissä.⁴⁵

⁴² Ambrosiani 1920, 39; Pursche 1979, 173, 177. Yleiset ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720: II:1.

⁴³ NÄP 19.9.1703 (22-25).

⁴⁴ Esimerkiksi Björn Furuhaugen (1996) ja Hans Andersson (1998) ovat omistaneet kunnialle oman luvun tutkimuksissaan.

⁴⁵ Furuhaugen 1996, 151-156.

Apujäsen Markuksella oli nuottakalastaja-ammattikunnassa siten mitä ilmeisimmin kunniansa puolustettavanaan varkaussyytteen takia. Se olikin jo johtanut fyysiseen kiinnikäymiseen. Jos tahraantunutta mainetta ei olisi saatu puhdistettua, olisi Markus tuskin voinut jatkaa ammattikuntansa luottamustehtävissä uhkaamatta koko ammattikunnan mainetta ja hierarkista järjestystä. Toisaalta koki oltermanni ehkä kunniansa uhatuksi parrasta vetämisen takia ja toi siksi tapauksen ammattikunnan julkiseen käsittelyyn. Sovittelulla raatimies ilmeisesti pyrki siihen, ettei kummankaan yhteisössään vakiintuneen aseman saavuttaneen osapuolen kunniaa asetettaisi kyseenalaiseksi oikeudessa.

Sekä oltermanni että hänen avustajansa saivat nuottakalastaja-ammattikunnassa rahallisen korvauksen, "skopenningar", luottamustehtävistään, vaikkei korvaus mitenkään säännöllinen ilmeisesti ollutkaan.⁴⁶ Esimodernissa yhteiskunnassa on oltermannin asema kuitenkin luultavasti merkinnyt ihmiselle ennen kaikkea sosiaalista pääomaa, statuksen nousua, joka on mielletty taloudellista pääomaa tärkeämmäksi.⁴⁷ 1700-luvun alkupuolella ainakin kolme nuottakalastaja-ammattikunnan oltermannia toimi myös seurakuntansa, Tukholman suomalaisen seurakunnan kirkkoisäntänä tai kuudennusmiehenä. Vuodelta 1727 säilynyt kirkon penkkijärjestys kertoo, että ensimmäisinä kirkossa istuivat seurakunnan kaksi silloista kirkkoisäntää, nuottakalastajaoltermanni Anders Persson Pilt ja viininkantajaoltermanni Henrik Nievardt vaimoineen. Myöhemmin myös Johan Österman ja Thore Thoresson toimivat kirkkonsa kuudennusmiehinä ja kirkkoraadin jäseninä oltermannikaudellaan.⁴⁸ Kaupungin köyhimpiin kuuluvassa Tukholman suomalaisessa seurakunnassa ammattikuntien oltermannit kuuluivat siis yhteisönsä arvostetuimpaan kerrokseen.

Esimodernin ajan lähteissä puhutaan harvoin ihmisistä mainitsematta heidän arvoasemaansa. Kun Johan Österman kuoli vuonna 1764, ei hän ollut toiminut nuottakalastaja-ammattikunnan oltermannina enää pariinkymmeneen vuoteen. Silti häntä perunkirjassa edelleen kutsutaan nuottakalastajaoltermanniksi. Österman ei suinkaan ollut jäänyt toimeettomaksi ammattikunnasta jättäytyttyään, vaan hän oli jopa onnistunut hankkimaan huomattavan omaisuuden muunlaisella toiminnalla.⁴⁹ Silti

⁴⁶ Ainakin NÄP 29.11.1700 (4).

⁴⁷ Vrt. esim. Friedrichs 1995, 188.

⁴⁸ Murray 1954, 113-114. Murray 1954, 134, 146.

⁴⁹ Johan Östermanin mikrofilmattu perunkirja 23.10.1764, D 06851 10/13. Ks. luku 6.2.

oltermannin asema oli ilmeisesti suurin hänen saavuttamansa sosiaalinen pääoma. Toisaalta sama Österman oli jatkanut ammattikunnassa oltermannin avustajana toimittuaan jo kerran oltermannina. Koska lähteissä ei näy merkkejä valtakamppailusta Östermanin ja hänen seuraajansa välillä, voisi Östermanin jättäytymisen oltermannin tehtävästä tulkita myös siten, että sosiaalinen arvoasema ei enää merkinnyt niin paljon kuin ammattikunnan edustamiseen kulunut aika, jonka saattoi käyttää taloudellisesti tehokkaamminkin. Toisaalta myös oltermannin ylimääräisen työn korvaamisessa näyttäisi tapahtuneen muutos 1700-luvun alkupuolella: jakson alussa korvaukset olivat pieniä ja epäsäännöllisiä, 1740-luvulla ne saattoivat olla jo huomattaviakin. Esimerkiksi helmikuussa 1744 esitti silloinen oltermanni Thore Thoresson korvauksekseen jopa 75 kuparitaalaria, johon hänen mukaansa ei edes sisältynyt kaikkia oltermannin kuluja.⁵⁰ Kyse ei enää ollut pelkästään kenkärahoista.

On helppo uskoa oltermannin työmäärän kasvaneen ennen kaikkea kirjallisten tehtävien lisääntyessä. Korvauksien suurentumiseen saattoi kuitenkin johtaa myös se, että kohonnut sosiaalinen arvostus ei enää ollut niin merkittävä, että se olisi ollut riittävä korvaus aikaavievistä töistä. Myös vuonna 1720 voimaan astunut yleinen ammattikuntajärjestys heijasteli uutta näkemystä oltermanniudesta: kun oltermannin tehtävä oli ilmeisesti aiemmin tarkoitettu elinikäiseksi, saattoi ammattikunta vuodesta 1720 lähtien vaihtaa oltermannia kahden vuoden jälkeen myös ilman pakottavaa syytä.⁵¹ Näin sitten toimittiinkin nuottakalastaja-ammattikunnassa Thore Thoressonin ottaessa Johan Östermanin paikan oltermannina 1740-luvulla.

Myös ammattikuntaan viimeisimpänä tulleella mestarilla, niin kutsutulla *ungbroderilla* eli assistentilla, oli velvollisuuksia. Hänen tuli ammattikuntajärjestyksen mukaan toimittaa oltermannin määräämiä ammattikunnan asioita.⁵² Uuden jäsenen tuli sitä paitsi ainakin vielä 1700-luvun alussa kustantaa ammattikuntaan tullessaan muille mestareille mestarinoluet (tai -ateria) – vanha ammattikuntaperinne, josta edelleen pidettiin kiinni ja joka mainittiin vielä vuoden 1669 ammattikuntajärjestyksessä: mestarinnäytteen hyväksymisen jälkeen uuden mestarin oli kustannettava viidellä taalarilla

⁵⁰ NÄP 4.2.1744 (117-118).

⁵¹ Pursche 1979, 172; Kallio 1998, 24, 92; Söderlund 1949, 102; vrt. ammattikuntajärjestyksiä 1669 ja 1720: II:5.

⁵² Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720: II: 8; Ambrosiani 1920, 40.

“mästareförtäring och giestebudh”.⁵³ Nuottakalastaja-ammattikuntaan vuonna 1701 tulleelta Erich Staphansonilta olivat mestarinoluet jääneet tarjoamatta, jolloin ammattikunta kehotti häntä maksamaan 5 hopeataalaria ateriakuluja välttääkseen häpeän ja ammattikunnasta erottamisen.⁵⁴

On mielenkiintoista, kuinka nuottakalastaja-ammattikunta, jossa ei tarvittu mestarinnäytettä ammattikuntaan pääsemiseksi, on omaksunut käsityöläiskulttuurin tavan uuden mestarin tarjoamasta kestityksestä – vaikkakin, että tapa oli 1600-luvulla myös yleisen ammattikuntajärjestyksen sanelema menettelyohje. Mestarinoluella oli tietenkin oma taloudellinen merkityksensä ainakin sen tarjoajalle, mutta tavan sosiaalinen funktio on varmasti ollut paljon suurempi. Mestarinoluiden yhtenä tarkoituksena lienee ollut kunnian ja yhteisyyden osoittaminen ammattikunnalle ja sen vanhemmille jäsenille. Toisaalta yhdessä juominen on ollut osoitus uuden jäsenen hyväksymisestä mestariyhteisön jäseneksi, maljoja kun ei kohotettu kunniattomaksi katsotun ihmisen kanssa.⁵⁵

Mestarinoluiden kaltainen sosiaalisuuteen liittyvä seikka oli siis niin tärkeä, että mestarinoluiden laiminlyöminen olisi voinut aiheuttaa taloudellisesti vakavan seuraamuksen, ammattikunnasta poissulkemisen. Vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksestä kestitysvelvollisuus oli sitä vastoin poistettu: siinä nimen omaan mainittiin, että mitään ylimääräistä kestitystä ei pitänyt tarjota.⁵⁶ Kuinka uutta määräystä noudatettiin nuottakalastaja-ammattikunnassa on vaikea sanoa, mutta kiistoja asiasta ei enää pöytäkirjaan yltänyt. Määräyksellä lienee haluttu rationalisoida ammattikuntien toimintaa, mutta samalla puututtiin paitsi ammattikunnan jäsenten taloudelliseen tilanteeseen myös ammattikunnan sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Kolmas ammattikunnan "veljeskunnan" joukosta erityisesti erottuva ryhmä olivat mestareiden lesket. Uusi avioliittohan ei ollut leskeksi jääneen naisen ainoa vaihtoehto ammattikunnan piirissä. Leskellä oli oikeus harjoittaa kuolleen miehensä ammattia myös itse oltermannin tai valitsemansa rengin tai kisällin tuella uudelleen-

⁵³ Ammattikuntajärjestys 1669: VI:5.

⁵⁴ NÄP 20.9.1701 (13).

⁵⁵ Ks. Vilkuna K. H. J. 1995, 277; Söderberg 1993, 88 (viite 4); Lindström 1994, 538; Jarrick & Söderberg 1998, 87.

⁵⁶ Ammattikuntajärjestys 1720: VI:5.

avioitumiseensa saakka,⁵⁷ vaikkei nainen voinutkaan vanhoa porvarinvalaa ja siten tulla hyväksytyksi porvariksi. Leskien jatkaminen ammatinharjoittajina ei ollut epätavallista myöskään nuottakalastaja-ammattikunnassa. Esimerkiksi nuottakalastaja Henrik Jöranssonin leski harjoitti ammattia useita vuosia 1700-luvun alussa, ja oltermanni Henrik Olofssonin vaimo Beata jatkoi ammatin harjoittamista kolme vuotta miehensä kuoleman jälkeen omaan kuolemaansa saakka. 1700-luvun puoliväliä kohti tultaessa leskiä ei kuitenkaan enää näy itsenäisinä ammatinharjoittajina ammattikunnan pöytäkirjan luettelossa.

On luonnollisesti vaikeaa selvittää, kuinka paljon leskeksi jäänyt nainen itse saattoi osallistua työhön käytännössä, mutta käsittääkseni leski oli mukana ammattikunnan virallisessa tapaamisessa ja maksoi täyden neljännesrahan ammattikunnan kirstuun mikäli vain kykeni.⁵⁸ Toinen asia sitten on, että ammattikunnan lesket mitä todennäköisimmin jäivät paitsi kokoontumisten virallislouenteisen osuuden jälkeisestä illanvietosta, joka yleisen käsityksen mukaan oli juomispainotteista.⁵⁹ Nuottakalastaja-ammattikunnankin isäntien yhdessäoloa tiivistivät yhdessä aterioiminen, josta kertovat pöytäkirjaan säännöllisesti merkityt aterioimiskulut.

3.2 Perhe, kotitalous ja työn organisointi ammattikunnan piirissä

Mestariveljeskunnan lisäksi kalastajayhteisöön ja ammattikunnan piiriin kuuluivat yhtä olennaisesti mestareiden vaimot, heidän renkinsä, lapset ja itse asiassa koko kotitalous. Nuottakalastajien oma ammattikuntajärjestys mainitsee kurinpidon yhteydessä ”de poickar och pigor av embetets folk, som vid notdrächteren brukas”.⁶⁰ Vaikka piikoja ei ammattikunnan pöytäkirjassa muuten mainitakaan, on piikojakin silti saatettu palkata nuottakalastajien kotitalouksiin erityisesti nuotanvetoa ajatellen: näin tapahtui ainakin maaseudun keskeisillä nuottakalastusalueilla Varsinais-Suomessa, jossa nuottauskulttuuri on hyvinkin saattanut olla samantyyppinen kuin Tukholmassa.⁶¹ Varsinais-

⁵⁷ Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720: X:13.

⁵⁸ Viitteitä leskien aktiivisesta osallistumisesta ammattikunnan kokoontumisiin on vähän. Kuitenkin ainakin NÄP 5.12.1747 (128).

⁵⁹ Esim. Ambrosiani 1920, 3; Söderlund 1949, 105.

⁶⁰ Nuottakalastaja-ammattikunnan järjestys 1725, § XI, ÄBK 14.12.1725. Järjestys löytyy myös irrallisena rakennus- ja ammattikuntakollegion arkistosta.

⁶¹ Tukholman ja Varsinais-Suomen rannikon samankaltaiset maantieteelliset edellytykset nuottaukseen ja alueiden vilkas vuorovaikutus antavat aiheen epäillä näin. Myös Hellspong & Löfgren 1974, 101.

Suomen rannikolla kesänuotassa nuottaa vedettiin neljän hengen voimin, ja nuottauksessa kaksikin saattoi olla naisia. Ammattikunnan luetteloihin on kuitenkin merkitty vain miespuolista työvoimaa, renkejä ja apupoikia (*gossar*).⁶² Lähteet antavatkin yhteisöstä helposti todellista miehemmän kuvan, mikä lienee osasyynä vanhemman tutkimuksen käsitykseen ammattikunnista vain mestareiden ja kisällien muodostamina yhteisinä.⁶³ Omia lapsia on luonnollisesti myös saatettu tarvita nuotanvedossa, varsinkin kun kaikilla ammattikunnan mestareilla ei aina ole oman ilmoituksensa mukaan ollut edes yhtä renkiä palveluksessaan.⁶⁴ Renkien joukosta erottui joskus erityinen *framkarl*, vastuurenki, jonka tehtävänä oli toimia työn johtajana isännän poissaollessa ja esimerkkinä muille rengeille.⁶⁵ "Edusmiehen" nimitys on ehkä tullut keulamiehen tehtävistä nuottauksessa.

Nuottakalastajien vaimot jäävät lähteissä suurimmaksi osaksi pimentoon. Mitä kaikkea heidän tehtäviinsä kuului ja osallistuivatko hekin itse nuotanvetoon on siksi epäselvää. Todennäköisesti myös he toimivat kalasaaliin myyjinä, niin kuin kalanostaja-ammattikunnan emännät kuuluvat tehneen,⁶⁶ ja osallistuivat siten työprosessiin myös kodin ulkopuolella. Joka tapauksessa emäntä kuului sääty-yhteiskunnassa usein itsestäänselvästi mestarin kotitalouteen, ja nuottakalastajavaimojenkin on täytynyt olla hyvin selvillä miestensä ammattiasioista. Tähän viittaa tapaus, jossa nuottakalastaja Johan Johanssonin (kirkon kirjoissa mainittu myös nimellä Nyfiskare) vaimo Maria Glansk edusti miestänsä ja tämän ammattiveljeä rakennus- ja ammattikuntakollegion edessä. Kyseessä oli riita apajien käyttövuoroista oltermannia ja hänen avustajaansa vastaan,⁶⁷ ilmeisen tärkeä asia siis. Kun muuan merillä palvellut Jan Pählson puolestaan (tai Johan Paulson, niin kuin hänen nimensä yhtä usein kirjoitetaan) meni naimisiin erään nuottakalastajalesken kanssa, hän toivoi ammattikunnan erityisesti suostuvan siihen, että hän jatkossakin voisi "sökia sin lycka till siöss" toivoen, että hänen vaimonsa "lijka fult måtte wara tilläteligit, att ijdkä embetet fast han kan wara på sina

⁶² Wilmi 1991, 221. Vilkuna 1935, 38; Vilkuna 1976, 58. Förteckning av notfiskareämbetet med dess drängar 7.11.1709 efter Embetskollegiets befallning. Anno 1687 d 25 Majj enn Memorial eller uppteckningh uppå nothfiskiare här i Stockholm; Mantahls Rulla uppå Ämbetetsmän och Handtvärkare uthi Stockholms stad wid begynnelsen aff år 1689.

⁶³ Ks. ainakin Söderlund 1949, 102.

⁶⁴ Ainakin mestari Jöran Matsson, NÄP 25.11.1733 (90); 3.4.1735 (95); 5.6.1736 (99); 1.7.1737 (102); 8.4.1738 (105).

⁶⁵ NÄP 5.12.1747 (127). Vrt. Vilkuna 1976, 58.

⁶⁶ Söderlund 1944, 260.

⁶⁷ ÄBK 17.11.1741 (726-729).

wärf och ährenden.”⁶⁸ Ammattikunnalla ei – mielestäni hieman yllättäen – tuntunut olevan mitään tätä järjestelyä vastaan. Vaikka uudelleen naimisiin mennyt nainen ei siis muodollisesti saanut kuulua ammattikuntaan ammatin harjoittajana, hän saattoi käytännössä vastata nuottakalastuksesta itsenäisesti.

Voi myös kysyä, kuinka kokonaisvaltaisesti ammattikunta vaikutti kyseisen Jan Pählsonin elämään: tässä tapauksessa ammattikunnan jäsenyys vaikuttaa nimelliseltä, ammattikunta sitä paitsi tuskin pystyi suoraan valvomaan merimiehen elämää. Samoin herättää kysymyksiä edellä mainitun vaimo Marian esiintyminen ammattikunnassa miehensä ja tämän ammattikuntaveljen puolesta. Missä miehet itse olivat jos eivät rakennus- ja ammattikuntakollegiossa etuaan puolustamassa: ammattiaan harjoittamassa vai kenties hekin jollakin purjehdusmatkalla? Poissaolot ammattikunnan kokoontumisista saattoivat itse asiassa olla paljon yleisempiä kuin mitä ammattikunnan pöytäkirjan perusteella voisi päätellä. Kun ammattikunta esimerkiksi kokoontui lokakuussa 1732 oltermanni Piltin kuoleman jälkeen, ei uuden oltermannin vaalia voitu suorittaa, koska kaikki ammattikunnan jäsenet eivät olleet paikalla. Silti kaikki mestarit mainittiin pöytäkirjassa neljännesrahan maksajina.⁶⁹ Nuottakalastajien esiintymistä ammattikunnan tapaamisissa ei voikaan tulkita ensisijassa yksilöiden kohtaamiseksi: miehet edustivat ammattikunnassa ennen kaikkea omaa kotitalouttaan isännän roolissa. Näin myös Jan Pählsonin ja Maria Glanskin toiminta on täysin luonnollista: kun isäntä oli poissa, edusti vaimo yhteistä kotitaloutta. Naisten keskeistä roolia ammattikunnassa ei siis pidä tulkita yllättäväksi moderniksi piirteeksi, vaan pikemminkin se kuvastaa esimodernia järjestelmää, jossa ihminen edusti yhteisöään.

Miten kalastus sitten organisoitui ammattikunnan piirissä? Åke Meyersonin Södermalmin asutusta vuonna 1676 käsittelevässä kirjassa nuottakalastajista puhutaan nuottakuntina: ”Man drog ut i stora notlag både på vattnen nära staden och längre ut i skärgården.”⁷⁰ Erään oikeustapauksen perusteella vuonna 1677 Meyerson päättelee nuottakunnissa olleen kymmenisen henkeä. ”Notfiskarna hade också ett stort antal drängar, och dessutom fanns det flera gifta notfiskardrängar, som redovisar egna hushåll.”⁷¹

⁶⁸ NÄP 24.7.1702 (16-17).

⁶⁹ NÄP 31.10.1732 (84-85).

⁷⁰ Meyerson 1943, 96.

⁷¹ Ibid.

Meyersonin antama kuva nuottakalastajien sosiaalisesta järjestyksestä 1600-luvulla poikkeaa siitä, mikä näyttäisi olevan vallitseva 1700-luvun alkupuolella. En ole löytänyt merkkejä useamman mestarin muodostamista nuottakunnista 1700-luvun nuottakalastajien keskuudessa. Lähteet viittaavat sen sijaan siihen, että jokaisella mestarilla oli oma väkensä (*folk*), joka muodosti nuottaukseen tarvittavan työyksikön.⁷² Renkien, piikojen ja muun aputyövoiman määrä yksittäisen nuottakalastajamestarin kotitaloudessa lienee ollut niin pieni, että suuremman, kymmenien nuotanvetäjien nuottakunnan perustaminen sen pohjalta ei olisi onnistunut. Ammattikunnan itsensä rakennus- ja ammattikuntakollegiolla toimittamassa luettelossa vuodelta 1709 ammattikunnan seitsemän mestaria ilmoittavat työvoimansa määrän siten, että renkejä on yhteensä 13 ja apupoikia yhdeksän,⁷³ siis noin kaksi renkiä yhtä mestaria kohden ja noin yksi poika per mestari. Pienen, vaikkapa neljän hengen nuotan vetämiseen myös yksittäisellä kotitaloudella oli kuitenkin riittävät työvoimaresurssit: pienimpiä nuottia saatettiin ilmeisesti käsitellä jopa yksin.⁷⁴

Vaikuttaa siltä, että työ ja sen tuotto haluttiin jakaa nimenomaan oman kotitalouden kesken. Tähän viittaa rakennus- ja ammattikuntakollegiossa käsitelty riitatapaus vuodelta 1741. Tuolloin neljän ammattikuntaveljen käytössä oli yhteensä vain kaksi (tietynyyppistä?) nuottaa, joista toista käyttivät oltermanni ja hänen avustajansa, toista kaksi muuta mestaria. Yhteistä nuottaa ei kuitenkaan vedetty yhdessä, vaan sen käytössä vuoroteltiin.⁷⁵ Taloudellisena perusyksikkönä näyttää siis vahvasti olleen kotitalous. Siten nuottakalastajat eroavat työn organisoinniltaan kalanostajista, joiden on todettu vetäneen nuottaa useamman kotitalouden muodostamisissa nuottakunnissa. Vuonna 1765 perustettiin Sigurd Erixonin mukaan kalanostajista kokeeksi kuusi nuottakuntaa Värmdöhön ja Roslageniin.⁷⁶

Tukholman nuottakalastaja-ammattikunta näyttää siis 1700-luvun alkupuolella poikkeavan työn organisointitavaltaan sekä verrattuna Meyersonin antamaan kuvaan

⁷² Esimerkiksi ÄBK 22.11.1726 (398-401) käsitellään kiistaa kahden mestarin (Johan Johansson ja Johan Österman) sekä oltermannin (Anders Persson Pilt) välillä välineiden turmelemisesta ja kullekin mestarille kuuluvista apajista.

⁷³ Förteckning av notfiskareämbetet med dess drängar 7.11.1709 efter Embetskollegiets befallning.

⁷⁴ Ks. ÄBK 26.6.1718 (136-137) liitteen 2 otteessa 2, jossa ainakin oltermannin apupoika näyttäisi toimineen yksin. Apupojan nuotanveto ei sitten onnistunutkaan toisen nuottakalastajan kanssa syntyneen apajakiistan takia.

⁷⁵ ÄBK 10.11.1741 (712-) ja 17.11.1741 (726-).

⁷⁶ Erixon 1946, 49-51. Vrt. myös Stadin 1979, 60, viite 87.

1600-luvun nuottakalastajista suurehkoina nuottakuntina että käsitykseen kalanostajien kalastuksen muodoista. Myös verrattuna pienen Pohjanlahden kaupungin Söderhamnin kalastajaporvareihin, joita John Granlund on tutkinut ja joiden rantanuottakunnissa hänen mukaansa oli yleensä neljä porvaria (kahden miehen yrityksiäkin tavattiin joskus, mutta näillä ei ilmeisesti ollut suurempaa menestystä),⁷⁷ Tukholman tilanne 1700-luvulla on toinen. Nuottakalastaja-ammattikunnan työyksiköt muistuttavat pikemminkin tyypillistä käsityöläistaloutta, jossa käsityöläismestari johtaa kisällien ja oppipoikien työtä omassa verstaassaan, ja itse työn suorittaminen on itsenäinen, kotitalouden piirissä tapahtuva prosessi. Toisaalta myös Varsinais-Suomen rannikolta löytyy samankaltainen nuottaustyön organisaation muoto ainakin 1900-luvulta, sillä suvisilakkanuottueen muodosti siellä neljä ihmistä: vain talvinuottauksessa on vaadittu usean kotitalouden yhteispanosta.⁷⁸

Meyersonin tieto, että nuottakalastajilla olisi 1600-luvulla ollut runsaasti oman kotitalouden muodostaneita renkejä, vaikuttaa jopa aikaansa edellä olevalta: Ernst Söderlundin mukaan käsityöläiskisällit olivat 1740-luvulle saakka lähes poikkeuksetta naimattomia ja asuivat mestarinsa kotitaloudessa lukuunottamatta muurari- ja timpuriammattikuntia.⁷⁹ Saattaa olla, että Meyersonin mainitsemat rengit olivat tilapäistä työvoimaa, jota tarvittiin nuottauksen kausittaisen luonteen takia. Jos taas nuottakalastajarengit todellakin muodostivat yleisesti omia kotitalouksia, se herättää mielenkiintoisia jatkokysymyksiä, koska oman perheen perustaminen ammattikunnittain järjestäytyneiden käsityöläisten keskuudessa perinteisesti liittyi itsenäisen ammatinharjoittamisen aloittamiseen. Voisi esimerkiksi esittää hypoteesin, että rengit eivät nähneet mahdollisuuksiaan kohota nuottakalastajaisänniksi hyvinä ja perustivat siksi perheen jo palkollisvuosinaan.

3.3 Ammattikunta ja sosiaalinen liikkuvuus

3.3.1 Ammattikunta pienenee – avioliittoko tie nuottakalastajaisännäksi?

Kuinka suuren yhteisön nuottakalastaja-ammattikunta muodosti? Ammattikunta näyttää kuuluneen 1700-luvun alkupuolella Tukholman pieninpiin: ammattikunnassa oli

⁷⁷ Granlund 1956, 142.

⁷⁸ Vilkuna 1976, 58, 62. Vrt. myös Humble 1982.

⁷⁹ Söderlund 1949, 383-384.

tuolloin vain kolmesta kahteentoista kalastajaisäntää. Kolme mestaria oli myös vähimmäismäärä, joka jokaisessa ammattikunnassa yleisen ammattikuntajärjestyksen mukaan tuli olla. Itse asiassa mestareiden ja siten ilmeisesti myös ammattikunnan piiriin kuuluneiden kotitalouksien lukumäärä nuottakalastaja-ammattikunnassa oli jatkuvasti laskenut 1600-luvun lopulta lähtien. 1610-luvun kantoluetteloista näkyy, että nuottakalastajien ammattikuntaan kuului tuolloin keskimäärin 11 mestaria tai mestarin leskeä. Vuonna 1687 laaditun luettelon mukaan nuottakalastajamestareita oli 17. Lisäksi mukana oli kaksi mestarinleskeä. Reilut kymmenen vuotta myöhemmin, vuonna 1700, josta lähtien ammattikunnan pöytäkirja on säilynyt, ammattikunnassa oli oltermannin lisäksi seitsemän muuta ammattiveljeä sekä neljä mestarin leskeä, yhteensä siis 12 kotitalouden muodostavaa jäsentä.⁸⁰ Ammattikunta oli siten jo tuolloin selvästi pienentynyt yhteisöön kuuluneiden kotitalouksien suhteen, ja jos kotitalouksien koossa ei samaan aikaan tapahtunut muutoksia, oli ammattikunnan piiriin kuuluneiden ihmistenkin määrä vähentynyt. 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla nuottakalastajaisäntien määrä laski edelleen niin, että 1740-luvulla ammattiveljiä oli enää vain neljä. Erityisen tuhoisa ammattikunnalle oli ollut vuosien 1710-11 ruttoepidemia, jolloin ammattikunta kuolintapausten vuoksi lakkautti toimintansa. Ammattikunta järjestäytyi kuitenkin uudelleen jo vuonna 1712. Kun kirkon kirjoissa peräti 80-vuotiaaksi merkitty oltermanni Simon Simonsson kuoli seuraavana vuonna,⁸¹ jatkoi nuottakalastaja-ammattikunta toimintansa täysin uudistunein voimin.

Vertailun vuoksi voi todeta, että kalanostaja-ammattikunnassa oli vuonna 1690 peräti 69 mestaria mestarinlesket mukaan luettuna. Toisaalta myös heidän lukumääränsä näyttää vähentyneen 1700-luvun aikana: esimerkiksi vuonna 1730 heitä oli 38.⁸² Pienestä koostaan ja muusta kalatarjonnasta huolimatta kuitenkin myös nuottakalastaja-ammattikunta säilyi hengissä ja pöytäkirjaa pidettiin aina 1840-luvulle saakka, jolloin ammattikuntalaitos lakkautettiin. Tukholman sumpukalastajia tutkineen Sigurd Erixonin väite siitä, että kalanostaja-ammattikunta olisi syrjäyttänyt nuottakalastaja-ammattikunnan niin perusteellisesti, että tämä olisi kokonaan lakkautettu 1700-luvun

---

⁸⁰ Anno 1687 d 25 Majj enn Memorial eller uptekningh uppå nothfiskiäre här i Stockholm. Manttaaliluettelot Södermalmilla Älvsborgin lunnaita varten, Stockholms stads och Norrmalms stads tänkeböcker osat VII-IX. NÄP 29.11.1700 (1).

⁸¹ Haudattujen luettelo 2.8.1713, 80366 4/4, Finska församlingen.

⁸² Erixon 1946, 55. Elers 1801, 364.

puolivälissä,⁸³ ei pidä paikkaansa. On kuitenkin tärkeää pohtia syitä ammattikunnan jäsenmäärän kehitykseen, varsinkin kun kehitys poikkeaa Tukholman käsityöläisammattikuntien yleisestä kasvutrendistä. Käsityöläisten määrä kaupungissa oli kasvanut räjähdysmäisesti 1600-luvulla, ja vaikka uuden vuosisadan alkaessa väestökehitys oli pysähtymässä ja ruttoepidemia 1710-11 verotti pääkaupunkia arviolta jopa 20 000 asukkaan verran, ehti kaupunki toipua väestömäärän menetyksistä vielä vapaudenajan ensimmäisellä puoliskolla ennen 1760-luvulla alkanutta taloudellista taantumusta. Vasta tuolloin käsityöläisten kokonaismäärän kasvu pysähtyi.⁸⁴

Oliko nuottakalastaja-ammattikunnalla vaikeuksia rekrytoida uusia jäseniä vai haluttiinko jäsenmäärää tietoisesti laskea? On sanottu, että 1700-luvun ammattikuntalaitosta olisi leimannut porvareiden oma pyrkimys elitisoida ammattikuntiaan.⁸⁵ Keitä nuottakalastajat olivat, ja millaista oli sosiaalinen liikkuvuus hierarkisen järjestelmän puitteissa?

Uusien mestareiden tausta	Ammattikunnan ulkopuolelta		Ammattikunnan keskuudesta		Summa
	Avioituminen ammattikuntaan tai sukulaisuus	Ei yhteyttä avioliittoon tai sukulaisuuteen / ei tietoa	Avioituminen ammattikuntaan tai sukulaisuus	Ei yhteyttä avioliittoon tai sukulaisuuteen / ei tietoa	
Ajanjakso					
1700-1725	3	2	1	3	9
1726-1750	2	1	1	1	5
Summa	5	3	2	4	14

Taulukko 1. Uusien mestareiden hyväksyminen Tukholman nuottakalastaja-ammattikuntaan yhteisön ulkopuolelta ja sen keskuudesta sekä uuden mestarin kytkeytyminen ammattikuntaan avioliiton tai sukulaisuuden kautta vuosina 1700-1750. Lähde: NÄP.

Taulukosta 1 näkyy, että uusista mestareista yli puolet tuli ammattikuntaan yhteisön ulkopuolelta, toisin sanoen olivat muita kuin ammattikunnan renkejä tai jäsenten omia poikia. Käsityöläiskulttuurista tutun oppipoika-kisälli-mestari -kouluttautumisen järjestelmän kaltaista kaavaa on nuottakalastajien keskuudessa vaikea havaita, sillä aikavälillä 1700-luvun alusta 1700-luvun puoliväliin on vain nuottakalastajarenkien

⁸³ Erixon 1946, 24.

⁸⁴ Ainakin Söderlund 1949, 86; Lilja 1995, 323-328.

⁸⁵ Hörsell 1983, 23.

murto-osasta tullut ammattikunnan mestareita. Ilmiö on tuttu käsityöläistutkimuksesta, jonka mukaan kisällien ja oppipoikien mahdollisuudet edetä mestariksi asti olivat heikentyneet 1700-luvulla edellisiin vuosisatoihin verrattuna.⁸⁶ Kun nuottakalastaja Johan Johansson lähti Suomeen vuoden 1723 kesällä hakemaan rakennustarvikkeita aikomuksenaan pysyä ammattikunnassa ja palata harjoittamaan kalastajan ammattiaan viimeistään seuraavana vuonna, hakeutuivat kaikki hänen kolme renkiään kaupungin päivätyöläisiksi sen sijaan että olisivat siirtyneet vanhaa pestiään muistuttavaan työhön.⁸⁷ Nuottakalastajareungeilla ei ollut sellaista ammattitaitoa tai -identiteettiä, että se olisi pitänyt heidät kalastajayhteisön sosiaalisen kerrostuneisuuden kohoavilla portailla.

Yksi niistä nuottakalastajista, jotka todella nousivat rengistä mestarin asemaan, oli Abraham Arwidsson, josta tuli mestari vuonna 1722 reilun seitsemän vuoden palveluksen jälkeen oltermanni Anders Persson Piltin kotitaloudessa. Sama mies aikoi mestari Johan Jöranssonin tyttären kanssa naimisiin,⁸⁸ mikä lienee ollut sosiaalisen kohoamisen avain. Juuri ammattikuntaan avioituminen olikin yleisin tie mestariksi. Niin kuin edellisen sivun taulukko kertoo, neljästätoista uudesta mestarista seitsemän eli tasan puolet kytkeytyi ammattikuntaan avioliiton tai muun sukulaissuhteen kautta. Yleensä avioliiton kautta ammattikuntaan liittymisessä oli kyse nuottakalastajien leskien uudesta avioitumisesta, tyttärien kautta ammattikuntaan ei yleensä liitytty.

Ammattikuntien leskien avioitumista ovat aiemmin tutkineet ainakin Lars Edgren ja Kirsi Vainio-Korhonen, joiden tutkimukset Malmösta ja Turusta ajoittuvat 1700-luvun loppupuoliskolta 1800-luvulle. Molemmat tutkijat toteavat lesken kanssa avioitumisen keinoksi liittyä ammattikuntaan, mutta mikään hallitseva tapa se ei ollut. Vain 5 % Malmön käsityöläismestareista 1800-luvun alkupuolella solmi ensimmäisen avioliittonsa ammattikuntansa lesken kanssa, kun vastaava luku oli Turussa vuonna 1755 hieman alle viidenneksen.⁸⁹ Nuottakalastaja-ammattikunnassa 1700-luvun alkupuolella leskien avioituminen ammattikuntaan tulevien uusien mestareiden kanssa oli tätä selvästi yleisempää.

⁸⁶ Ambrosiani 1920, 4; Hellner 1944, 131; Söderlund 1943, 239.

⁸⁷ ÄBK 25.6.1723 (149-150); ÄBK 13.8.1723 (192-193).

⁸⁸ NÄP 12.7.1722 (64). Toinen rengistä mestariksi noussut oli Johan Johansson, joka oli ollut ammattikunnan palveluksessa neljä vuotta. NÄP 5.9.1748 (132).

⁸⁹ Edgren 1987, 232. Vainio-Korhonen 1997, 169-173.

Koska ammattikunnalla olisi muutenkin ollut velvollisuus huolehtia jäsenistään, tässä tapauksessa mestareiden leskistä ja lapsista, näiden joutuessa taloudelliseen ahdinkoon, koettiin leskien uudelleenavioituminen varmasti myönteiseksi. Myös esivalta suosi tällaista ratkaisua, sillä mestarin lesken tai tyttären kanssa avioituva joutui maksamaan vain puolet niistä kuluista, jotka muuten aiheutuivat ammattikuntaan liittymisestä.⁹⁰ Toisaalta uusi aviomies ilmeisesti käytännössä sai halutessaan jäljelle jääneet kalastusvarusteet käyttöönsä ja siten yleensä ilman muuta paikan vajaantuneessa ammattikunnassa. Ainakin nuottakalastajat Johan Österman ja Erich Holm näyttäisivät maksaneen ammattikunnan kirstuun erityisen 60 kuparitaalarin maksun liittyessään ammattikuntaan ja avioituessaan ammattikunnan oltermannien leskien kanssa: tämä summa oli todennäköisesti kalastusvälineistä suoritettu korvaus.⁹¹

Lars Edgren on todennut leskien avioitumisen olleen yhteydessä ammattialan luonteeseen siten, että uudelleenavioituminen on ollut tavallisinta pääomavaltaisissa ammattikunnissa.⁹² Saattaa toisaalta olla, että pelkästään taloudellisten tekijöiden takia avioituminen alettiin 1700-luvun loppupuolella tai viimeistään 1800-luvun alussa nähdä moraalisesti arveluttavana, niin kuin Kirsi Vainio-Korhonen on huomauttanut.⁹³ Tällaista modernia avioliittokäsitystä ei näy nuottakalastaja-ammattikunnassa 1700-luvun alkupuolella. Taloudellinen edullisuus ei kuitenkaan välttämättä ole ainoa selitys uusien nuottakalastajaisäntien useisiin avioitumisiin nuottakalastajaleskien kanssa. Avioituminen ammattikuntaan saatettiin yhteisössä kokea tulokkaan lojaalisuuden ja kunniallisuuden takeeksi hänen kiinnittyessään ammattikuntaan avioliiton kaltaisella kokonaisvaltaisella siteellä.

3.3.2 Traditionaalisten suhteiden merkitys: suomalaisuus yhdistävänä tekijänä

Ruttoepidemian jälkeinen ammattikunnan uudelleen kokoaminen 1712 paljastaa, että mestareiksi saatettiin hyväksyä monen erilaisen taustan omaavia miehiä. Jäseniksi otettiin tuolloin ammattikunnassa renkinä palvellut Simon Paulson Isopää (lisänimi esiintyy kirkon lähteissä), kokoushetkellä merillä ollut Johan Jöransson sekä kalanostajarenki Anders Persson. Lisäksi ehdotettiin ammattikunnan

⁹⁰ Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720: VI:7.

⁹¹ NÄP 22.5.1719 (58-59); 25.11.1733 (90-91).

⁹² Edgren 1987, 232.

⁹³ Vainio-Korhonen 1997, 175.

saappaantekijänäkin toimineen mestari Markus Erikssonin tilalle erästä talonpoikaa Grödingestä Tukholman eteläpuolelta.⁹⁴ Nuottakalastaja-ammattikunnassa käytäntö oli käsityöläisammattikuntiin verrattuna erilainen siten, että mestarinnäytettä ei vaadittu eikä jäsenistä myöskään tullut porvarisoikeuksien haltijoita. Näin maistraatin oli varmasti helpompi vaikuttaa uusien jäsenten nopeaan rekrytoimiseen. Ammattikuntia valvovalla kaupunginhallinnolla näyttäisi muutenkin ainakin muodollisesti olleen vahva ote nuottakalastaja-ammattikunnan jäsenyyksymyksiin. Kun nuottakalastaja Johan Johansson halusi vuonna 1723 lähteä Suomeen hakemaan rakennustarvikkeita palanutta taloan varten, hän nimenomaan esitti rakennus- ja ammattikuntakollegiolle toiveen, ettei menettäisi ammattikunnan oikeuksiaan, vaikka ei palaisi Tukholmaan vielä samana vuonna.⁹⁵ Hän oli valmis maksamaan neljännesvuosimaksunsa myös poissaoloajaltaan, olihan ammattikunnan jäsenyys arvokasta pääomaa.

Ammattikunnat eivät säännösten mukaan saaneet olla suljettuja, ts. että jäsenmäärä olisi ollut määrätty ja jäsenyys ammattikunnasta itsestään riippuva. On kuitenkin tunnettua, että monessa pääkaupungin ammattikunnassa mestareiden määrää oli silti usein haluttu ja myös onnistuttu rajoittamaan esimerkiksi mestarinnäytteiden korkeilla vaatimuksilla. Arvelen myös nuottakalastaja-ammattikunnan uusien mestareiden koko 1700-luvun alkupuolen ajan joutuneen ylittämään epävirallisen kynnyksen, jossa mestariksi aikovan sekä taloudelliset että sosiaaliset menestymismahdollisuudet arvioitiin.⁹⁶ Jäsenyyshalukkuudesta ehkä ilmoitettiin ensin epävirallisesti esimerkiksi oltermannille, eikä asia edennyt sen pidemmälle, jos ammattikunnan jäsenet suhtautuivat rekrytointiin kielteisesti. Se, että jäsenyyteen tarvittavia maksuja oltiin valmiita lykkäämään, kertoo kuitenkin, ettei jäsenyyden heti alussa tarvinnut kaatua varattomuuteen – sillä ehdolla, että jäsenkandidaatilla muuten oli ammatissa tarvittavaa pääomaa eli kalastusvälineitä.⁹⁷ Uusia jäseniä hyväksyttäessä ilmaistiin myös vaatimus tulokkaan kunniallista maineesta. Hakijoilla piti olla mukanaan suositus tai saada ammattikunta muuten vakuuttuneeksi kunniallisuudestaan.⁹⁸ Taustalla ilmeisesti oli perinteinen käsitys kollektiivisesta kunniasta, kunniaattomuuden kun katsottiin tarttuvan koko

⁹⁴ NÄP 24.2.1712 (43-45); ÄBK 6.3.1712 (47-48).

⁹⁵ ÄBK 25.6.1723 (149-150).

⁹⁶ Vrt. Kallio 1998, 98. Anni Kallio on todennut hyvien suhteiden merkityksen suureksi Turun räätäliammattikunnan hyväksyessä uusia jäseniä 1600-luvulla.

⁹⁷ Jäseneksi tullessa uuden mestarin oli maksettava ammattikunnan kirstuun tietty rahasumma, äskepenningar.

⁹⁸ Esim. NÄP 22.5.1719 (58-59); 1.3.1728 (79); 25.11.1733 (90-91); 13.9.1740 (110).

yhteisöön. Ehkä osittain myös siksi – taloudellisten syiden ohella – ammattikuntaan otettiin mielellään sukulaisia.⁹⁹ Ammattikuntaan tulleet saattoivat olla esimerkiksi kalanostaja-ammattikunnassa palvelleita tai merillä purjehtineita. Tällaiset miehet olivat paitsi tottuneita merelliseen työhön myös luultavasti ennestään jonkun vanhemman mestarin tuttuja. Näin kirjattiin esimerkiksi Knut Jöranssonin hyväksyminen ammattikuntaan heinäkuussa 1704:

Der effter inkom Knut Jöransson född wid Biörneborg utj Ullfwila sockn, hwilcken någon tijd tient hoos sahl. ålderman Jacob Mattson och sedermera hoos des fader broderbroder Hindrich Jacobsson, anhållandes effter 2 dr sm aflagde eske penningar att få förena sig med embetet och winna des rettigheet, hwilcken des begiäran honom bewilliades, som han till denna tijden tient på Confardie skiep, och war ett godt loford om sitt ährliga förhållande; aflade och der på 5 dr sillfrmt till lådan sampt 2 – (?) smt till the fattiga, men för dhe dhe (sic) öfriga 5 dr sm caverade [‘puhuivat’,¹⁰⁰ KK] Hindrich Jacobsson och Johan Pålsson, att the till nästa qvartalskohla (?) blifwa aflagde hwar på honom och önskades lycka. (NÄP 16.7.1704, 27-28)

Esimerkistä löytyy pähkinänkuoressa monta ammattikuntaan liittymiseen kuuluvaa asiaa: maksujen suorittamisen lisäksi se kertoo syntymäpaikan, aiempien työtehtävien ja työsuhteiden, sukulaisuussuhteiden ja tuttavuussuhteiden samoin kuin kunniallisen maineen merkityksestä.

Muuttoliike Suomesta suurvalta-ajan Tukholmaan oli ollut vilkasta. Erään ammattikuntaluettelon mukaan vuodelta 1644 myös yli puolella luettelon nuottakalastajista oli suomalainen tausta. Suomalaisessa seurakunnassa nuottakalastajat muodostivat merkittävän ryhmittymän 1600-luvun loppupuolella, ja 1700-luvun alkupuolenkin nuottakalastajaoltermannit kuuluivat kaikki Tukholman suomalaiseen seurakuntaan. Nuottakalastajia myös kutsutaan usein nimellä notfinnar, nuottasuomalaiset, ilmeisesti juuri suuren suomalaisedustuksen vuoksi.¹⁰¹ Vuonna 1693 astui kuitenkin voimaan palkollisten muuttokielto läänistä toiseen Suomessa. Tukholman suomalaista seurakuntaa tutkinut Robert Murray arvelee seurakunnan vähitellen koostuneen yhä enemmän matkustavaisista, merimiehistä ja kauppiaista: yhä

⁹⁹ Oltermanni Pilt ja Knut Jöransson olivat langoksia, Johan ja Simon Paulsson veljeksiä ja Johan Österman otti manttelinperijäkseen yhden siskonpojistaan. Knut Jöranssonin perunkirja 12.9.1716, D71871 12/15; Johan Pålssonin perunkirja 11.10.1711, D06265 4/17; Johan Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13.

¹⁰⁰ Ks. SAOB, hakusana *kavera* (K 861).

¹⁰¹ Tarkiainen 1990, 92. Österlund 1966, 324, 329-333. Volmar Bergh on laskenut, että nuottakalastajien taloudet 1600-luvulla muodostivat 10 % Tukholman suomalaisen seurakunnan jäsenistä. 1700-luvun alkupuolella osuus oli laskenut noin kuuteen prosenttiin. Bergh 1961, 247. Ks. myös Murray 1954, 102.

harvempi Suomesta valtakunnan pääkaupunkiin tulleista aikoi asettua kaupunkiin pysyvästi.¹⁰²

Muuttokielto Suomesta voi tuntua kaukaahaetulta selitykseltä nuottakalastajien määrän vähenemiseen Tukholmassa. Voisi kuvitella ruotsalaisten nopeasti täyttäneen suomalaisten paikat ammattikunnassa, jos nuottakalastus ammattina muuten veti puoleensa. Toisaalta saattaa perinteen voima olla suuri, ammattikunta ehkä "kuului" vanhastaan suomalaisille eikä se siten houkutellut muita. Edellä on jo todettu, että rekrytointi suureksi osaksi tapahtui paitsi avioliittojen ja muiden sukulaisuussuhteiden, myös näihin liittyvien vanhojen tuttavasuhteiden perusteella. Anni Kallio on räätälimestareita 1600-luvun Turussa käsittelevässä pro gradu -työssään nostanut juuri sukulaisuuden, yhteisen kotiseudun ja äidinkielen yhdistäviksi tekijöiksi, jotka vahvasti vaikuttivat arkielämän sosiaalsiin suhteisiin.¹⁰³ Samoja piirteitä voidaan siis nähdä Tukholman nuottakalastajien keskuudessa 1700-luvulla. Esimerkiksi kun laivuri Thore Thoresson vihittiin avioon suomalaisessa seurakunnassa vuonna 1739, toimi nuottakalastaja-ammattikunnan silloinen oltermanni Johan Österman todistajana. Seuraavana vuonna Thoresson liittyi, tyypillistä kyllä juuri avioituneena, nuottakalastaja-ammattikuntaan,¹⁰⁴ ja hänestä tuli myöhemmin Östermanin seuraaja oltermannin paikalla. Toisaalta esimerkiksi suomalainen seurakunta on saattanut toimia kaupunkiin vasta tulleiden rekrytointipaikkana. Jatkuvasta muuttokiellosta huolimatta ammattikuntaan nimittäin edelleen haalittiin suomalaissyntyisiä renkejä. Hattujen sodan aikana mestarit olivat huolissaan renkiensä pysyvyydestä arvellen Suomesta pakolaisina tulleiden renkiensä helposti lähtevän eteenpäin välttääkseen sotapalveluksen.¹⁰⁵ Toivo J. Paloposki on maininnut nuottakalastaja-ammattikunnan tehneen valtiopäivillä 1755-56 valituksen kiellosta värvätä renkejä Suomesta ja Ahvenanmaalta.¹⁰⁶ Ilmeisesti Paloposki tarkoittaa kuitenkin kalanostaja-ammattikuntaa, joka oli valittanut asiasta Tukholman ylikäskynhaltijan kautta kuninkaalliselle majesteetille ja valtiopäiville.¹⁰⁷

¹⁰² Österlund 1966, 339. Kongl. ... förbud att inge drängiar och pijgor samt annat löst folck måge utan landshöfdingens pass och tillstånd wijka och begifwa sig utur Finland och Åland... 18.11.1693, Samling af Kongl. förordningar, årstrycket 1689-1694. Murray 1954, 63.

¹⁰³ Vrt. Kallio 1998, 5, 36-37, 60.

¹⁰⁴ Vihittyjen luettelo 12.6.1739, 80367 2/3, Finska församlingen. NÄP 13.9.1740 (110-111). Thoressonin aviopuoliso oli Maria Österman, joka ei kuitenkaan luultavasti ollut sukua Johan Östermanille.

¹⁰⁵ Ainakin NÄP 25.11.1733 (90). ÄBK 22.2.1743 (95-).

¹⁰⁶ Paloposki 1976, 109, 126-127.

¹⁰⁷ Borgarståndets protokoll 20.5.1756 (s. 1840-1842). Porvarissäädyn keskustelussa nousi esille se, että kalanostajarenkien oli hyvä osata suomen kieltä, minkä Paloposki on tulkinut siten, että työkieli

Vuoden 1693 muuttokielto saattoi siten olla osasy syy nuottakalastajien määrän yleisestä kasvutrendistä poikkeavaan laskuun jo 1700-luvun alkupuolella. Taustalla saattaa olla myös sellaisia ekologisia tekijöitä, joihin tämän työn puitteissa ei millään pääse käsiksi: tähän viittaisi se, että kalastus näyttää samoihin aikoihin vähentyneen myös Varsinais-Suomen rannikolla. Tukholmaa ympäröivät vesistöt, niiden mukana kalastukselle keskeinen Norrström, madaltuivat huomattavasti 1700-luvun kuluessa.¹⁰⁸ Toisaalta on pohdittava erilaisten taloudellisten tekijöiden vaikutusta ammattikuntaan. Ernst Söderlund on esittänyt Tukholman käsityöläisten määrän laskulle 1760-luvulla kaksi taloudellista selitysvaihtoehtoa, jotka on syytä ottaa huomioon myös nuottakalastajayhteisön kohdalla. Ensiksikin markkinat useilla aloilla ilmeisesti olivat niin ahtaat, ettei uusilla mestareilla ollut mahdollisuutta tunkeutua niille. Tällaista selitystä voisi hyvin soveltaa nuottakalastajiin muutamaa vuosikymmentä aiemmin ja olettaa – niin kuin Sigurd Erixon on tehnyt – kalanostajien vallanneen markkinat. Toiseksi Söderlund esittää, että joillakin käsityön aloilla siirryttiin vuosisadan puolivälin tienoilla uudenlaisiin, entistä kapitalistisempiin yritysmuotoihin, mikä olisi huomattavasti vaikeuttanut pienempien ammatinharjoittajien selviytymistä alalla.¹⁰⁹ Nuottakalastajien taloudellisia puitteita tarkastellaan lähemmin seuraavassa luvussa.

---

ammattissa oli suomi. Todennäköisempää kuitenkin on, että suomea tarvittiin ammatissa silloin, kun hankintamatkoja tehtiin aina suomenkielisille seuduille saakka.

¹⁰⁸ Vilkuna 1935, 26. Bååth 1918, 93-94.

¹⁰⁹ Söderlund 1949, 87.

4 NUOTTAKALASTAJA-AMMATTIKUNTA JA TALOUS

4.1 Kalastus ja yhteiskunta: privilegiot ja työnjako

Kalan merkitys elintarvikkeena 1700-luvun kaupungeissa oli selvästikin suuri. Tähän viittaa muun muassa Tukholman kalanostajien ja Turun porvareiden välillä käyty jatkuva kiista, joka puhkesi ilmiriidaksi 1740-luvulla. Vuonna 1636 oli pääkaupungissa maistraatin aloitteesta alkanut toimia sumpbukalastaja-ammattikunta,¹¹⁰ jota vuosisadan loppupuolelta lähtien oli alettu kutsua kalanostaja-ammattikunnaksi. Sumpbukalastajilla oli erioikeus hankkia kaupungissa myytäväksi tuoretta kalaa joko ostamalla sitä ympäristön kalastajilta tai itse kalastamalla kaupungin ympäristössä. Sumpbukalastajat tekivät pitkiäkin hankintamatkoja Itämerellä aina jäiden lähdestä keväällä syksyyn asti ostaen kalaa rannikon ja saariston kalastajatalonpojilta.¹¹¹ Kalanostaja-ammattikuntalaiset tekivät kauppamatkojaan aina Turun saaristoon saakka, mikä närkästytti turkulaisia.¹¹²

Nuottakalastaja-ammattikunnalla ei siten privilegioistaan huolimatta ollut monopoli-asemaa tuoreen kalan toimittamisessa pääkaupunkiin: kalatarjonnasta huolehti Tukholmassa useita eri ryhmiä, joiden kilpailua ja kiistoja työnjaon ja erilaisten oikeuksien oli tarkoitus rajoittaa. Nuottakalastajat harjoittivat pyyntiään usein aivan kaupungin tuntumassa, mihin heillä oli erioikeus. Kalan ostaminen myytäväksi oli puolestaan sallittu vain kalanostajille, nuottakalastajat saivat myydä vain oman saaliinsa.¹¹³ Toisaalta myös Tukholmaan purjehtivien talonpoikien myyntituotteisiin kuului tuore ja suolattu kala. Lisäksi kalaa hankkivat kaupunkiin aateliston värväämät saaristokalastajat. Kaupungin molemmin puolin virtaavissa vesissä pyydettiin sitä paitsi perinteisesti ankeriasta varsinkin kuninkaanlinnan tarpeisiin. Norrström kaupungin

¹¹⁰ Söderlund 1943, 175; Söderlund 1944, 255-257.

¹¹¹ Vähittäinen nimen muutos sumpbukalastajasta kalanostajaksi kuvastaa ehkä osaltaan painopisteen siirtymistä kalan pyynnistä sen ostamiseen ja myymiseen. Kaikki kalanostajat eivät esimerkiksi omistaneet nuottaa. Söderlund 1944, 260; Erixon 1946, 26, 49.

¹¹² Esim. Ranta 1975, 521-523; Nikula 1971, 398-401; Stiernman 1753: V: 798-799: (Kungl. Maj:t) till Landshöfdingen Bure, angående fiskeköpares besvär här i Stockholm, 9.2.1700. Myös Viikuna 1935, 25. Toisaalta kaupunkien väliseen kiistaan vaikutti ilmeisesti myös kalanostajien harjoittama vaihtokauppa saaristolaisten kanssa.

¹¹³ ÄBK 26.5.1741 (372).

pohjoispuolella oli vielä 1700-luvun alkupuolella kruunun hallussa ja sen kalastusoikeus vuokrattu yksityiselle.¹¹⁴

Vaikka kalastuksesta ja kalan myynnistä elantonsa saavien välille oli hyvät edellytykset syntyä kilpailu- ja konfliktitilanteita, niitä ei kuitenkaan kovin paljon ammattikunnan pöytäkirjassa tai rakennus- ja ammattikuntakollegiossa esiinny. Eräs rakennus- ja ammattikuntakollegion käsiteltäväksi tuotu asia kuitenkin oli kalanostaja-ammattikunnan ja nuottakalastajien välinen kiista vuonna 1741 koskien kalastusalueita ja kalamittoja. Kalanostajat väittivät nuottakalastajien mm. ostavan kalaa maaseudulta kaupungissa myytäväksi ja vuokraavan kalavesiä kaupungin ulkopuolelta. Nuottakalastajat puolestaan valittivat kalanostajien alkaneen tunkeutua heidän etuoikeutetuille kalastusalueilleen kaupungin alueella. Molemmat ammattikunnat olivat hyvin tietoisia omista privilegioistaan.¹¹⁵

Nuottakalastajien ja kalanostajien välisen kilpailutilanteen aktualisoituminen 1740-luvun alussa on kenties merkki siitä, että vaikka yhteisöt edelleen pitivät omien erioikeuksiensa kunnioittamista lähes pyhänä, ei oikeuksien rajoitusten noudattamisella ja siten muiden yhteisöiden privilegioiden kunnioittamisella enää katsottu olevan samaa merkitystä. Keväällä 1743 puitiin rakennus- ja ammattikuntakollegiossa lisäksi nuottakalastajien kahta valitusta yksityisiä kaupungin asukkaita vastaan privilegioiden loukkaamisen takia.¹¹⁶ Tietenkin tässä yhteydessä täytyy ottaa huomioon myös vallinnut sotatila ja Tukholman eristetty asema keväällä 1743. Kiistoja ei voi suoraviivaisesti tulkita privilegiotalouden kyseenalaistamiseksi. Vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla privilegioiden loukkaamiset ilmeisesti kuitenkin edelleen lisääntyivät: nuottakalastaja-ammattikunta valitti tuolloin ylikäskynhaltijalle saakka kalanostaja-ammattikuntalaisten ja muiden tunkeutumisesta nuottakalastajien etuoikeutetuille kalastusalueille kaupungissa ja sen lähistöllä. Seurauksena oli vuonna 1781 painettu kielto luvattomasta kalastuksesta kaupungin ympäristössä.¹¹⁷

¹¹⁴ Bååth 1916, 224; Bååth 1918, 92. Ankeriaan pyynnissä virran pohjaan asetettiin haavimaisia verkkoja, jotka yhdistettiin koko virran leveydeltä kalapadoiksi. 1500-luvulla kalastuksesta olivat huolehtineet kruunun omat kalastajat, mutta Kustaa II Aadolfin kaudelta lähtien pohjoisvirta annettiin vuokralle. Bååth 1916, 225-228.

¹¹⁵ ÄBK 26.5.1741 (371-).

¹¹⁶ Ks. myös Publication, til hämmande af thet intrång, som fiskkiöpare-embetet af en och annan uti thes näring lider, Stockholms rådhus 7.6.1740. ÄBK 28.4.1743 (252-, 256-). Myös NÄP 5.9.1748 (131-132).

¹¹⁷ Öfwer-ståthållare Embetets kungörelse och förbud emot olofligt fiskande uti fiske-wattnet omkring thenna staden, Kongl. Diurgården och Carlberg, Stockholm 21.7.1781.

Yhteisöiden ja säätyjen privilegioiden kunnioittamisen on sanottu olleen yhden harvoista valtion vallan käytön rajoituksista 1700-luvun alkupuolella. Elinkeinonharjoittamisen rajoitusten löystyessä 1700-luvun loppupuolella oli lähtökohtana Martin Melkerssonin mukaan silloinkin privilegiotalouden säilyttäminen,¹¹⁸ jolloin valtio olisi modernisaatiokehityksessä toiminut jarruttavana tekijänä. Toisaalta on esitetty valtion käsityöläispolitiikan 1700-luvun kuluessa alkaneen vastustaa yhteiskunnan keskiajalta lähtien jatkunutta pirstoutumista privilegioin varustettuihin yhteisöihin. Esimerkiksi Ernst Söderlund on tuonut esiin vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksen varauksellisen suhtautumisen ammattikuntien erityisiin privilegioihin. 1750-luvulla tehtiin Söderlundin mukaan kauppakollegion aloitteesta periaatepäätös, ettei erityisiä privilegioita yksittäisille ammattikunnille enää uusittu.¹¹⁹ Söderlundin edustama näkemys on ollut taipuvaisempi ymmärtämään absoluuttisen valtion yhteiskuntaa modernisoivana instituutiona, joka valmisti tietä kapitalismin nousulle, kun taas esimerkiksi Melkersson on painottanut esivallan aktiivisen roolin olleen yhteydessä yhteisölliseen privilegiojärjestelmään ja olettanut valtion luopuvan olemassa olevan järjestelmän ylläpitämisestä vasta väistämättömien yhteiskunnallisten muutosten edessä.¹²⁰ Lars Magnusson on nähnyt valtion talouspolitiikan kahtiajakoisena: samaan aikaan kun vanhaan säännöstelevään politiikkaan edelleen uskottiin, haluttiin tehdä tietä uusille voimille ja kapitalistiselle sektorille. Tämä saattoi johtaa vanhojen rajoitusten osittaiseen purkamiseen.¹²¹

Kaupunkiyhteisölle tai sitä edustavalle rakennus- ja ammattikuntakollegiolle privilegioiden tarkka noudattaminen näyttää 1740-luvulla edelleen olleen tärkeää. Kannattaa huomata, että nuottakalastajien ominaan pitämät privilegiot olivat itse asiassa osa hallitsijan kaupungille myöntämiä privilegioita. Ratkaistessaan nuottakalastajien ja kalanostajien välistä kiistaa rakennus- ja ammattikuntakollegio siis myös osallistui edustamansa paikallisyhteisön privilegioiden vahvistamiseen, privilegioiden sivuuttaminen olisi merkinnyt kaupungin omien privilegioiden laiminlyömistä. Esivallan eri tahojen suhtautumista privilegioihin on kiistasta vaikeampaa päätellä

---

¹¹⁸ Melkersson 1997, 92, 164.

¹¹⁹ Söderlund 1943, 33-34.

¹²⁰ Vrt. Melkersson 1997, 44-45.

¹²¹ Magnusson 1996, 245.

kontrolloidun yhtenäisen talouspolitiikan vielä puuttuessa, olihan konfliktin ratkaisu riippuvainen kaupungin viranomaisista.¹²²

Paitsi että kaupunkiyhteisö halusi pitää kiinni omista privilegioistaan periaatteellisesti, on privilegiopolitiikassa tietenkin kyse myös taloudellisesta ajattelutavasta. 1700-luvulla käydyssä poliittisessa keskustelussa ammattikuntalaitoksen puolesta ja vastaan ammattikuntalaitoksen puolustajat argumentoivat mm. siten, ettei kellään olisi huonoina aikoina muutoin velvollisuutta täyttää yleisen kysynnän tarpeita. Tämä olisi kohtalokasta erityisesti elintarviketuotantoa ajatellen.¹²³ Rakennus- ja ammattikuntakollegio näyttäisikin edustavan juuri tätä ajattelutapaa. Nuottakalastajien tärkeä tehtävä 1700-luvun alkupuoliskon Tukholmassa huomattiin erityisesti sota-aikana 1742-43, jolloin lukumäärältään paljon suurempi kalanostajien ammattikunta oli Suomen ja Ahvenanmaan miehittämisen takia menettänyt suuren osan kalanostopaikoistaan. Tällöin oltiin myös valmiita tarjoamaan nuottakalastaja-ammattikunnalle tavallista parempaa suojelua väenotoilta: "Collegium lät dem förstå, att som notfiskarne äro en eij mindre privilegerad societeten än de andra ämbeten, och deras bijbehållande denne tijden synes så mycket angelägnare [---]; så kunna ock notfiskarne giöra sig försäkrade, att de till deras näringsidkande erfordrade oumgängelige drängar, på intet sätt äro något äfwentyr underkastade [---], så framt de hålla sig stilla och beskedeligen wid sina sysslor och igienom Kongl. förordningars öfwerträdanden sielfwa på något sätt eij giöra sig till krigstjenst förfallne."¹²⁴ Privilegion ja suojelus velvoittivat ammattikuntayhteisön toimimaan sille kuuluvalla alalla ja annetulla paikallaan yhteiskunnassa. Osoitus ammattikunnan taloudellisesta merkityksestä paikallisyhteisössä lienee myös se, että aloite ammattikunnan uudelleenjärjestäytymiseksi vuosien 1710-11 riehuneen ruttoepidemian jälkeen näyttää tulleen nimenomaan kaupungin hallinnolta.¹²⁵

Toisaalta ammattikunnalle myönnettyihin privilegioihin liittyi olennaisesti hintakontrolli. 1600-luvulla kaikkien ammattikuntien hintoja säänneltiin vuosittain asetetuilla kiinteillä hinnoilla. Suuren Pohjan sodan jälkeen hintasääntely höltyi kuitenkin niin, että vain elintarvikkeiden hintoja säänneltiin jatkuvasti. Tavoitteena oli, että tuottaja saisi

¹²² Vrt. Magnusson 1996, 245-246.

¹²³ Hellner 1944, 133.

¹²⁴ ÄBK 22.2.1743, 95-.

¹²⁵ ÄBK 6.3.1712 (47-48).

tuotteestaan korvauksen, joka riittäisi tarjoamaan hänelle hänen yhteiskunta-asemassaan olevalle sopivan elintason. Taksojen eli virallisten maksimihintojen määrittäminen oli sekin rakennus- ja ammattikuntakollegion tehtävä.¹²⁶

Elintarvikkeiden hinnat Tukholmassa määrättiin yleensä kerran kuussa, rakennus- ja ammattikuntakollegion kuukauden viimeisessä istunnossa. Tuolloin paikalle tulivat Ernst Söderlundin mukaan teurastaja-, kalanostaja-, leipuri- ja oluenpanija-ammattikunnan edustajat, yleensä oltermanni ja häntä avustavat mestarit, joskus myös muita mestareita, neuvottelemaan seuraavan kuun taksoista. Kannattaa huomauttaa, että myös nuottakalastajat kävivät sopimassa kalataksista ainakin kriisiaikoina, eivät kuitenkaan yhtä usein kuin kalanostajat.¹²⁷ Lähtökohtana neuvotteluissa oli yleensä tärkeimpien raaka-aineiden hinnat, ja lienee ollut myös kollegion etu ja tavoite asettaa sellaiset myyntihinnat, joita myös voitiin noudattaa. Kyseessä oli ratkaisu edullisia hintoja vaativien kuluttajien ja elintarvikkeita toimittavien ammattikuntalaisten kohtuullisen elintason vaatimuksen ristipaineessa. Toisaalta Söderlund on huomauttanut, että säädettyt taksat käytännössä saattoivat hyvinkin ylittyä. Ylihintojen yleisyyttä on vaikea selvittää, mutta ilmeisesti ainakaan elintarvikehuollon kriisiaikoina säädettyjä maksimihintoja ei pystytty noudattamaan eikä valvomaan. Tällaisia kriisiaikoja 1700-luvun alkupuolla olivat vuoden 1720 tienoo sekä hattujen sodan (1741-43) jälkeinen aika.¹²⁸

1720-luvun alun kriisi näkyy hyvin myös kalaan kohdistuneessa huomiossa. Toukokuussa 1719 nuottakalastajat kertoivat rakennus- ja ammattikuntakollegiolle, ettei silakkaa saatu tavalliseen tapaan. Elintarvikepulaan näyttää tuolloin yhdistyneen jonkinasteinen ekologinen katastrofi, sillä saman vuoden elokuussa nuottakalastajia ja kalanostajia varoitettiin poimimasta kuollutta kalaa vedestä myytäväksi.¹²⁹ Tuona kesänä olivat molemmat ammattikunnat paikalla sopimassa taksoista. Nuottakalastajat ehdottivat, ettei taksaa määrättäisi, koska silakkaa oli niin vähän ja koska silakkataksaa ei ollut muutenkaan määrätty lähiaikoina. Kalastajien samanaikainen vakuutus omantunnon mukaan toimimisesta asiassa kertoo siitä, että taloudellinen hyötyminen

¹²⁶ Söderlund 1943, 45, 47, viite 2 s.47. Söderlund on havainnut ajattelutavan säädynmukaisesta elintasosta vaikuttaneen rakennus- ja ammattikuntakollegion päätökseen ajurien taksoista vuonna 1720.

¹²⁷ Esim. ÄBK 28.6.1722 (182).

¹²⁸ Söderlund 1943, 48, 53.

¹²⁹ ÄBK 28.5.1719 (61). ÄBK 6.8.1719 (102).

kalapulasta ja elintarvikekriisistä muutenkin olisi ollut moraalisesti väärin.¹³⁰ Toisaalta kollegion hintakontrolli näyttää käytännössä löystyneen.

Mielenkiintoista on, että juuri kalataksa Söderlundin käsityksen mukaan ei yleensä vaatinut kovinkaan suurta huomiota: "Fisktaxan var i regel föremål för obetydligt intresse; den tycks ha fastställts huvudsakligen efter traditionella grunder."¹³¹ Kalanostajat ostivat kalan saariston talonpojilta ja kalastajilta, mikä teki tuotanto-kustannusten arvioinnin vaikeaksi. Kalan hinnat saaristossa olivat Söderlundin esityksen mukaan vahvasti perinnesidonnaisia, eivätkä yleisen hintatason muutokset kaupungissa siis välttämättä näkyneet Tukholman kalanhinnoissa. Elintarviketuottaja-ammattikunnat saattoivat kuitenkin kollegion istunnossa viitata kustannuksiin vaikuttaviin sääolosuhteisiin, satoon ja kysyntää lisänneisiin väenottoihin.¹³² On sitä paitsi tehty huomioita siitä, että silakan hinta olisi ollut korkeampi pääkaupungissa kuin vaikkapa Turussa. 1700-luvun alussa tynnyristä silakkaa sai Tukholmassa kaksi tynnyriä ruista. Eräästä apajariidan käsittelystä 1730-luvulla käy ilmi, että yhdeltä apajalta saadusta norssisaaliista oli yksi mestari saanut yli 93 taalarin hinnan.¹³³ Toisaalta kyseessä oli riidasta päätellen erityisen hyvä apaja, joten ilmeisesti saaliin tuotto jäi keskimäärin alle tuon 93 taalarin. Viimeistään 1760-luvulta lähtien Ruotsin länsirannikon sillinpyynti alkoi vaikuttaa kalan hintaan myös Tukholmassa: tuolloin silakan vaihtosuhte heikkeni hieman.¹³⁴ 1700-luvun alkupuolella silakka kuitenkin oli vielä arvotavaraa, jonka saatavuudesta kaupunki kantoi huolta.

4.2 Pääoma ja sääty sosiaalisen ja taloudellisen aseman ratkaisijoina

Millainen oli yksittäisen nuottakalastajan taloudellinen todellisuus: toteutuiko sääty-yhteiskunnan säädynmukaisen elämisen tason ihanne nuottakalastajien keskuudessa? Oliko eri mestareiden välillä varallisuuseroja, ja muuttuiko tilanne 1700-luvun alkupuolella? 1600-luvun lopulta ja 1700-luvun alusta nuottakalastajista löytyy tietoja Birgitta Österlundin Södermalmin suomalaisasutusta käsittelevästä tutkimuksesta. Österlund on laskenut södermalmilaisten perunkirjojen loppusummien mediaaneja ja

¹³⁰ ÄBK 30.7.1719 (101-102).

¹³¹ Söderlund 1943, 48.

¹³² Söderlund 1943, 48, myös viite 4; kalanostajat ÄBK 29.5.1716 (78-79).

¹³³ NÄP 3.4.1738 (105). Ks. myös ÄBK 26.6.1718 (136-137), liitteen 2 esimerkki 2.

¹³⁴ Moring 1994, 43.

havainnut nuottakalastajien perunkirjojen mediaanin olevan jonkin verran korkeamman kuin käsityöläisten keskimäärin. Näin nuottakalastajat olisivat olleet melko hyvässä taloudellisessa asemassa kaupungin muun köyhään keskikerrokseen kuuluvan asujaimiston keskuudessa. Toisaalta kalastajien perunkirjojen mediaani oli alle kolmanneksen kauppiaiden vastaavasta luvusta.¹³⁵

Kalastusvälineiden omistus on ollut keskeinen edellytys nuottakalastajataloudessa, mikä varmasti näkyy myös Österlundin tutkimissa perunkirjoissa ja selittää, miksi mestareiden välisissä apajakiistoissa niin helposti saatettiin turvautua juuri kalastusvälineiden turmelemiseen.¹³⁶ Osviittaa kalastusvälineiden taloudellisesta merkityksestä antaa oltermanni Henrik Olofssonin perunkirja, johon hänen seuraajansa oltermannin tehtävässä Simon Simonsson ja kaksi tämän avustajaa Mats Henriksson ja Johan Paulson arvioivat vainajan kalastusvälineistön rahallisen arvon. Jäämistössä oli yksi nuotta arvoltaan 90 taalaria, 22 kappaletta uusia nuottasilmukoita yhteisarvoltaan 55 taalaria, kaksi venettä yhteensä 20 taalaria sekä nuottaköydet 12 taalaria. Myös kuusi paria saappaita on laskettu mukaan nuottakalastusvälineisiin: näiden yhteisarvo oli 14 taalaria. Yhteensä kalastuspääoma oli siten 191 taalaria, mikä oli melkoisen suuri osuus 746:20:n lopullisesta nettosummasta. Juuri muuta omaisuutta kuin talo (600 taalaria) ja kalastusvälineet vuonna 1701 kuolleen oltermannin jäämistöstä ei löytynyt.¹³⁷

Nuottakalastus oli siten melko pääomavaltainen ammattiala. Lars Edgrenin mukaan pääoman merkitys eri ammattikunnittain järjestäytyneissä ammateissa on tärkeä taloudellisten edellytysten erojen selitystekijä: pääomavaltaisilla aloilla taloudelliset mahdollisuudet ovat olleet paremmat, koska pääoman vaatimus on rajoittanut kilpailua. Viranomaisilla on sitä paitsi ollut suurempi pyrkimys säädellä erityisesti elintarviketuotantoa, mikä olisi antanut tiukemmin valvotun monopoliaseman tämän alan harjoittajille.¹³⁸ Kalastukseen ja kalan myymiseen nuottakalastajilla tosin ei ollut yksinoikeutta mutta hyvien apajien käyttöön kaupungin tuntumassa kylläkin. Tämä yhdessä pääomavaatimuksen rajoittaman kilpailun ja Tukholmassa saatujen hyvien

¹³⁵ Österlund 1966, 335. Kauppiaitten perunkirjojen mediaani oli 1532 kuparitaalaria, kalastajien 429 kt, käsityöläisten 399 kt, ajurien 316 kt, merimiesten (sjöfolk) 177 kt ja kaupungin palveluksessa olevien 130 kt. Vrt. myös Meyerson 1943.

¹³⁶ Esimerkiksi NÄP 23.6.1709 (41-42), esimerkki 1 liitteessä 2.

¹³⁷ Oltermanni Henrik Olofssonin ja vaimo Beata Persdotterin perunkirja 29.8.1703, D64799 5/12.

¹³⁸ Edgren 1987, 37-39, 127-128.

hintojen kanssa selittävät varmasti suureksi osaksi nuottakalastajien suhteellisen hyvän taloudellisen aseman.

Perunkirjat tuskin antavat täysin luotettavaa kuvaa nuottakalastajien keskimääräisistä taloudellisista edellytyksistä. Näistä voi toisaalta yrittää muodostaa kuvaa myös nuottakalastajien palveluksessa olleiden renkien lukumäärän perusteella. Tästä saa käsityksen ammattikunnan pöytäkirjan perusteella, johon on vuodesta 1712 lähtien kirjattu kunkin mestarin rengit ainakin etunimeltä mainiten.¹³⁹ 1700-luvun alusta vuosisadan puoliväliä kohti tullessa renkien lukumäärä suhteessa kotitalouksiin näyttää jonkin verran kasvavan vakiintuen kolmeen yhtä mestaria kohden 1740-luvulla. Vielä 1730-luvulla yhdellä mestareista, Jöran Matssonilla, ei useana vuotena ilmoituksensa mukaan ollut yhtään renkiä.¹⁴⁰

Itse asiassa renkien määrän tasaisesta jakautumisesta mestareiden kesken 1740-luvulla voisi päätellä, että taloudellinen yhdenvertaisuus mestarien välillä olisi lisääntynyt. Tämä on jonkinlaisessa ristiriidassa sen kanssa, että aikaisempi tutkimus on todennut ammattikunnan vanhan roolin kilpailun rajoittajana hävinneen ammattikunnan sisällä, näin ainakin joillakin aloilla.¹⁴¹ Toisaalta mestarien samanlaiset taloudelliset edellytykset 1740-luvulla saattavat olla yhteydessä siihen, että ammattikunta ei enää tarjonnut köyhemmille jäsenille mahdollisuutta pysyä ammattikunnassa. Ammattikunta olisi siten elitisoitunut. "Inte ens hantverkarämbetet med dess kartellmässiga organisation kunde tydligen rädda de ekonomiskt svagaste mästarna att gå under ---",¹⁴² kirjoittaa Söderlund selittäen käsityöläisten määrän vähenemistä 1760-luvulla. Taloudellinen kynnys ryhtyä nuottakalastajaksi olikin todennäköisesti muodostunut 1700-luvulla korkeammaksi kuin edellisellä vuosisadalla työn järjestämisen ilmeisesti tullessa kotitalouskohtaiseksi ja ammatin nyt vaatiessa yksittäiseltä kotitaloudelta sekä riittävän kalastusvälineistön että tarpeelliset työvoimaresurssit. Leskien häviäminen ammattikunnasta itsenäisinä ammatinharjoittajina 1700-luvun alkupuolen kuluessa saattaisi olla indikaattori juuri taloudellisen ilmapiirin tiukkenemisestä ja keskinäisen avunannon vähenemisestä ammattikunnassa.

¹³⁹ Merkintä johtui siitä, että renkien tai isäntien heidän puolestaan oli maksettava köyhäinraha. Näitä tietoja renkien lukumäärästä tietynä ajankohtana pidän melko luotettavina.

¹⁴⁰ NÄP 25.11.1733 (90), 3.4.1735 (95), 5.6.1736 (99), 1.7.1737 (102), 8.4.1738 (105).

¹⁴¹ Söderlund 1949, 87-88.

¹⁴² Söderlund 1949, 87.

Samaan aikaan kasvoi ainakin joidenkin mestareiden tuotantopääoma 1700-luvun puoliväliin tultaessa yli sen mihin oli aiemmin totuttu. Esimerkiksi syksyllä 1743 nuottakalastajat pyysivät käyttöönsä avainta kalanostajien sumppusatamaan Södermalmilla haluten säilyttää siellä neljää venettä, jotka eivät mahtuneet kaupungin heille luovuttamaan vajaan.¹⁴³ Ehkä hattujen sodan takia vähentynyt kalan tuonti Suomesta ja Ahvenanmaalta oli auttanut nuottakalastajia vaurastumaan ja kasvattamaan pääomaansa ja sen tuottoa edelleen. Vuosina 1745 ja 1746 taas näyttäisivät oltermanni Thore Thoresson ja Johan Österman sijoittavan pääomaa ammattiinsa silmiinpistävän runsaasti: Österman anoi ja sai luvan rakentaa Södermalmille kivisen varaston tai vastaavan ("material bod", "stenhus"), Thoresson taas aikoi rakentaa samalle seudulle myyntikojun ("salubod af sten").¹⁴⁴ Ilmeisesti kaupungin kalalaituri, jonka huonoa kuntoa muissa yhteyksissä valitettiin, ei enää kelvannut näiden miesten myyntipaikaksi.

Nuottakalastajien mahdollisuudet ja – mikä tärkeää – ehkä myös kiinnostus sijoittaa pääomaa työhönsä näyttäisivät siis kasvaneen 1700-luvun alkupuolella. Jos saaliin myyntihintojen oletetaan pysyneen melko vakaina, ovat kasvaneet taloudelliset resurssit ehkä seurausta työpanoksen lisääntymisestä ja sen aiheuttamasta saalismäärän noususta. Toisaalta selitystekijöitä voidaan etsiä kalastuselinkeinon ulkopuolelta: yksi mahdollinen tekijä ovat nuottakalastajien uudet sivuelinkeinot ja "harmaan" talouden lisääntyminen, sellainen elinkeinonharjoitus, jota ei ollut säädely merkantilistisin säännöin. Tällaisen epämuodollisen ammatinharjoituksen on havaittu lisääntyneen Tukholmassa 1700-luvun puolivälin jälkeen.¹⁴⁵ Ainakaan nuottakalastaja Johan Östermanin taloudellinen menestys ei ollut pelkästään kalastuksen ansiota, sillä hän toimi myöhemmin myös viinanpolttajana, krouvarina ja rahanlainaajana. Hänen elämänsä vaiheisiin keskittyvässä kuudennessa luvussa nuottakalastuksen ulkopuolella tapahtuva taloudellinen toiminta nousee paremmin esiin.

Millainen sitten oli nuottakalastajarengin taloudellinen asema verrattuna isäntäänsä? Kapitalistista yhteiskuntaa leimaa jatkuva eturistiriita pääomaa hallitsevan ja

---

¹⁴³ ÄBK 6.9.1743 (602).

¹⁴⁴ ÄBK 21.3.1745 (147); 20.6.1745 (324). ÄBK 18.12.1746 (642). Östermanin jäämistöön kuului hänen kuollessaan 1760-luvulla "stenbod", jonka arvoksi merkittiin 6000 taalaria. Jos se on sama rakennus kuin 1740-luvulla suunnitteilla ollut, oli investointi todella huomattava. Johan Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13.

¹⁴⁵ Söderberg, Jonsson & Persson 1991, 46-.

omistamattoman, työvoimaansa tarjoavan ryhmän välillä. Samaa ristiriitaa voi tuskin löytää esimodernista yhteiskunnasta. Yksi pysyvän eturistiriidan syntymistä estävä tekijä traditionaalisessa yhteiskunnassa on ollut se, että asema palkollisena on nähty luonnollisena ylimenovaiheena elämässä. Lars Edgren on esimerkiksi todennut, että vaikkeivät läheskään kaikki kisällit 1800-luvun alkupuolen Malmössa olleet tulevaisuuden mestareita, oli näiden osuus tarpeeksi suuri estämään pysyvän eturistiriidan syntymisen.¹⁴⁶ Myös nuottakalastajamestarit ovat toisinaan luvanneet palvelukseen tulleelle rengille pääsyn ammattikuntaan tietyn ajan, esimerkiksi kolmen tai viiden vuoden jälkeen sillä ehdolla, että nämä ovat käyttäytyneet hyvin.¹⁴⁷

Yleensä nuottakalastajarengien vaihtuvuus kuitenkin oli nopeaa eikä suurin osa reneiksi pestautuneista luultavasti pitänyt mestariksi ylenemistä palveluksen kautta todennäköisenä vaan työskenteli pestuukausi kerrallaan. Aiemmin on jo todettu, ettei nuottakalastajarengillä ollut sellaista ammattitaitoa, joka olisi pitänyt heidät samalla ammattialalla jatkossakin. Siinä suhteessa nuottakalastajarengin asema mielestäni muistuttaa enemmän maaseudun rengin kuin käsityöläiskisällin asemaa. Todennäköisesti uhka laivamieheksi joutumisesta sotalaivastoon oli koko ajan läsnä monen nuottarengin elämässä.¹⁴⁸ Nuottakalastajarengien liikkuvaisuus näyttää muutenkin olleen enemmän sääntö kuin poikkeus. Kun Johan Österman sopi sisarenpoikansa Henrik Mårtensonin kanssa keväällä 1747, että tämä kolmen vuoden päästä pääsisi mestariksi, oli tämä jo seuraavana keväänä lähtenyt merille. Henrik kuitenkin myös palasi ammattikuntaan: hänestä tuli ilmeisesti enonsa ansiosta ammattikunnan mestari ja myöhemmin myös nuottakalastajien oltermanni.¹⁴⁹ Renkien lyhyet työsuhteet, nuottaustyön vähäiset erityistaitojen vaatimukset ja huonot mahdollisuudet edetä itsenäiseksi ammatinharjoittajaksi – samaan aikaan kun nuottakalastajaisäntien taloudelliset resurssit näyttävät kasvavan ja palvelusväen määrä kotitalouksissa lisääntyvän – viittaavat mahdolliseen sosiaaliseen ja taloudelliseen polarisoitumiseen nuottakalastajarengien ja isäntien välillä.¹⁵⁰ Luotettava empiirinen aineisto tosin puuttuu tältä osin.

¹⁴⁶ Edgren 1987, 277.

¹⁴⁷ Ainakin NÄP 13.4.1747 (122).

¹⁴⁸ ÄBK 22.2.1743 (95).

¹⁴⁹ NÄP 13.4.1747 (122), NÄP 15.3.1748 (129), NÄP 30.11.1750 (137).

¹⁵⁰ Vrt. Stadin 1979, 58, 144-149.

4.3 Taloudellinen solidaarisuus ja yhteistyö ammattikunnassa

Ammattikunnat olivat yleisen ammattikuntajärjestyksen mukaan velvollisia huolehtimaan jäsenistään ja mestareiden perheistä. Vähävaraisen lesken ei tarvinnut maksaa koko neljännesvuosimaksua, ja syyttään köyhtyneen tai sairastuneen ammattiveljen tuli ammattikuntajärjestyksen mukaan saada taloudellista apua ammattikunnalta. Ammattikunnan velvollisuuksiin kuului myös kuolleen mestarin tai mestarinvaimon hautajaiskuluihin osallistuminen tarvittaessa. Ruttoepidemian jälkeen vuonna 1711 nuottakalastaja-ammattikunnan kirstu olikin tyhjä.¹⁵¹

Ammattikunta näyttäisi vielä 1700-luvun alkupuolella ottaneen muutoin perheelle kuuluvia sosiaaliseen turvaan liittyviä tehtäviä. Nuottakalastaja Johan Matssonin kuoltua vuosisadan alussa ammattikunnan oltermanni otti Johanin kolmevuotiaan tyttären huoltajuuden, eräs toinen mestari taas hänen vuotta vanhemman poikansa.¹⁵² Nuottakalastaja Abraham Arwidssonin kuoltua 1726 otti oltermanni Anders Persson Pilt isättä jääneen 10-vuotiaan tyttären huoltajuuden.¹⁵³ Tosin näiden kahden mestarin suhde oli ollut ehkä tavallistakin läheisempi, sillä vielä tyttären syntymän aikoihin Abraham oli palvellut Piltin renkinä.

Vuoden 1709 ammattikuntaluettelosta käy ilmi, että oltermanni Simon Simonsson oli ottanut rengikseen entisen nuottakalastajan Mats Henrikssonin, joka oli "en bräkelig gamal man som före warit sin egen karl, men nu af sig komma".¹⁵⁴ Vaikka rengiksi joutuminen ehkä koettiin jotenkin sosiaalisesti alenemiseksi, saattoi se kuitenkin olla paras vaihtoehto terveydeltään heikentyneelle vanhalle mestarille. Renkiys takasi varman leivän, ja vanhaa konkaria saatettiin arvostaakin. Oltermanni ehkä olisi saanut paremman työvoimahyödyn nuoresta rengistä, mutta ilmeisesti solidaarisuus ammattiveljeä kohtaan meni puhtaan rahahyödyn edelle. Tai saattoihan olla, että Matsilla oli hyväkuntoinen kalastusvälineistö, jonka oltermanni nyt sai käyttöönsä.

¹⁵¹ Ammattikuntajärjestys 1720, X:13. NÄP 2.10.1708 (38); 23.6.1709 (40). Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720, X:16. NÄP 15.10.1711 (43).

¹⁵² Johan Matssonin perunkirja 21.6.1702, D64792 3/11.

¹⁵³ Abraham Arwidssonin perunkirja 31.8.1727, D71885 16/17.

¹⁵⁴ Förteckning av notfiskareämbetet med dess drängar 7.11.1709 efter Embetskollegiets befallning.

Entisen isännän siirtyminen rengiksi muistuttaa talonpoikaiskulttuurin syytinki-järjestelmää, jossa vanha isäntä luovutti tilan nuoremmalle polvelle. Ammattikunta tai sen oltermanni otti tässä suhteessa itselleen perheen vanhuksesta huolehtivan tehtävän. Vanhuksista huolehtiminen tällä tavalla oli tuskin kuitenkaan mikään sääntö. Ainakin kun mestari Erich Holm erosi ammattikunnasta vuosisadan puolivälissä harjoitettuaan ammattia 16 vuotta, hän osti paikan Danvikenin hospitaalista.¹⁵⁵ Holmin eroamisen taustalla oli ilmeisesti erimielisyydet ammattiveljien kanssa, ja olisi vaikea kuvitella hänen halunneen jäädä ammattikuntaan rengiksi. Jo se, että ammattikunnan ei enää tarvinnut olla elinikäinen sitoumus, antaa yhteisölle modernimman leiman: statusyhteisön lisäksi se oli myös sopimusyhteisö, josta saatettiin erota.¹⁵⁶

Ilmeisesti taloudellinen eriarvoisuus oli suuri ristiriitojen aiheuttaja ammattikunnassa. Marraskuussa 1700 pöytäkirjassa varattomaksi merkitty Mats Henriksson Bonde oli seuraavaan syyskuuhun mennessä jättänyt ammattikunnan. Sitä ennen hänet oli edellisenä keväänä pahoinpidelty.¹⁵⁷ Oliko köyhyydellä ja väkivallalla yhteyttä? Saattaa hyvinkin olla, että Bonde joutui kiusan kohteeksi poikkeavuutensa (maksukyvyttömyytensä) takia. Hänet haluttiin ehkä sysätä pois ammattikuntaveljeyden piiristä, vaikka tietenkin taustalla saattoi olla myös jokin aivan muu tekijä kuten sosiaalinen sopeutumattomuus. Se, että kukin mestari veti nuottaa vain oman kotitalouden voimin, mahdollisti luultavasti suuremmat taloudelliset erot ja kertoo sitä paitsi haluttomuudesta jakaa taloudellista tuottoa.

Toki ammattikunnalla oli talouteen liittyviä koko yhteisön etuja ajavia tehtäviä. Ammattikunnan yhteisiä varoja käytettiin ilmeisesti esimerkiksi yhteisen vajan rakentamiseen niin kuin kaupungin maistraatti oli esittänyt. Vuosisadan alussa ammattikunnalla oli yhteinen saappaantekijä, mutta tämä käytäntö kenties hävisi jo vuosisadan alkupuoliskon aikana, koska viitteitä siitä ei esiinny vuoden 1712 jälkeen. Ammattikunta myös vuokrasi yhdessä yksityisiä kalavesiä kaupungin ympäristöstä.¹⁵⁸ Tässäkin kuitenkin tapahtui oman edun tavoittelua. Vuonna 1723 ammattikunnassa valitettiin rakennus- ja ammattikuntakollegiolle, että kaksi ammattikunnan jäsentä,

¹⁵⁵ NÄP 30.11.1750 (138).

¹⁵⁶ Vrt. Lehtonen 1990 sopimusyhteisöistä.

¹⁵⁷ NÄP 20.9.1701 (11). NÄP 6.4.1701 (9-10). Koska pahoinpitely sattui kaupungin rajojen ulkopuolella, raatimies neuvoi Bonden vaimoa Mariaa kääntymään asiassa kihlakunnanoikeuden puoleen.

¹⁵⁸ NÄP 11.6.1715 (51). NÄP 29.11.1700 (3). NÄP 7.4.1706 (34-35); 11.4.1707 (37).

Johan Johansson ja Johan Österman, olivat itse antaneet vuokralle kalavesiä, ilmeisesti ammattikunnan yhteisiä privilegioita kalastusoikeudesta käyttäen. Tästä ammattikuntaveljet pahastuivat niin, että näiden kahden miehen toivottiin palaavan takaisin Suomeen, josta he olivat kotoisin.¹⁵⁹

Nuottakalastaja-ammattikunnan sisäiset taloudelliset riidat näyttäisivät kertovan kilpailusta yhteisön sisällä – kilpailun, jonka estäminen perinteisesti oli ollut ammattikuntalaitoksen tavoitteena. Konfliktitonta taloudellinen yhteistoiminta tuskin koskaan on ollut, mutta varsinkin 1740-luvun alussa ristiriidat nostettiin julkisesti esille tavalla, joka tuskin olisi ollut todennäköinen edellisellä vuosisadalla. Marraskuussa 1741 nuottakalastajat Johan Johansson ja Erich Holm kantelivat rakennus- ja ammattikuntakollegiossa kirjallisesti, etteivät oltermanni Thore Thoresson ja häntä avustava Johan Österman antaneet muiden vuorotella parhailla apajilla. Kyse oli itse asiassa siitä, että ne, jotka vetivät ensimmäisen nuotan parhaalla apajalla kalan noustessa keväällä ja syksyllä virtaan (ammattikunnalla oli tässä vaiheessa vain kaksi tähän tarkoitukseen sopivaa nuotta), saivat paremman saaliin.¹⁶⁰ Vanhan tavan ja kollegion vahvistaman säännön mukaan vanhin sai aloittaa. Riita-asia kuitenkin osoittaa, että tasapuolisuutta ammattikunnassa ja ammatin harjoittamisessa voitiin pitää oikeutettuna vaatimuksena.¹⁶¹

Ammattiveljiä ei siis näyttäisi sitoneen kovinkaan luja taloudellisen yhteisyyden tunne ammattikunnan sisällä. Kustaa H. J. Vilkuna on tutkimuksessaan patriarkalisesta ruukkiyhteiskunnasta havainnut, kuinka heikko solidaarisuus yhteisössä itse asiassa vallitsi. Köyhäinhoito oli koko työyhteisön vastuulla, mutta taloudellista solidaarisuutta ei juuri tunnettu perhepiirin ulkopuolisia kohtaan. Myöskään eri ammattiryhmiä varten perustetut ammattikunnat eivät ottaneet taloudellista vastuuta heikommista jäsenistään: ammattikunta oli "sulkeutunut professio, jonka terveet ja urallaan sopivalla tavalla edenneet jäsenet olivat keskenään solidaarisia. Solidaarisuus jätti, kun joku sairastui, vammautui, epäonnistui opinnäytteessään tai tuli muulla tavoin työkyvyttömäksi ja

---

¹⁵⁹ ÄBK 26.3.1723 (65).

¹⁶⁰ ÄBK 10.11.1741 (712-).

¹⁶¹ Ks. nuottakalastajavaimo Marian mielipide, kuinka apajien jakoa voisi vielä enemmän tasapuolistaa ("detta kunde ännu närmare jämkas sälunda, att...") sekä kollegion ilmaisu "...emedan collegium inte ser någon jämnare och riktigare indelning..." ÄBK 17.11.1741 (726-).

koettiin siten yhteisöllisesti epäkelvoksi."¹⁶² Solidaarisuus ei siis ollut mikään itsestäänselvyys sääty-yhteiskunnan yhteisöissä. Sellaisessa yhteisössä, jonka esivalta oli sovittanut yhteen, saattoi ehkä solidaarisuuden muodostuminen kohdata suurempia ongelmia kuin spontaanisti muodostuneessa yhteisössä. Keskiajalta juontuvat juuret eivät kuitenkaan taanneet taloudellista lojaalisuutta ammattiveljiä kohtaan myöskään nuottakalastaja-ammattikunnassa. Voisi pohtia, oliko jatkuvuuden katkeamisella ruttoepidemian aikaan vaikutusta sosiaaliseen traditioon.

---

¹⁶² Vilkuna 1996, 73-75, 115 (lainaus). Ks. myös Skarin Frykman 1987, 153.

5 AMMATTIKUNTA OIKEUDELLIS-NORMATIIVISENA NÄYTTÄMÖNÄ

5.1 Ammattikuntalaitos – integroitu osa yhteiskunnallista järjestystä?

Edellisessä luvussa ja etenkin alaluvussa 4.1 havainnollistuivat valtion ja ammattikuntaa ympäröivän paikallisyhteisön taloudelliset intressit ja odotukset, joita ammattikuntaan kohdistettiin. Koska ammattikunnalla kuitenkin oli taloudellisen merkityksen lisäksi myös oikeudellisia tehtäviä, tarjosi ammattikuntajärjestäytyminen mitä ilmeisimmin esivallalle tärkeän mahdollisuuden myös muun kuin taloudellisen kontrollin toteuttamiseksi. Sääty-yhteiskunnassa esivallan kaikkein keskeisimmän tehtävän on itse asiassa katsottu muodostuneen vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen harmonian, vakauden ja järjestyksen ylläpitämisestä. Juuri siksi esimerkiksi uskonnon ja eri yhteisöiden privilegioiden turvaaminen oli tärkeää.¹⁶³

Toisaalta ammattikuntayhteisö itse on mitä ilmeisimmin pitänyt yllä tiettyä normistoa, johon yhteisön jäsenten oli sosiaalistuttava ja joka vuorovaikutuksessa esivallan edustajien ja kaupungin paikallishallinnon kanssa kohtasi valtion ja paikallisyhteisön normit. 1600-luvulla liikkeelle lähtenyt valtion oikeudellinen yhdenmukaistamisprosessi, myös oikeudelliseksi vallankumoukseksi kutsuttu kehitys, on ollut yksi tämän vuosikymmenen keskeisimpiä kysymyksiä tuomiokirja-aineistoa käyttävässä historiantutkimuksessa.¹⁶⁴ Miten valtio oli onnistunut integroimaan ammattikuntalaitoksen osaksi yhdenmukaista oikeudellista järjestelmää 1700-luvun alkupuolella?

Valtio pyrki säätelemään ammattikuntien toimintaa 1700-luvun alkupuolella ensin 1660-luvulta peräisin olevalla yleisellä ammattikuntajärjestyksellä, sitten vuoden 1720 järjestyksellä. Molempien on sanottu perustuneen suureksi osaksi vanhemmille, jo käytössä olleille periaatteille, eikä vuoden 1720 yleinen ammattikuntajärjestys siten tuonut suuria muutoksia vanhaan järjestykseen.¹⁶⁵ Pieniä mutta mielenkiintoisia eroja on kuitenkin jo tullut esille.¹⁶⁶ Esimerkki yleiseen ammattikuntajärjestykseen vuonna 1720 tehdyistä pienistä muutoksista on kymmenennen pykälän kymmenes kohta, jonka

¹⁶³ Melkersson 1997, 83-84; Englund 1989, 46, 91.

¹⁶⁴ Ks. esimerkiksi Lindström 1994, 531-532; Karonen 1998, 215-216, 235-236 sekä lähdeviitteet kansainväliseen tutkimukseen.

¹⁶⁵ Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720. Söderlund 1943, 16. Hellner 1944, 132.

¹⁶⁶ Muutoksia esittelee ainakin Alm (1935, 34-35), mutta niiden analysoiminen on jäänyt vähälle huomiolle.

mukaan ammattikuntakokoontumisissa oltermannien lisäksi nyt myös maistraatin edustaja sai määrätä: *“magistratspersoner och åldermän står det fritt uti ämbetets saker att bjuda och befalla.”* Lisäyksen perusteella voi asettaa sen vähemmän rohkean hypoteesin, että esivallan pyrkimykset päättää ammattikunnissa esiintyvistä asioista lisääntyivät edelleen 1700-luvun alkupuoliskolla.

Kuten useimmat muutkin Tukholman ammattikunnista, oli nuottakalastaja-ammattikuntakin siis kaupungin maistraatin rakennus- ja ammattikuntakollegion valvonnan alainen. Valtion keskushallinnon tasolla käsityön organisaatiosta ja ammattikunnista vastasi valtaneuvoston kauppakollegio, jonka tehtäviin vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksen mukaan kuului mm. uusien ammattikuntasääntöjen myöntäminen ja vanhojen uudelleenmuokkaaminen sekä valitusinstanssina toimiminen.¹⁶⁷ Mielenkiintoista on, että Tukholman kaupungilla oli erityinen tehtävä yksittäisten ammattikuntien järjestyssääntöjen valmistelussa: pääkaupungin raadin laatimat esitykset oli tarkoitus kauppakollegion ne hyväksytyä siirtää yhdenmukaisuuden ihanteen mukaisesti käyttöön valtakunnan muihinkin kaupunkeihin.¹⁶⁸ Periaatteessa siis myös nuottakalastajien vuonna 1725 saama oma, maistraatin rakennus- ja ammattikuntakollegion vahvistama järjestyssääntö ja sitä todennäköisesti edeltänyt työjärjestys vuodelta 1688, joissa selvitettiin käytännön nuottaustyöhön liittyviä asioita,¹⁶⁹ olisivat tulleet käyttöön kaikissa muissakin valtakunnan kaupungeissa, joissa oli nuottakalastaja-ammattikunta. Voisi kuitenkin huomauttaa, että ainakin nuottakalastajien vuoden 1725 oma sääntö laadittiin ilmeisesti Tukholman rakennus- ja ammattikuntakollegion ja ammattikunnan itsensä yhteistyöllä ammattikunnan omasta aloitteesta, eikä rakennus- ja ammattikuntakollegion pöytäkirjan kyseisestä kohdasta käy ilmi, haettiinko järjestykselle heti kauppakollegion vahvistus.¹⁷⁰ Viisi vuotta myöhemmin järjestykseen tehtiin myös pieni muutosehdotus rakennus- ja ammattikuntakollegiossa, ja ehdotus vietiin maistraatin hyväksyttäväksi.¹⁷¹

¹⁶⁷ Söderlund 1943, 30. Ammattikuntajärjestys 1720.

¹⁶⁸ Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720.

¹⁶⁹ Ammattikunnan pöytäkirjassa vuonna 1725 valmistuvaa järjestystä kutsutaan nimellä *Ordningen för notfinnarnas fiskelägen*, NÄP 23.6.1725 (70). Vanhan järjestyksen olemassaolo ja käyttö riitojen selvittelyssä paljastuu ammattikunnan pöytäkirjasta: NÄP 23.6.1709 (42), ks. esimerkki 1 liitteessä 2.

¹⁷⁰ ÄBK 14.12.1725 (411-).

¹⁷¹ Vrt. ÄBK 14.12.1725 (411-) ja ÄBK 12.3.1730 (155). Kyse oli pykälän 5 muuttamisesta käsittäkseni siten, että sääntö apajapaikalle varusteineen ensimmäisenä tulleen etuoikeudesta käyttää apajaa ensimmäisenä rajoitettiin kaupungin tullirajojen ulkopuolisiin apajiin. Muutoksen tulkinnassa hieman epäselvyyttä.

Nuottakalastajien oma järjestys käsittelee ennen muuta käytännön nuottaustyötä, jolla sinänsä tuskin oli suurta poliittista merkitystä. Paikallisyhteisöllä näyttääkin olleen huomattavasti liikkumavaraa käytännön työhön liittyvissä asioissa. Tärkeintä laadituissa esityksissä ammattikuntakohtaisista järjestyssäännöistä oli arvatenkin niiden kuuliaisuus yleiselle ammattikuntajärjestykselle.

Ernst Söderlund on huomauttanut niistä näkemyseroista, jotka vallitsivat paikallis-hallinnon rakennus- ja ammattikuntakollegion sekä keskushallinnon kauppakollegion välillä. Maistraatin kollegio näyttäisi Söderlundin mukaan suhtautuneen ammattikuntiin myönteisemmin kuin kauppakollegio; olihan sillä ja sen jäsenillä myös henkilökohtainen suhde kaupungin ammattikuntiin.¹⁷² Vaikka varsinkin pääkaupungin hallinto oli jo 1600-luvun kuluessa integroitu osaksi esivallan ohjaamaa hallintoa,¹⁷³ oli kaupungin raati edelleen myös paikallisyhteisön edustaja. Tukholmassa ylikäskynhaltija valvoi valtion edustajana esivallan määräysten noudattamista kaikilla keskeisillä toiminta-aloilla kaupunginhallinnossa ja oikeudenkäytössä. Kruunu tosin nimitti myös raadin ja pormestarit, jotka vannoivat uskollisuuden valan kuninkaalle ja säädyille.¹⁷⁴ Toisaalta myöskään esivaltaa tai valtiota ei voi käsitellä yhtenäisenä, tiettyyn suuntaan yksiselitteisesti vaikuttavana voimana: valtio on ymmärrettävä valtakunnan eliittien käyttämäksi, myös eri ryhmien eturistiriitoja sisältämäksi esivallaksi.¹⁷⁵ Poliittisessa päätöksenteossa tapahtui sitä paitsi huomattava muutos tutkittavan ajanjakson aikana, kun itsevaltiudesta siirryttiin säätyvaltaan vuonna 1718. Kuninkaallisen majesteetin ja valtion hallintokoneiston rinnalle tuli esivallan käyttäjäksi tuolloin myös säätyvaltiopäivät.

Kuten tunnettua, oltermanniksi ja hänen avustajikseen ammattikunnassa ehdotetuiden oli saatava hyväksyntä kaupungin maistraatilta. Vaikka kahden ehdokkaan menettelyä (ks. luku 3.1) ei nuottakalastaja-ammattikunnassa käytännössä noudatettu, vaan maistraatti näyttää hyväksyneen ammattikunnan asettaman ainoan ehdokkaan,¹⁷⁶ on esivallan kaupunginhallinnon kautta ulottuva mahdollisuus valvoa ammattikuntien

¹⁷² Söderlund 1943, 28 (viite 8), 59.

¹⁷³ Esim. Boëthius 1943, 5-17; ks. myös Corin 1958.

¹⁷⁴ Gustafsson 1994, 84-85, 90, 97, 119. Ericsson 1982, 309-313. Boëthius 1943, 8-11. Andersson 1998, 22-23.

¹⁷⁵ Vrt. esim. Gustafsson 1994, 160; Englund 1989, 22-23.

¹⁷⁶ Esim. NÄP 28.1.1701 (5); 6.4.1701 (6).

luottamusmiesten valintaa periaatteellisesti tärkeä samoin kuin paikallisyhteisön tilaisuus kontrolloida sisällään toimivaa alayhteisöä. Näin ammattikuntien oltermanneista tuli jossain määrin riippuvaisia viranomaisista: heistä itsestäänkin tuli tavallaan puoliviranomaisia, jotka ottivat ylhäältä vastaan kehoituksia ja toimeenpanivat niitä ammattikunnassaan. Siksi he myös nauttivat erityistä suojelua siten, että heitä vastaan kohdistettu loukkaus oli tavallista raskauttavampi.¹⁷⁷ Toisaalta vanhaan vuoden 1669 ammattikuntajärjestykseen tuli vuonna 1720 lisäys, jonka mukaan kaupungin raati erikseen käsitteli ne oltermannin ja apujäsenten laiminlyönnit ja väärinkäytökset, joista ammattikunta oli tehnyt aloitteen.¹⁷⁸ Näin myös ammattikunnan luottamushenkilöt oli liitetty siihen byrokratian verkostoon, joka toisaalta valvoi alamaisia ja jota toisaalta itseään valvottiin hierarkiassa ylhäältä alaspäin.

Konkreettisin ammattikunnan kontrolloinnin muoto lienee kuitenkin ollut se, että ammattikunnan kokouksissa aina tuli olla läsnä rakennus- ja ammattikuntakollegioon kuuluva raatimies tai muu maistraatin edustaja, *rådsbisittare*, sekä pöytäkirjaa pitävä kaupungin notaari.¹⁷⁹ 1700-luvulle tultaessa kaupungin raadin jäsenet olivat yhä useammin muodollisen koulutuksen saaneita virkamiehiä, vaikka esimerkiksi rakennus- ja ammattikuntakollegion jäseniltä ei vaadittu oikeudellista pätevyyttä.¹⁸⁰ Yhdestätoista nimeltä mainitusta nuottakalastajien kokoontumisissa 1700-luvun alkupuolella läsnä olleesta maistraatin edustajasta kuudella tai seitsemällä oli akateeminen koulutus ja siten tietty juridinen pätevyys. Ajallisesti akateemista koulutusta vailla olevat edustajat näyttäisivät sen sijaan hieman hallinneen nuottakalastaja-ammattikunnan kokoontumisissa. Esimerkiksi yli kymmenen vuotta nuottakalastaja-ammattikunnassa maistraatin edustajana toiminut Israel Jöranson oli taustaltaan maustekauppias. Toisaalta kaupungin porvaristoon kuului nuottakalastaja-ammattikuntaa 1700-luvun alkupuolella valvoneista raatimiehistä hänen lisäksi käsittääkseni vain kauppias Gustaf Billman.¹⁸¹

¹⁷⁷ Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720: II:6.

¹⁷⁸ Ammattikuntajärjestys 1720, II:1.

¹⁷⁹ Kollegion edustajina nuottakalastaja-ammattikunnassa toimivat 1700-luvun alkupuolella raatimiehet Anders Engman* (vuosina 1700-1704), Johan Kiällman* (1705-1706), Jacob Bunge* (1707-1709), Adolph Norden* (1712), Petter Aulævill* (1715-1716, 1719), W. Wihlman (?) (1718), Casper Wulf (1720-1724), Israel Jöranson (1725-1736), Carl Scherping (1737-1738), Gustaf Billman (1740, 1747-1748, 1750) ja Johan B. Schening* (1741-1744). NÄP 1700-1750. Akateemisen koulutuksen saaneet merkitty tähdellä.

¹⁸⁰ Andersson 1998, 22-23.

¹⁸¹ Yhdestätoista maistraatin edustajasta olen tunnistanut kymmenen matrikelista Stockholms rådhus och råd II.

Muut kuin raatimiehen ja notaarin valvomat ammattikuntakokoontumiset olivat periaatteessa kiellettyjä.¹⁸² Nuottakalastaja-ammattikunta näyttää pöytäkirjan mukaan kokoontuneen virallisen tapaamisen vain noin kerran vuodessa tai tärkeän asian vaatiessa, vaikka neljä vuosittaista kokoontumista ilmeisesti olisi ollut esivallan ammattikunnille asettama toive.¹⁸³ Raatimies Jacob Bunge kylläkin ehdotti vuonna 1708 kokoontumista säännöllisesti kaksi kertaa vuodessa ja ammattikunta myötäili ehdotusta,¹⁸⁴ mutta pöytäkirjan pidosta päätellen päätöstä ei noudatettu. Syynä oli varmasti osaksi ammattikunnan pienuus, jolloin ammattikunnan oli helppo kokoontua epävirallisestikin vaikkapa oltermannin kotona (viralliset kokoontumiset pidettiin luultavasti kaupungintalolla päätellen siitä, että ammattikunta maksoi säännöllisesti korvauksen paitsi raatimiehelle ja notaarille myös kaupunginpalvelijalle). Aikaisemman perusteella voi myös epäillä, ettei kaikkia ammattikunnan jäseniä saatu aina kokoon Tukholmassa liikkuvan ammatinharjoituksen takia.

Kaupungin maistraatin jäsenten ja ammattikuntien suhteet olivat esivallan kontrollin kannalta ongelmallisia paikallisyhteisön yhteisten intressien ja molemminpuolisen riippuvuuden takia. On huomautettu, että raatimiesten valvonnan tehokkuus heikkeni huomattavasti ammattikuntien maksamien korvausten ja ylimääräisten maksujen takia. Ammattikuntakokoontumisiin osallistuneiden raatimiesten koettiin ilmeisesti olevan pikemminkin ammattikunnan luottamusmiehiä ja suojelijoita kuin sen valvojia.¹⁸⁵ Ehkä juuri tämä oli taustalla, kun kauppakollegio 1730-luvulla esitti, että pääkaupungin ammattikuntien kokoontumisissa tulisi maistraatin edustajan ja notaarin lisäksi olla myös kaupunginviskaali valvomassa toiminnan ja päätösten lainmukaisuutta.¹⁸⁶ Määräystä alettiin viiveellä noudattaa myös nuottakalastajien ammattikunnassa. Ammattikunnan pöytäkirjan mukaan oli ammattikunnan kokoontumisissa läsnä varakaupunginviskaali (*stadsvicefiscal*) vuoden 1744 helmikuusta lähtien.¹⁸⁷

¹⁸² Ammattikuntajärjestys 1669: I:4, 7. Ammattikuntajärjestys 1720: I:4.

¹⁸³ NÄP 1700-1750. Pursche 1979, 168.

¹⁸⁴ NÄP 2.10.1708 (39).

¹⁸⁵ Gadd 1991, 258, viittaa myös Söderlundin 1949.

¹⁸⁶ Söderlund 1943, 38; Söderlund 1949, 240-241.

¹⁸⁷ NÄP 4.2.1744 (115)-. Tukholmassa oli toiminut kaupunginviskaali eli yleinen syyttäjä vuodesta 1636 lähtien. Virka oli yleistynyt valtakunnan kaupungeissa 1600-luvun puolenvälin jälkeen. Ks. Karonen 1995, 93-94.

Monessa suhteessa esivallan 1700-luvulla jatkuneet pyrkimykset keskusjohtoistaa, yhdenmukaistaa ja virkavaltaistaa oikeudellista toimintaa valtakunnassa näyttävät ulottuneen myös Tukholman nuottakalastaja-ammattikuntaan: korkeimpana valitusinstanssina toimi ainakin periaatteessa keskushallinnon kauppakollegio, ammattikunta kuului yhdenmukaistetun säännösten piiriin ja raatimiehet olivat usein muodollisen pätevyyden hankkineita keskushallinnon valvonnan alaisia virkamiehiä. Kehityssuuntana voisi tästä päätellen pitää yhä eriytyneempää oikeudenhoitoa niin, että ammattikunta vähitellen olisi muuttunut entistä enemmän pelkäksi työtuomioistuimeksi. Ei liene kuitenkaan tarkoituksenmukaista rajata ammattikunnan vuorovaikutussuhdetta esivaltaan pelkästään oikeudelliseksi. Seuraavassa näkökulmaa laajennetaan.

5.2 Konfliktit ja yhteistyö vuorovaikutussuhteiden kuvaajina: sovittelu, kollektiivisuus ja uskonto

Ammattikunnan pöytäkirjan pitäjänä toiminut notaari on kirjannut nuottakalastaja-ammattikunnan pöytäkirjaan muun muassa seuraavat, nuottakalastajien ja paikallisyhteisön eliittiin kuuluvien raatimiesten välisiä suhteita kuvaavat merkinnät 1700-luvun alkupuolelta:

[---] rådmans sökte att förlika embetet och söka få dem uti god ordning --- (NÄP 10.10.1712)

Elliest som dee woro ganska oeniga och wille icke förlikas så wille och rådmannen aldeles gå från dem (NÄP 24.3.1724)

Notaari näyttäisi näin välittävän pöytäkirjassa raatimiehen ylhäältä alaspäin katsovan kuvan konfliktitilanteista, joissa epäjärjestyksessä oleva kalastajaväki yritettiin ylemmältä taholta saada sopuun ja järjestykseen.

Ihmiskuvan on todettu olleen yhteydessä kulloinkin vallitsevaan yhteiskuntakäsitykseen ja valtion rooliin ja tehtäviin yhteiskunnassa. Ylläolevista merkinnöistä ammattikunnan pöytäkirjassa ehkä näkyy, mihin esivallan jatkuva ja aktiivinen ammattikunnan valvonta perustui. Martin Melkerssonin mukaan hallitsevan eliitin ihmiskuva muotoutui 1700-luvun alkupuolella kahden eri ideologian vaikutuksesta: säätyopin ja luonnonoikeuden. Säätyoppiin liittyi käsitys alemmista yhteiskuntakerroksista helposti johdettavina ja kykenemättöminä selviytymään itse yhteiskunnassa. Luonnonoikeuteen taas kuului

käsitys ihmisestä syntisenä ja vastuuttomana olentona. Kun tavoitteena oli järjestyneen yhteiskunnan luominen, oli ohjaavan vallan rooli keskeinen tavoitteen saavuttamisessa.¹⁸⁸ Järjestykseen (*ordning*, ks. yllä oleva esimerkki) puolestaan kytkeytyi erityisesti yhteiskunnan monikerroksisen hierakian ylläpitäminen.¹⁸⁹

Esivallan pyrkimystä muokata ammattikunnan normeja ja vuorovaikutussuhteita havainnollistaa rakennus- ja ammattikuntakollegion antama ohje siitä, kuinka nuottakalastaja-ammattikunnan oltermannin tuli informoida kaikkia ammattikunnan jäseniä tulevasta nuotanvedosta kalan kutuaikaan. Huonon tiedonkulun kun oli esitetty olevan yksi syy epätasapuolisuuteen nuotanvedossa. Viesti nuotanvedosta oli nuottakalastajavaimo Marian mukaan ollut tapana lähettää "igenom poickar och sådanne, som intet kunna ricktigt säija ährendet ifrån sig",¹⁹⁰ joskus myös sunnuntain jumalanpalveluksen aikana. Marraskuussa 1741 ammattikunta sai kollegiolta ohjeen, että oltermannin tuli päivää ennen aiottua nuotanvetoa tiedottaa tästä kaikille nuottakalastajille kirjallisesti niin, että jos joku ei sattuisi olemaan kotona viestiä tuotaessa, hänkin saisi tiedon.¹⁹¹ Ottaen huomioon, että ammattikunnassa oli 1740-luvun alussa vain neljä mestaria, tuntuu vaatimus kirjallisesta viestinnästä liioitetulta, olkoonkin, että se koski vain kuumeisen työn täyttämää silakkasesonkia. Ohjeessa odotetaan sitä paitsi kunnollista lukutaitoa jokaisessa kotitaloudessa ja oltermannin tai hänen avustajansa edellytyksiä kirjoittaa.

Oliko ammattikunnan ja maallista esivaltaa edustavan paikallisen eliitin suhde siis vain yhteen suuntaan, ylhäältä alaspäin vaikuttava? Tutkimuksessa vallinnee nykyisin melko suuri yksimielisyys siitä, että myös paikallisyhteisöillä on ollut aktiivinen rooli suhteessaan esivaltaan. Harald Gustafssonin loppuraportin projektista *Centralmakt och lokalsamhälle – beslutsprocess på 1700-talet* (1994) mukaan vapaudenajan Ruotsissa paikallisyhteisön jäsenillä itse asiassa oli hyvät mahdollisuudet vaikuttaa päätöksentekoon poliittisten, hallinnollisten ja oikeudellisten kanavien kautta.¹⁹² Nuottakalastaja-ammattikuntaakin voi luonnehtia esivallan ohjailun välineen lisäksi myös oikeudellis-hallinnolliseksi vuorovaikutuskanavaksi. Aina kun rakennus- ja

¹⁸⁸ Melkersson 1997, 84-85. Myös Englund 1989, 197, 199.

¹⁸⁹ Englund 1989, 41.

¹⁹⁰ ÄBK 17.11.1741 (726-).

¹⁹¹ ÄBK 17.11.1741 (726-).

¹⁹² Gustafsson 1994, 132.

ammattikuntakollegiolta tai muilta ammattikuntaa valvovalta, hierarkiassa korkeammalla olevilta tahoilta annettiin ammattikuntaa koskevia päätöksiä, ohjeita tai kehoituksia, on pohdittava, mistä esivallan toimet kumpusivat, kuka oli tehnyt aloitteen ja miten esivallan toiminta vaikutti käytännössä.¹⁹³ Yksi esimerkki esivallan ohjeiden epäonnistuneesta toteutuksesta on edellä mainittu raatimies Bungen ehdotus ammattikuntakokoontumisten pitämiseksi kaksi kertaa vuodessa: huolimatta ammattikunnan ilmaisemasta myötyvyydestä näin ei käytännössä ryhdytty toimimaan. Paikallistason aloitteentekoa puolestaan havainnollistaa nuottakalastajavaimo Marian esiintyminen rakennus- ja ammattikollegion edessä. Kun Maria kertoi, kuinka viestintää yhteisistä nuottausajoista hoidettiin, se johti kollegion ohjeisiin. Tässäkin ongelman oli siis muotoillut yksittäinen nuottakalastajayhteisön jäsen, vaikka kollegio ei varmasti reagoinutkaan sillä tavalla kuin nuottakalastajan vaimo oli odottanut.

Sama apajakiista, joka oli tuonut Marian rakennus- ja ammattikuntakollegion puheille, oli ollut kollegion käsittelyssä jo aiemmin. Tätä 1740-luvun alussa syntynyttä kiistaa pyrittiin sovittelemaan ammattikunnan omalla työskentelyllä:

Collegium antydde parterne att tråda tilsammans med ämbetsnotariens Flitt och låta författa en omständig berättelse, huru med bördens til deras notdrägt är inrättat, och hur de framdeles skulle åstunda dermed att hålla, då Collegium sedan will sig wijdare häröfwer uttala. (ÄBK 10.11.1741, 712-)

Asian valmistelulla ammattikunta saattoi näin vaikuttaa itseään koskevaan päätöksentekoon: rakennus- ja ammattikuntakollegio käytti ammattikuntaa paitsi ammatinharjoituksen toimintakäytäntöjen informaatiolähteenä myös ehdotuksien antajana tulevan toiminnan suunnittelussa. Kollegion asenne ammattikunnan itsenäiseen työskentelyyn oltermannin johdolla (mutta kaupunginhallinnon valvonnassa) ei apajakiistassa myöskään näyttäisi olevan mitenkään kielteinen – olettaen, että notaari Flitt ei valmistelussa toiminut muuna kuin asioiden kirjaajana paperille. Olisiko rakennus- ja ammattikuntakollegion asenne ollut toinen vuosisadan alussa itsevaltiuden aikana kuin vapaudenajan kolmannella vuosikymmenellä, jolloin poliittinen kulttuuri kenties oli ehtinyt muuttua myös paikallistasolla, ja eliitin ihmis(tai alamais-)kuva alkanut vastata paremmin uutta vapaudenajan poliittista järjestelmää? Epäilemättä vuorovaikutus kaupunginhallinnon kanssa kirjallisine valituksineen ja esityksineen

¹⁹³ Vrt. Gustafsson 1994, 14-15 ja hänen laatimansa malli (s.14) päätöksentekoprosessin tutkimisesta.

valmensi ainakin ammattikunnan luottamusjäseniä tietynlaiseen yhteiskunnalliseen toimintaan.

Ammattikuntakokoontumisen hallinnollisiin asioihin kuuluivat ammattikunnan varojen hoito (ammattikunnan jäsenet esimerkiksi suorittivat neljännesvuosittaisen maksun, kvartalspenningin, ammattikunnalle) ja uusien jäsenien hyväksyminen. Keskeisimmän paikan ammattikunnan pöytäkirjassa kuitenkin vie oikeudenhoito, riitojen selvittely ja kurin ylläpito. Seuraavassa on taulukoitu ammattikunnan kokoontumisissa esiin nostetut konfliktit vuosikymmenittäin. Luokittelu tosin on hyvin ongelmallista tässä pienessä aineistossa: konflikteja ei aina ole helppo sijoittaa yhteen ainoaan kategoriaan. Taulukoon 2 on koottu kaikki konfliktinaiheet pyrkimättä tekemään eroa juridisen vallankäytön ja muun konfliktinratkaisun välillä.

Konflikti	Väki- valta	Vahin- gonteko	Maksut, vuokrat, apaja- paikat	Kiista palvelus- väestä	Pyhä- kalastus	Muu so- pimaton käytös*	Summa
Vuodet							
1700-1710	3	1	2	-	4	4	14
1711-1720	-	-	4	-	1	3	8
1721-1730	2	1	3	1	1	1	9
1731-1740	6	-	4	-	-	3	13
1741-1750	1	1	2	2	-	2	8
Summa	12	3	15	3	6	13	52

Taulukko 2. Ammattikunnan kokoontumisissa esiinnostetut konfliktit vuosikymmenittäin. Lähde: NÄP 1700-1750. * “Muuhun sopimattomaan käyttöön” on luokiteltu mm. kiroilu, hävyttömyys (“otidighet”) ja tottelemattomuus isäntäväkeä kohtaan.

En lähde analysoimaan taulukon tietoja yksityiskohtaisesti, sillä tietoihin liittyy paitsi luokitteluongelmia myös paljon sattumanvaraisuuksia ja epäselvyyksiä tapahtumien taustasta. Taulukko kuitenkin havainnollistaa ammattikunnan roolia sekä työhön liittyvien kiistojen selvittelyssä (“maksut, vuokrat, apajapaikat”, “kiista palvelusväestä”) että sosiaalisten suhteitten ja normien määrittelyssä (“pyhäkalastus”, “muu sopimaton käytös”). Koska ammattikuntakollektiivi ja raatimies jatkuvasti kiinnittivät huomiota normiston yleiseen rikkomiseen, epäjärjestykseen ja epäsopuun, ei ammattikunnassa ollut kyse vain varsinaisten lainrikkomisten selvittelystä. Oikeudellisen ja muun asian

välinen raja oli ammattikunnassa edelleen häilyvä. Tässä suhteessa ammattikunnassa käytetyllä valvonnalla näyttäisi olevan paljon yhteisiä piirteitä maaseudun pitäjänkokouksien harjoittaman sosiaalisen kontrollin kanssa.¹⁹⁴

Pienten kiistojen selvittelyn johtaminen kuului periaatteessa oltermannille ja hänen avustajalleen tai avustajilleen raatimiehen kanssa,¹⁹⁵ mutta ammattikuntapöytäkirjasta saa käsityksen, että raatimies oli kiistojen selvittelyssä keskeisimmässä osassa. Vaikka ammattikunnan tuomioista ehkä periaatteessa päätettiin äänestämällä,¹⁹⁶ kaupungin maistraatin edustajan oikeudellinen arvovalta oli oletettavasti suuri. Pienessä ammattikunnassa olivat kaikki jäsenet sitä paitsi usein sekaantuneet asiaan ja tarvittiin puolueetonta selvittelijää. Tämän ohjenuorana olivat yleinen ammattikuntajärjestys ja ammattikunnan oma järjestyssääntö, vaikutusmahdollisuuksina sovittelu ja pienehköjen sakkojen määrääminen. Isommat ammattikuntaan tai sen elinkeinon liittyvät asiat vietiin rakennus- ja ammattikuntakollegion ratkaistavaksi. Samoin kollegiossa käsiteltiin usein ammattikunnan ja muiden kaupunkiyhteisön jäsenten eturistiriitoja.¹⁹⁷

Kuinka usein yksittäinen mestari tai muu perheen jäsen sitten toi esiin konfliktitilanteita, joihin hän odotti ammattikunnalta ratkaisua tai muutosta? Kuinka suuri osa ammattikunnan käsittelemistä asioista lähti raatimiehen aloitteesta? Lähdeaineiston niukkasanaisuudesta johtuen nuottakalastaja-ammattikunnan konfliktitilanteiden tausta ja esillenostaja jää usein epäselväksi 1700-luvun alkupuolella. Isäntä oli kuitenkin kotitaloudessa perheen pää, eikä vaimoilla siten yleensä ollut aktiivista roolia ammattikunnan vuorovaikutuksessa. Poikkeuksena olivat ne tilanteet, joissa perheen isäntä ei jostain syystä voinut edustaa itseään tai kotitalouttaan. Tällaisia tilanteita oli ainakin Mats Henriksson Bonden vaimon Marian esiintyminen ammattikunnassa pahoinpidellyn miehensä puolesta. Mats oli pahoinpidelty niin, ettei ollut päässyt omin avuin kotiin.¹⁹⁸ Rengit eivät hekään juuri koskaan tehneet aloitteita, jotka ammattikunnan pöytäkirja olisi huomionut.

¹⁹⁴ Vrt. Furuhaugen 1996, esim. 35-36, 101.

¹⁹⁵ Pursche 1979, 177, ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720, II:3.

¹⁹⁶ Söderlund 1949, 104.

¹⁹⁷ Tyypillinen tapaus oli ammattikunnan kauppias Johan Claessonin vastaan esitetty valitus rakennus- ja ammattikuntakollegiolle. Kauppiaan rakentama laiturin Södermalmin rantaan haittasi ammattikunnan mielestä nuottakalastusta. ÅBK 8.10.1730 (692-694).

¹⁹⁸ NÄP 6.4.1701 (9-10).

Vuosisadan ensimmäistä vuosikymmentä lukuunottamatta ammattikuntakollektiivi ja raatimies kuitenkin näyttäisivät toimivan konfliktitilanteissa itse asiassa useammin aloittentekijänä kuin yksittäinen kotitalous.¹⁹⁹ Näyttää siltä kuin ammattikunnassa olisi tapahtunut samanlainen siirtymä kuin mikä on havaittu oikeuslaitoksen kehityksessä yleensä: esimerkiksi Jan Sundin on tuonut esiin oikeudenhoidon painopisteen siirtymisen henkilöiden välisistä suhteista valtion ja kaupungin maistraattien harjoittamaan ohjailuun.²⁰⁰ Yksittäisen mestarin tavallisimmin esille nostamia asioita ovat taloudelliset riidat kuten kiistat apajavuoroista, kun taas yleinen epäjärjestys ja mm. pyhäkalastus näyttäisivät olevan raatimiehen ajamia kysymyksiä. Ammattikuntaoikeuden rajalliset valtuudet eivät toisaalta estäneet ammattikunnan jäseniä tuomasta ammattikuntakokoontumisesta esille sellaisiakin asioita, jotka eivät ammattikunnalle kuuluneet. Tämä on jonkinlainen osoitus ammattikunnan läheisyydestä vuorovaikutuskanavana yhteisön jäsenten ja esivallan välillä. Ammattikuntaan kuulumattomat asiat raatimies kuitenkin ohjasi muille oikeusinstansseille. Vielä vuonna 1701 edellä mainitun Bonden pahoinpitelyn käsittely ohjattiin kihlakunnanoikeuteen, koska tapaus oli sattunut kaupungin rajojen ulkopuolella. Myöhemmin renkien tappelut ohjattiin ilman muuta muille tuomioistuimille.²⁰¹

Konfliktinratkaisua leimaa nuottakalastajayhteisön sopusoinnun merkityksen korostaminen (ks. myös esimerkit sivulla 50). Konfliktitilanteen syntyessä ammattikunnan piirissä esivalta ja kaupunkiyhteisö halusivat luonnollisesti kanavoida sen ratkaisun valvotulle foorumille: oman käden oikeus ei sopinut vahvan valtion ihanteeseen. Aina tämä ei kuitenkaan onnistunut, vaan apajakiistoissa saatettiin turvautua uhkailuun ja toisen kalastusvälineiden turmelemiseen, niin kuin kesällä 1709 ja 1718 käydyt apajakiistat osoittavat. Sovittelun ja kostokierteen estämisen tärkeyttä kuvastaa se, kuinka toisen kalastusvälineiden turmeleminen saatettiin jättää rankaisematta selvistä säännöistä huolimatta, eikä toisen kalastajan apajan vienyttä rankaistu häntäkään ankarasti.²⁰² Konfliktien intensiivisyys ja tunnesidonnaisuus varmasti puolsivat sovitteluratkaisuja, toisaalta konfliktien luonne kertoo siitä, ettei

¹⁹⁹ Arvio perustuu taulukossa 2 mukana olevien konfliktitilanteiden arviointiin.

²⁰⁰ Sundin 1996, 170.

²⁰¹ Näin kävi ainakin renkien tappelulle vuonna 1733. NÄP 16.6.1733 (88).

²⁰² NÄP 23.6.1709 (41-42) ja ÄBK 26.6.1718 (136-137), ks. liitteen 2 otteet 1 ja 2.

apajakiistoja voitu käsitellä tarkoin rajattuina ongelmina.²⁰³ Näin palataan jälleen traditionaalisen yhteisön kokonaisvaltaisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Kesällä 1718 käyty apajakiista havainnollistaa erityisen hyvin kaupungin viranomaisten aktiivista pyrkimystä sovitteluun. Asian virallinen käsittely lähti liikkeelle, kun ammattikunnan silloinen apujäsen Anders Persson (Pilt) kanteli rakennus- ja ammattikuntakollegiossa, kuinka yksi hänen nuottakalastajatovereistaan, Johan Jöranson, oli vienyt oltermannin apupojalta apajapaikan, joka sääntöjen mukaan olisi hänelle kuulunut. Johan määrättiin luovuttamaan neljäsosa saaliista saamistaan tuloista. Reilun viikon kuluttua nuottakalastajilla oli kokouksensa, jossa raatimies W. Niohlmanin (?) lisäksi oli läsnä rakennus- ja ammattikuntakollegiota johtava pormestari Giöran Adelcrantz, kuusi vuotta aiemmin aateloitu kaupunginarkkitehti.²⁰⁴ Pormestarin vierailu nuottakalastaja-ammattikunnassa oli 1700-luvun alkupuolen aikana ainutlaatuinen tapahtuma. Tästä huolimatta ammattikunnan pöytäkirja ei näytä mitenkään selittävän pormestarin poikkeuksellista läsnäoloa ammattikunnan kokouksessa muuten kuin että Niohlman oli kollegion edusmiehenä nuottakalastaja-ammattikunnassa ensimmäistä kertaa. Yksitoista päivää ammattikunnan kokoontumisen jälkeen nuottakalastajat esiintyivät jälleen ammattikuntakollegion edessä: kirjallisesti he nyt ilmoittivat päässeensä yhteisymmärrykseen kollegiossa aiemmin esitetystä kiistassa siten, että apajien käytössä vuoroteltaisiin. Kollegio vahvisti sovittelun.²⁰⁵ Näyttää siltä, että pormestarin läsnäololla ammattikunnassa oli haluttu lisätä painetta ratkaisun löytämiseksi.

Koska raatimiehen tehtävä ja toimintastrategia ammattikunnassa yleensäkin oli ennen kaikkea sovittelu, vähensivät ammattikuntien kokoontumiset ja niiden raatimiehen valvottavissa olevat oikeudelliset ratkaisut kaupungin varsinaisten tuomioistuimien työtaakkaa. Tämä käytännön etu sovittelusta ei kuitenkaan näytä olleen ainoa syy sen keskeiseen rooliin konfliktien ratkaisussa. Varsinkin apajakiistoissa tulee esiin rakennus- ja ammattikollegion uskonnollinen diskurssi sopuisan yhdessätoimimisen

²⁰³ Vrt. Söderberg 1993, 112-113.

²⁰⁴ NÄP 4.7.1718 (57). Svenskt biografiskt lexikon: Adelcrantz, Giöran. Niohlmanin (Wiohlman?) nimeä ei löydy Tukholman pormestareiden ja raatimiesten matrikelista, joten kyseessä on ehkä kollegion muu kuin raatimiesjäsen. Stockholms rådhus och råd II.

²⁰⁵ ÄBK 26.6.1718 (136-137); NÄP 4.7.1718 (57); ÄBK 15.7.1718 (166). Ks. liitteen 2 esimerkit 2 ja 3.

merkityksestä Jumalan siunauksen tuojana työhön.²⁰⁶ Tämä siunaus (tai vastaavasti epäsovusta aiheutuva rangaistus) oli kollektiivinen:

[---] med åthwarning, at Jöranson framledes tager sig i detta måhl tilwara på det de utaf sitt arbete och handtering Guds milderijka wählsignelse måge hafwa at förwänta. (ÄBK 26.6.1718)

Uskonto oli tärkeä sosiaalisen toiminnan normien ohjaaja. Esimerkiksi eri tasojen patriarkaalisten suhteitten katsottiin kuuluvan Jumalan säätämään hierarkiseen järjestelmään.²⁰⁷ Uskontoa käytetäänkin 1700-luvun alkupuolella edelleen puhunnassa. Valtion vallan välineenä uskontoon liittyvien sääntöjen kunnioituksesta ja edellisen vuosisadan puhdasoppisesta arvokseydestä haluttiin pitää kiinni. Nuottakalastaja-ammattikunnankin pöytäkirjassa tiheään esitetyt kiellot sunnuntaikalastuksesta ovat osoitus tästä. Toisaalta on epävarmaa, miten nuottakalastajat suhtautuivat esivallan sille antamaan uskonnolliseen normistoon. Ammattikunnan oltermannikin sai kerran sakkoja pyhäkalastuksesta. Raatimies kutsuikin koko ammattikunnan rakennus- ja ammattikuntakollegion kuulusteltavaksi: "rådsbisittaren fant dem alla bråtsliga och skola i collegio hörde warda".²⁰⁸ Jälleen tulee esiin ammattikunnan hahmottaminen kollektiivisena toimijana ja tästä johtuva ojennuksen kollektiivinen toteuttaminen. Toisaalta kaupungin paikallishallinnon halu sovittaa voidaan nähdä koko kaupunkiyhteisön tasapainoa ja kunniaa koskevana kysymyksenä. Peter Englund on todennut, kuinka sopu ja yksimielisyys saattoi ruotsalaisessa sääty-yhteiskunnassa merkitä samaa kuin vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen kunnioittaminen. Tasavertaisten ammattikunnan jäsenten kunniaa ei sitä paitsi ehkä mielellään loukattu ankarilla rangaistuksilla.²⁰⁹ Uskonto, sovittelu ja yhteisön kollektiivisuus muodostavat käsitekolmion, jonka avulla ammattikuntaa pyrittiin ohjailemaan.

5.3 Isännänvalta ja kollektiivinen kunnia, sosiaalisen kontrollin välineitä ja motiiveja

Sovittelu vai rankaisu, ihmisten kohtaamisen näyttämö vai valtion väline kurinalaistaa alamaisia? Tutkimus on viime vuosikymmeninä pohtinut oikeudellisen järjestelmän luonnetta ja tehtäviä yhteiskunnassa. Tunnetun hypoteesin mukaan eurooppalaista

²⁰⁶ ÄBK 26.6.1718 (136-137); ÄBK 15.7.1718 (166), liitteen 2 esimerkit 2 ja 3.

²⁰⁷ Vilkuna K. H. J. 1996, 94.

²⁰⁸ Ainakin ammattikunnan pöytäkirjan mukaan, NÄP 30.1.1727 (76). Oltermanni Pilt oli ollut kalassa pyhäpäivänä ennen kello kolmea. Sakkoa 2 taalaria hopearahaa ammattikunnan arkkuun sekä 16 äyriä köyhäinhoitoon.

²⁰⁹ Englund 1989, 33-35. Lindström 1994, 530, 533; Sundin 1996, 172. Andersson 1998, 115-128.

oikeusjärjestelmän kehitystä olisi leimannut vähittäinen siirtyminen sovittelevasta ja yhteisön tasapainoon pyrkivästä ihmisten välisestä konfliktinratkaisusta valtion ohjailemaan, rankaisevaan oikeudenhoitoon.²¹⁰ Edellisessä alaluvussa saatiin vahvistusta käsitykselle ammattikunnasta sosiaalisena näyttämönä: ammattikuntaoikeus pyrki sovittelulla ja korkeintaan pienin sakkorangaistuksin pitämään yllä yhteisön tasapainoa ja integroimaan normien rikkojan uudelleen yhteisön piiriin. Tämä ei kuitenkaan ole täysin totuudenmukainen kuvaus ammattikunnasta oikeudellisena toimijana. Sovittelun ja sakkojen määräämisen lisäksi ammattikunnalla nimittäin oli mahdollisuus sulkea ulkopuolelleen yhteisön normeja rikkoneita yksilöitä. Ainakin neljä kertaa 1700-luvun aikana näin tapahtuikin. Kyse oli rengeistä, joita kukaan ammattikunnan isännistä ei saanut ottaa palvelukseensa sakon uhalla. Ammattikunnan oikeudellis-normatiivista vuorovaikutusta onkin syytä tarkastella myös sosiaalisen hierakian näkökulmasta.

Suurvalta-ajan Ruotsissa suhteet kaikilla tasoilla perustuivat patriarkalisuuteen, eikä tässä sosiaalisten suhteiden järjestelyssä 1700-luvullakaan tapahtunut mitään yhtäkkistä muutosta. Tukholman nuottakalastajamestaritkin olivat isäntiä (husbönder) kotitaloudessaan. Patriarkaalinen suhde ilmaistaan selväsanaisesti esimerkiksi yleisessä ammattikuntajärjestyksessä vuodelta 1720 (VII:5). Koko 1700-luvun alkupuolen ajan ammattikunnan pöytäkirjassa toistuvatkin jatkuvasti kehoitukset rengeille totella isäntiään. Edellisellä vuosisadalla vakiintunut kolmisäätyoppi ja sen huoneenhallitus, isännän oikeus ja velvollisuus valvoa perheeseensä (kotitalouteensa) kuuluvia, näkyvät kehoituksissa selvästi:

Drängarna [---] att med troo och fljhtigheet gå sina huusbönder och mattmödrar i allting tillhanda. Då och de deremot Guds wällsignelse i alla tillfällen kunna hafwa att förwänta. (NÄP 7.4.1706, 33)

Sedan förekallades samtliga drengarne och förmantes att icke giöra hwarannan någon förfång med notens utkastande emot ordningar och i synnerhet att icke börja med fiskearbete sön- och helgedagar förr än kl. 4. (NÄP 22.5.1719, 60)

Öfwer drängarne klagades, thet skola the wisa nogon stutsighet emot theras huusbönder och hwad them uti theras sysslor kan blifwa anbefalt med bortspelande och fylleri eftersättia, [---] (NÄP 13.4.1747, 122)

²¹⁰ Keskustelua esittelevät esimerkiksi Lindström 1994, 530-532; Österberg 1991, 66, 83-84.

Suhdetta renkien ja isäntien välillä voi mielestäni esimerkkien perusteella luonnehtia patriarkaaliseksi senkin suhteen, että isännänvalta ulottui paitsi työhön myös koko elämään.²¹¹ Patriarkaalista suhdetta kuvaa myös se, kuinka renkien välisten tappeluiden taustalla saattoivat ainakin 1700-luvun alussa olla ristiriidat mestareiden välillä. Eräässä tapauksessa nuottakalastaja Johan Paulsonin renki oli isäntänsä käskystä heittänyt nuottakalastaja Markus Erikssonin nuottakelan veteen ja upottanut kivittämällä nuotan toisen sivun. Ilmeisesti Johanin rikkomus olisi koettu suuremmaksi, jos hän itse olisi syyllistynyt ammattiveljen kalastusvälineiden turmelemiseen. Nyt hänelle määrätystä kahden hopeataalarin sakostakin luovuttiin. Toisaalta rengillä ei katsottu olevan valinnan varaa totellako isäntäänsä vai ei, eikä renkiä siten voitu rankaista tottelevaisuudesta isäntäänsä kohtaan, vaikka hänen tekonsa olisivatkin olleet sääntöjen vastaisia.²¹² Renki ei siis ollut itsenäinen subjekti, vaan hän oli vain toiminnan, tässä tapauksessa mestarilta toiselle suuntautuvan kostotoimenpiteen, väline.

Toisaalta esimerkeistä kuvastuu ammattikunnan puuttuminen kotitalouden sisäisiin asioihin ja, kuten todettu, ammattikunta saattoi kehottaa yksittäistä mestaria erottamaan renkensä huonon käytöksen takia. Näin kävi nuottakalastaja Johan Johanssonille 1730-luvun puolivälissä. Johan ei olisi halunnut erottaa huonosta käytöksestä syytettyä renkiään Markus Markussonia, mutta ammattikunnan painostus ja varsinkin raatimiehen sakoilla uhkaaminen ilmeisesti kuitenkin johtivat siihen, että Markus ei enää seuraavana vuonna palvellut ammattikuntaa.²¹³ Ammattikunta valitti myös seuraavana kesänä Johan Johanssonin kahdesta rengistä Johanista ja Gustavista, jotka olivat "otroligen öfwerdådiga med swordom slagsmåhl samt mycken annan otidighet".²¹⁴ Taaskin raatimies pöytäkirjan mukaan kysyi, eikö Johan voisi hankkia toisia renkejä tilalle: tällaisissa tilanteissa näyttäytyi raatimiehen rooli paitsi esivallan edustajana myös koko kaupunkiyhteisön sosiaalisen kontrollin toteuttajana.

Ammattikunnan sisäinen hierarkia näyttää vaikuttaneen siihen, millaisia konfliktinratkaisun menetelmiä käytettiin. Kun eräs nuottakalastaja Arvid Arvidssonin

---

²¹¹ Valvonnan kokonaisvaltaisuus on Börje Harneskin mukaan keskeinen osa patriarkalismia. Harnesk on kritisoinut käsitteen liian löyhää käyttöä. Harnesk 1990, 41, 47, viittaa myös E.P. Thompsoniin; Englund 1989, 101-102, 202-204.

²¹² NÄP 23.6.1709 (41-42), ks. liitteen 2 ote 1.

²¹³ NÄP 5.6.1736 (99).

²¹⁴ NÄP 1.7.1737 (102).

renki löi juuri oltermannin avustajaksi valittua Johan Östermania 1720-luvun puolivälissä, käsiteltiin asiaa ammattikunnassa määrättyjen sakkojen lisäksi ilmeisesti myös varsinaisessa tuomioistuimessa, sillä renkipolo vietiin päävartiostoon säilöön.²¹⁵ On harmi, että tällaisten tapausten kontekstit ovat pöytäkirjassa jääneet kuvaamatta, etenkin kun oikeudellisen käsittelyn todennäköisimmän instanssin, Södermalmin kämnerinoikeuden, aineistokaan ei ole säilynyt tältä ajalta. Voi kuitenkin miettiä, millaisia motiiveja oltermannilla, ammattikunnalla tai esivallan edustajalla oli viedä renki varsinaiseen oikeuteen lyömisen takia: olisiko asian selvittämiseen riittänyt ammattikunnan jyrkkä tuomio tai kenties rengin pienyhteisöstä erottaminen? Luultavasti asia riippui siitä, oliko lyöminen tapahtunut suljetusti ammattikunnan piirissä vai oliko sillä ulkopuolisia todistajia, joitten takia asia oli käsiteltävä koko kaupunkiyhteisön edessä oltermannin ja koko ammattikunnan kunnian palauttamiseksi tai – esivallan näkökulmasta – yhteiskunnallisen järjestyksen osoittamiseksi.

Renkien erottamiset ammattikunnasta 1730- ja 1740-luvuilla ovat ehkä osoitus mestarien ja renkien välillä vallitsevan yhteisyyden tunteen vähenemisestä: norveja rikkoneita renkejä ei enää pyritty palauttamaan yhteisön pariin. Toisaalta renkeihin kohdistuneet rankaisutoimenpiteet voi tulkita myös ammattikunnan pyrkimykseksi suojella valvonnalla omaa mainettaan ja kunniaansa, sillä vanhastaan koko kollektiivi leimautui sen jäsenten perusteella.²¹⁶ Tätä ajattelutapaa kuvastaa nuottakalastajarenki Petter Andersson Pihlholmin tapaus 1740-luvulla. Pihlholm oli tuomittu Norrmalmin kämnerinoikeudessa kalavarkaudesta (!) ja sakot korvatakseen saanut rangaistukseksi raippoja ja julkiripin kirkossa. Erich Holmia, jonka renki Pihlholm oli ollut, kiellettiin vastaisuudessa käyttämästä varkauteen syyllistynyttä renkiään nuotan vedossa.²¹⁷ Herää epäily, olisiko ammattikunta suhtautunut renkiin yhtä ankarasti, jos tällä olisi ollut varaa maksaa sakkonsa. Häpeärangaistuksen, jonka kirkollinen osuus oletettavasti suoritettiin nuottakalastajien yhteisen seurakunnan edessä, katsottiin luultavasti vielä selvemmin heittävän varjon koko ammattikunnan ylle, vaikka varkaus jo sinänsä oli häpeällinen rikos ja kalavarkaus varsinkin, koska se liittyi ammattikunnan yhteiseen työhön ja ympäristön muihin kalastajiin.

²¹⁵ NÄP 23.6.1925 (69).

²¹⁶ Esim. Lindström 1991, 23, 123-124.

²¹⁷ NÄP 21.3.1746 (120). Norrmalmin kämnerinoikeuden päätöstä asiasta (27.2. 1746) ei voi tarkistaa oikeuden pöytäkirjasta, koska se puuttuu rikosasioiden osalta juuri vuosina 1745-1747. Kenenkään nuottakalastajan kaloista ei kuitenkaan ilmeisesti ollut kyse.

Kunnian käsite legitimoii ryhmän kontrollin, jonka myös ammattikuntajärjestys hyväksyi: "warder någon dömd för grof missgerning från heder och ähra, hafwe och förlorat ämbetes rättighet, [---]".²¹⁸ Turhan ankaraa yhteisön rangaistusta esivalta kuitenkin halusi rajoittaa niin, että vähäisempään rikokseen syyllistynyttä ja siten pelkkiin sakkoihin tuomittua ei saanut erottaa ammattikuntayhteisöstä pelkästään rikoksen perusteella.²¹⁹ Kollektiivisen kunniantunnon osoituksiinhan puututtiin vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksellä myös epäsuorasti kieltämällä uuden mestarin tarjoamat mestarinoluet (ks. luku 3.1). 1700-luvun ammattikuntajärjestyksestä oli sitä paitsi poistettu kohta, jonka mukaan sen mestarin tai vaimon, joka jäi ilman pätevää syytä pois ammattikuntaveljensä, tämän vaimon tai lapsen hautajaisista eikä siten läsnäolollaan kunnioittanut tätä, joutui siitä maksamaan sakkoa.²²⁰

Myös mestareiden kesken vallitsi hierarkiasuhde, niin kuin jo aiemmissa luvuissa on käynyt ilmi. Ammattikuntakokoontumisissa oltermannia kohtaan oli osoitettava kunnioitusta samaan tapaan kuin perheessä oli kunnioitettava talon isäntää, vaikka suoran analogian suhteen kannattaakin olla varovainen. Toisaalta oltermannia oli kunnioitettava sen aseman vuoksi, mikä hänellä oli esivallan hierarkian osana. Oltermannin kunnioitus vaikuttaakin pysyneen loukkaamattomana lähes koko 1700-luvun alkupuolen. (Mielenkiintoista kuitenkin on, ettei hänen koko kotitaloutensa nauttinut samaa arvonantoa: nuottakalastaja Johan Jöranson käytti tilaisuutta hyväkseen vuonna 1718 ja vei oltermannin kotitaloudelle kuuluneen apajapaikan, kun oltermanni Simon Paulsonin poissaollessa hänen apupoikansa hoiti nuottaa yksin.²²¹) "Epäjärjestykseen" ammattikunnassa puututtiin kyllä vuosisadan kuluessa useinkin, mutta vasta 1740-luvun lopulla turvauduttiin nuottakalastaja-ammattikunnassa käsittääkseni ensimmäistä kertaa koko vuosisadan aikana sakkojen määräämiseen nimenomaan vallitsevan hierarkisen järjestelmän uhmaamisesta. Vuoden 1749 syyskuussa sai nuottakalastaja Erich Holm yhden taalarin sakon ilmaistessaan aikeensa lähteä ammattikunnan kokoontumisesta: "[---] upstod Eric Holm och wille endteligen gå sin wäg, med förebärande thet han ej sade något at göra wid embetet, [---]".²²² Samalla

²¹⁸ Ammattikuntajärjestys 1669, X:17. Vastaava kohta on myös ammattikuntajärjestyksessä vuodelta 1720.

²¹⁹ Ammattikuntajärjestykset 1669 ja 1720, X:17.

²²⁰ Ammattikuntajärjestys 1669, X:20.

²²¹ ÄBK 26.6.1718 (136-137), ks. liitteen 2 esimerkki 2.

²²² NÄP 2.9.1749 (135).

Holm rikkoi yleisen ammattikuntajärjestyksen määräystä pysyä ammattikuntakokouksissa siihen asti, kunnes oltermanni ja hänen avustajansa antaisivat siihen luvan.²²³

Mitä oli tämän yhtäkkiseltä vaikuttavan uhman ilmaisun takana? Erich Holmin tyytymättömyys liittyy mitä ilmeisimmin samassa kokouksessa aiemmin käsiteltyyn aiheeseen ammattikunnan ulkopuolisen työvoiman käytöstä nuotanvedossa. Tämä puolestaan herättää kysymyksen, oliko kotitalouspohjainen tuotantomuoto ja samalla koko traditionaalinen sosiaalis-taloudellinen malli saamassa uhkaajan. Onko Erich Holmin ilmaus viite patriarkaalisen järjestelmän vähittäisestä kyseenalaistamisesta? Seuraavassa alaluvussa etsitään vastauksia näihin kysymyksiin.

5.4 Patriarkaalinen järjestelmä haasteiden edessä

Marraskuussa 1747 käsitteli Tukholman kaupungin kämnerinoikeus erään villankarstaajavaimo Elisabeth Kohnin viinanmyyntiä. Samalla oli herännyt epäily, että useat nuottakalastajarengit olivat ottaneet kalaa isäntiensä saaliista ja vaihtaneet sen viinaan. Kaupungin kämnerinoikeus käsitteli asiaa laittomana kauppana, mutta epäilyt renkien toiminnasta jäivät ilmeisesti yleisen ammattikuntajärjestyksen mukaisesti ammattikunnan itsensä selvitettäväksi.²²⁴ Totuus haluttiin saada esiin uhkaamalla oikealla tuomioistuimella, jolloin seuraamukset olisivat vakavimmat. Useat rengit tunnustivatkin vaihtaneensa kalaa viinaan, mutta vain muutamia kertoja. Rengit puolustivat kuitenkin tekoaan oikeutettuna ja tavan mukaisena: "Framkarlen Thomas Thomasson förmente ej olofligit wara, om så skiedt, at han tillbyth sig litet dricka och bränwin för någon fisk, som en gammal wahna skall wara och öfweralt brukeligit, at när man kommit från siön och til äfwenthes något ahs (?) kommit uti nothen, at man då til någon styrka förskaffat sig litet bränwin."²²⁵

²²³ Ammattikuntajärjestys 1720, X:8: "Ingen må, förr än åldermannen och bisittiarne gifwa förlof, träda utur sammankomsten, utan laga förfall, wid bot 1 dal. Smt i lådan, och 16 öre til de fattiga." Sama määräys on myös ammattikuntajärjestyksessä vuodelta 1669.

²²⁴ NÄP 5.12.1747 (125-128). Itse kämnerinoikeuden pöytäkirja (24.11.1747) ei ole säilynyt. Ks. yleinen ammattikuntajärjestys 1720 VII:9 pienten rikkomusten käsittelystä.

²²⁵ NÄP 5.12.1747 (126-127).

Alkoholi on kuulunut keskeisenä osana esimodernin ajan työkuulttuuriin työnjälkeisen ajan vastapainona raskaalle työlle. Samoin kuin suuri osa palkasta maksettiin ruokana, saattoi myös viina olla osa palkkaa. Renkien peruste vanhasta käytännöstä tuntuikin uskottavalta. Nuottakalastaja-ammattikunnankin pöytäkirjaan on toisinaan vielä 1720-luvulla merkitty, että rengeille oli annettu rahaa juomaan.²²⁶ "Juomarahan" ainakin olettaisin kuluneen alkuperäiseen tarkoitukseensa, mutta ilmeisesti se oli tarkoitus käyttää samaan aikaan ammattikunnan mestareiden kokoontumisen kanssa, jolloin isännillä oli mahdollisuus valvoa renkiensä illanviettoa. 1740-luvulla sattuneessa Kohnin tapauksessa mestarit kuitenkin reagoivat sitä vastaan, että rengit omin päin hankkivat itselleen juomaa isännän laskuun. Mestarit yhtyivät varakaupunginviskaali Carl Johan Ekerothin esitykseen raatimiehelle ja ammattikunnalle, että rengit olivat kavaltaneet isäntiensä omaisuutta: rengit olivat "olåfligen tillgripit theras husbönders ägendom och then samma sig til nytto användt".²²⁷ Näin rengit olivat kaupunginviskaalin mukaan rikkoneet nuottakalastaja-ammattikunnan järjestyksen kymmenettä pykälää, jossa määrättiin sakkoja isäntänsä kalasaaliista varastavalle rengille.²²⁸ Renkien puolustusperusteet eivät auttaneet. Seitsemän renkiä, joista neljä oli työtä johtavia renkejä (framkarl), määrättiin maksamaan sakkoa ammattikunnan kirstuun kaupunginviskaalin ehdottamat, ammattikuntajärjestyksen mukaiset 4 taalarin sakot johtaville rengeille ja puolet vähemmän muille rengeille.²²⁹ Johtavien renkien olisi pitänyt kaupunginviskaalin mukaan näyttää esimerkkiä muille, mikä johti ankarampiin sakkoihin ja kuvaa esivallan tavoitetta valjastaa yhteisön hierarkia palvelemaan järjestystä.

Oliko renkien toiminta taloudellisen protestoinnin ilmaus seurauksena siitä, että rengit eivät enää saaneet juomarahaa entiseen tapaan? Kustaa H. J. Vilkuna on 1600-luvun ruukkiyhteisöjä tutkiessaan todennut, kuinka työntekijöiden ansiotason lasku johti niskurointiin ja varasteluun.²³⁰ Vai onko kyseessä kahden kokonaan erilaisen ajattelutavan eriytyminen? Mestarit, isännät, pitivät saalistaan yksityisomaisuutenaan, palkolliselle, rengille, se ei kuulunut, koska tämä nyt edusti toiseutta. Rengit taas

²²⁶ Ainakin helmikuussa 1726 6 kuparimarkkaa ja syyskuussa 1729 9 kuparimarkkaa. NÄP 12.2.1726 (72); NÄP 13.9.1729 (80). Edgrenillä esimerkki alkoholista vanhastaan osana muurari- ja timpurikisällien ja -oppipoikien palkkaa 1800-luvun alun Malmössa. Edgren 1987, 271.

²²⁷ NÄP 5.12.1747 (127-128).

²²⁸ Nuottakalastaja-ammattikunnan järjestys, § 10, ÄBK 14.12.1725.

²²⁹ NÄP 5.12.1747 (128). Lisäksi maksettiin köyhäinuosuus.

²³⁰ Vilkuna 1996, 132.

puolustivat kotitalouden ykseyttä, joko tosissaan tai mahdollista vanhaa ajattelutapaa edukseen käyttäen: isännän oma oli koko kotitalouden, hyvinvointi oli yhteinen.

E. P. Thompson puhuu ei-monetaaristen käytäntöjen ja luontoisetujen katoamisesta tai niiden muuttumisesta rahasuorituksiksi 1700-luvun Englannissa yhtenä siirtymävaiheen piirteenä työsuhteissa.²³¹ Tässä tapauksessa lienee kyse samasta ilmiöstä 1700-luvun puolivälin Ruotsissa. Thompsonin mukaan vanhat käytännöt suosivat paternaalista sosiaalista kontrollia, koska ne samanaikaisesti toimivat sekä taloudellisina että sosiaalisina suhteina, siis suhteina henkilöiden välillä. Luontaiseduista johtuva työntekijän riippuvuus isännästään vaikuttaa myös isännän kannalta edulliselta. Kun ammattikunnassa siitä huolimatta tehtiin kielteinen ratkaisu suhtautumisessa epävirallisiin luontaisetiimiin, alkoi se hyvin mahdollisesti vähentää renkien lojaalisuutta isäntiään kohtaan. E. P. Thompsonin sanoin: taloudellinen rationalismi nakersi paternalistisia siteitä.²³²

Työsuhteiden voi siis olettaa muuttuneen, ja ainakin tämän tapauksen kohdalla se näyttää tapahtuneen esivallan myötävaikutuksella. Vaikka käsitellyssä tapauksessa ei varsinaisesti ollutkaan kyse juopumuksesta ja alkoholinkäytöstä, koko prosessi lienee lähtenyt liikkeelle nimenomaan esivallan aiempaa kielteisemmästä suhtautumisesta alkoholiin 1700-luvun alkupuolella. Tämä näkyy kiristyneessä alkoholilainsäädännössä ja erityisesti vuoden 1733 juopumuksen kriminalisoivassa asetuksessa.²³³ Saattaa olla, että esivalta oli alkanut kiinnittää erityistä huomiota alkoholin runsaaseen käyttöön varsinkin alempien yhteiskuntaryhmien keskuudessa. Edellä kuvatun tapauksen ammattikuntakäsittelyn taustaa todennäköisesti valaissut kämnerinoikeuden pöytäkirja ei valitettavasti ole säilynyt. Aloitteen tekijänä näyttäisi kuitenkin olevan kaupunginviskaali, jonka tehtäviin ammattikunnan oikeudellisen toiminnan valvominen juuri kuului ja joka tässä tapauksessa toimikin syyttäjänä. Myös viinaa kalaan vaihtanut Elisabeth Kohn oli ammattikunnan kuultavana, mikä viittaa huolelliseen asian valmisteluun.

---

²³¹ Thompson 1996, 41.

²³² Thompson 1996, 41-42.

²³³ Tästä Vilkuna 1995, 232.

Esivallan edustajalla oli hyvät mahdollisuudet vaikuttaa ammattikunnan päätöksentekoon, ja koska ammattikunnan järjestyksessä oli selvä sääntö tällaisen tapauksen varalle, ei ammattikunta asian tultua muodolliseen käsittelyyn olisi voinutkaan olla rankaisematta renkejä. On arvioitu, että kaupunginviskaalin rooli olisi näkynyt tukholmalaisissa ammattikunnissa eniten juuri 1740-luvulla,²³⁴ ja 1740-luvun loppupuoli näyttääkin nuottakalastaja-ammattikunnassa kaupunginviskaalin aktiivisen toiminnan kaudelta. On epävarmaa, olisiko renkien toimintaan muuten puututtu yhtä ankarasti. Lars Edgrenin mukaan viranomaiset menivät 1700-luvun loppupuolella käsityöläistyövoimaan kohdistamissaan valvontatoimenpiteissä itse mestareita selvästi pidemmälle.²³⁵ Renkien vanhat luontaisoikeudet saattoivat edelleen saada myös mestareiden hyväksynnän käytännössä. Nuottakalastaja-ammattikunnassakin näyttäisi renkien rankaisemisen oikeutus Kohnin tapauksessa olleen kyseenalainen. Aiemmin samana vuonna leskeksi jäänyt nuottakalastaja Johan Johansson Nyfiskaren vaimo Maria Glansk ilmoitti menevänsä vastuuseen rengistään Thomasista ja maksoi ilmeisesti tälle määrättyt sakot.²³⁶ Esivallan tarjoamaa normistoa ei tässä suhteessa ollut onnistuttu viemään kotitalouden sisäistetyille tasolle.

Miksi renkien ja isäntäväen konflikti kärjistyi juuri 1740-luvulla, jolloin ainakin joidenkin kotitalouksien on itse asiassa todettu saavuttaneen tavallista paremmat taloudelliset edellytykset? Saattoiko kärjistyneen konfliktin takana olla jotain muutakin kuin erimielisyydet taloudellisista oikeuksista? Halusiko esivalta nyt suoraan varoittaa sitä ryhmää, joka mahdollisesti oli liittymässä uhkaksi koettuun "vaaralliseen alaluokkaan"?²³⁷ Taustalla saattoi olla esivallan halu tehostaa työtä aikana, jolloin kruunun tehokas ohjailu kohdistettiin myös työvoimaan ja ennen kaikkea palvelusväkeen. Yhteiskunnan polarisoituessa entistä jyrkemmin maata omistaviin ja omistamattomiin, isäntäväkeen ja palkollisiin, oikeusjärjestelmän on yleisen teorian mukaan oletettu muuttuneen yhä enemmän omistavien ryhmän omistamattomiin kohdistuvan valvonnan välineeksi sen sijaan että se olisi toiminut tasavertaisten yhteisön jäsenten konfliktinratkaisun paikkana.²³⁸ Toisaalta juuri Tukholman kohdalla

²³⁴ Söderlund 1943, 38.

²³⁵ Edgren 1987, 255.

²³⁶ Haudattujen luettelo 1.9.1747, 80367 3/3, Finska församlingen; NÄP 5.12.1747 (128).

²³⁷ Ks. aiheesta esim. Jan Sundinin artikkeli "*Den farliga klassen*" – *fanns den? Om bråkiga borgare i den förindustriella staden* (1994).

²³⁸ Nygård 1989, 12. Furuhaugen 1996, 25-26, viittaa Sundiniin 1992; Österberg 1991, 84.

ovat Arne Jarrick ja Johan Söderberg saaneet tämän teorian vastaisia tuloksia kämnerinoikeusaineistoa 1680- ja 1780-luvuilta käyttävässä tutkimuksessaan.²³⁹

Kohnin tapauksessa tosin itse nuottakalastajaisännät näyttävät olevan vain sivuroolissa, mutta jo 1730-luvulla pöytäkirjaan oli vakiintunut lähes jokakertainen varoitus rengeille käyttäytyä siivosti ilman, että mitään konkreettista järjestyshäiriötä mainitaan:

Sedermers inkallades notfiskiaredrengiarne och blefwo samtel. förmante denna gång att sig effter förordningen rätteligen hålla, hwilken ordning dem nu förelästes som och belägger den som bryter deremot med Tijo daler silfwermt böter efter deras egit öfwerens kommelse hvarpå drengarne fingo en alfwarlig förmaning at afstå med sin otidigheet. (NÄP 3.4.1735)

[---] en alfwarlig förmaning at sig troo och christeligen förhålla så framt dee wilja undwijka en alfwarlig extremité och straff. (NÄP 5.6.1736)

Ehkä juuri ammattikuntalaitos oli se konfliktinratkaisun näyttämö, jolla palvelusväen ja isäntäväen sosiaalinen erottuminen näkyi parhaiten valtakunnan pääkaupungissa. Ammattikunnan kontrollin muodot eivät olleet oikeudellisesti yhtä muodollisesti sidottuja kuin tavallisten tuomioistuinten, ja näin sai isäntäväen ja paikallisyhteisön osittain epämuodollinen palkollisväen kontrollointi varoituksineen ja uhkasakkoineen paremmat mahdollisuudet. Sosiaalinen alistussuhde heijastui ammattikunnassa myös oikeudelliseen vuorovaikutukseen.

Esivallan pyrkimään harmoniaan yhteiskunnassa näyttäisi tulleen yhä enemmän säröjä 1700-luvun puoliväliä kohti tultaessa. Patriarkaliskin ihanne ei enää pystynyt häivyttämään isäntien ja renkien välisiä ristiriitoja nuottakalastajien ammattikunnassa Tukholmassa, mutta samanlaista konfliktien kulminoitumista on ilmeisesti tapahtunut samaan aikaan muuallakin. Toivo T. Rinteen mukaan Turun suurimmissa ammattikunnissa syntyi selviä ristiriitaisuuksia mestareiden ja kisällien välille juuri 1730- ja 1740-luvulla.²⁴⁰ Taloudellisen protestin ohella lienee syytä pohtia myös sosiaalisen protestin ilmenemistä konflikteissa 1700-luvun alkupuoliskolla. Ennen kämnerinoikeuden puuttumista laittomaan viinan myyntiin Tukholmassa marraskuussa 1747 oli nuottakalastaja-ammattikunnassa nimittäin jo edellisenä keväänä varoitettu

²³⁹ Jarrick & Söderberg 1998, 223-225.

²⁴⁰ Rinne 1933, 239-243, 246.

renkejä tästä toiminnasta.²⁴¹ Syksyllä 1749 erotettiin renki Thomas Thomasson ammattikunnasta, renki, jonka mielipide oli kirjattu ammattikunnan pöytäkirjaan Kohnin tapauksen yhteydessä (ks. s. 62). Paitsi että Thomas oli kolme vuotta aiemmin tuomittu varkaudesta (tähän ei ollut aiemmin puututtu), hän oli sittemmin "wist oanständigt förhållande och med stenande öfwerfallit embetsbrodern Johan Johansson".²⁴² Tunteamatta tapauksen taustaa tai yksityiskohtia voisi tilanne olla ilmentymä yksittäisen rengin sosiaalisen epätasa-arvoisuuden aiheuttamasta tyytymättömyydestä.

Kiista palkollisten luontaiseduista ei ole ainoa kotitalouden asemaan liittyvä suuri kysymys nuottakalastaja-ammattikunnan keskuudessa 1740-luvulla. Toinen potentiaalinen merkki kotitalouspohjaisen talouden vähittäisestä hajoamisesta on – niin kuin aiemmin jo tuli esille – että eräät ammattikunnan jäsenet 1740-luvulla alkoivat käyttää ammattikunnan ulkopuolista työvoimaa.²⁴³ Taustalla saattaa olla pula pysyvästä työvoimasta. Hattujen sodan aikaan valiteltiin erityisesti, että "lagstadda drängar, vilka till största delen äro flyktingar från Finland och av fruktan att hos ämbetet ej kunna njuta nog tillräckligt beskydd vilja gå bort, samt söka sig om annorstedes".²⁴⁴ Nuottakalastajat halusivat tuolloin viranomaisten vakuutuksen, etteivät heidän renkinsä joutuisi sotapalvelukseen. Mutta myös halu välttää vakituisista rengeistä aiheutuvia maksuja ja sopimuksen mukaisia palkkoja voi olla yksi taustatekijöistä. Ilmeisesti korvaus pimeälle työvoimalle oli maksettu osuutena kalansaaliista.

Ammattikunnan ulkopuolisen käyttämistä nuotanvedossa ei asian tultua esille pidetty hyväksyttävänä. Ammattikunta totesikin ensin vuonna 1746, että sen, joka ei yksin kyennyt hoitamaan nuotan vetämistä, tuli ottaa mukaansa joku ammattiveljistään. Lipsumista ei kuitenkaan taidettu saada kuriin, sillä kolme vuotta myöhemmin linjaa oli hieman muutettu. Jos mestarilla ei itsellään ollut tarpeeksi väkeä nuotan vetoon, sai hän nyt "låna främmande emot contant betalning; men ej såsom med interessent".²⁴⁵ Ammattikunnan ulkopuolisen sai siis palkata rahakorvausta vastaan, mutta hänelle ei

---

²⁴¹ NÄP 13.4.1747 (122-123).

²⁴² NÄP 2.9.1749 (134-135). Kyseessä oli ammattikuntaan hiljattain tullut uusi nuottakalastaja, ei Thomasin äskettäin kuollut samanniminen oma isäntä.

²⁴³ NÄP 21.3.1746 (119-120); 2.9.1749 (134-135).

²⁴⁴ ÄBK 22.2.1743 (95).

²⁴⁵ NÄP 2.9.1749 (135).

saanut tarjota osuutta saaliista. Tämä periaatepäätös, jonka ammattikunta-kokoontumisessa läsnäolevat nimettömäksi jäänyt rakennus- ja ammattikuntakollegion edustaja ja kaupunginviskaali Lars Christ. Kolmodin siis ilmeisesti hyväksyivät, merkitsi sitä, ettei kotitaloudella enää ollut nuottakalastajayhteisössä ehdottoman työyksikön asemaa. Ammattikunta tai esivalta ei myöskään voinut tästä lähtien enää valvoa työvoimaa tehokkaasti, eikä kotitalouden patriarkaalinen valta tavoittanut palkkatyöläistä samalla tavalla kuin kotitalouteen kuuluvia palkollisia. Palkolliskysymys aiheutti närää ammattikuntaveljien kesken, mistä on esimerkkinä Erich Holmin tyytymättömyyden osoitus. Juuri häntä ja Johan Johanssonin leskeä Mariaa syytettiin vieraan työvoiman käyttämisestä nuotanvedossa.

6 TAPAUS JOHAN ÖSTERMAN – VARSINAISUOMALAISelta MAA- SEUDULTA TUKHOLMALAISEKSI PORVARIKSI

Kun vanha nuottakalastajaoltermanni Johan Johaninpoika Österman kuoli syyskuussa 1764 68 vuoden ikäisenä, jätti hän jälkeensä huikean omaisuuden. Hänen omistamiensa kiinteistöjen joukossa oli mm. kolme kivitaloa nuottakalastajien kotikaupunginosassa itäisellä Södermalmilla ja näiden lisäksi 36 000 taalarin arvoinen kivitalo Norrbrogatanilla Norrmalmilla.²⁴⁶ Jo näin valtava omaisuus yhdistettynä vaatimattomalta kuulostavaan nuottakalastajan ammattiin herättää uteliaisuutta. Edellisissä luvuissa Östermanin nimi on silloin tällöin tullut esille: lähteet antavat kuvan aktiivisesta, ehkä ristiriitojakin aiheuttavasta persoonallisuudesta. Tukholman suomalaisen seurakunnan vaiheita tutkinut Robert Murray mm. mainitsee, että Johan Österman sai seurakuntansa kirkkoraadissa vähitellen hyvinkin vaikutusvaltaisen aseman, muttei aina ollut järin suosittu seurakuntalaisten keskuudessa.²⁴⁷ Östermanin sukua on sitä paitsi jonkin verran sivuttu muussakin tutkimuksessa, esimerkiksi Saini Laurikkalan artikkelissa *Varsinaissuomalaisen talonpoikaispurjehduksen kulttuuri-merkityksestä 1700-luvulla* (1948). Laurikkalan mielestä Johan Östermanin elinkaari tarjoaa esimerkin poikkeuksellisen loistavasta sosiaalisesta noususta.²⁴⁸ Huomiota ovat saaneet myös Östermanin suvun tilalla Varsinais-Suomessa aina 1900-luvulle säilyneet hopea-aarteet, jotka Johan Österman aikoinaan testamenttasi lunastamallaan ratsutilalla säilytettäväksi. Näitä kalleuksia on Hj. Appelgren-Kivalo esitellyt nimellä *Kaitaisten perintöhopeat* (Suomen museo 1910).²⁴⁹ Tarkoitukseni on henkilötutkimuksella syventää kuvaa vallitsevan taloudellis-sosiaalisen järjestelmän tarjoamista vuoro-vaikutusmahdollisuuksista 1700-luvun alkupuolen Tukholmassa.

6.1 Nuottakalastaja Östermanin elinkaari

Johan Österman (1695-1764) syntyi Velkuan kappeliseurakunnassa Varsinais-Suomessa, jossa hänen isänsä oli renkinä. Johanilla oli ainakin yksi, häntä 11 vuotta vanhempi sisar Saara, jonka mukana Johan kymmenvuotiaana muutti Taivassalon Kaitaisten Heikkilään sisaren avioituessa. Saara-sisar oli Östermanin kuoleman aikaan

²⁴⁶ Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13. Myös Bergh 1961, 277.

²⁴⁷ Murray 1954, 144.

²⁴⁸ Laurikkala 1948, 176.

²⁴⁹ Ks. Johan Östermanista myös Mäkelä 1993.

leskeksi jäänyt Ruokorauman ratsutilan vanha emäntä Rymättylässä, jonne Östermanin suku ilmeisesti oli siirtynyt Kaitaisista vuonna 1723 Johanin jo lähdettyä Tukholmaan. 1760-luvulla Kaitainen esiintyy Östansjön ratsutilaan kuuluvana apotalona, jonka Johan Österman ennen kuolemaansa oli lunastanut verotilaksi ja tehnyt sääntöperintötilaksi suvulleen. Suomalainen kotiseutu seurasi muutenkin Johan Östermania Tukholmaan, sillä hän kuului kaupungin suomalaiseen seurakuntaan, joka vielä 1700-luvun alkupuolella oli vahvasti suomenkielisten kirkko. Östermanin jäämistöstä löytyi sitä paitsi sekä suomen- että ruotsinkielinen Raamattu.²⁵⁰

Johan Österman haki nuottakalastaja-ammattikunnan jäsenyyttä toukokuussa 1719, jolloin hänen on täytynyt olla 23-vuotias. Samoihin aikoihin hän avioitui oltermanni Simon Paulsonin lesken Anna Christophersdotterin kanssa. Siitä miten, millon ja miksi Johan oli saapunut Tukholmaan ei ole mitään varmaa tietoa. Östermanin suvussa kulkeneen käsityksen mukaan lähti köyhä nuorukainen ison vihan vuosina etsimään onneaan meren takaa saavuttaen rikkaan kauppiaan ja nuottakalastajavanhimman aseman. Tarinan mukaan Johan oli saanut perustan rikkaudelleen siten, että kerran Tukholmassa kalastaessaan hänen nuottaansa virran pohjasta oli tarttunut arku, joka oli ollut täynnä kuningashuoneelle kuuluneita kalleuksia Kalmarin unionin päättymisen ajoilta.²⁵¹ Mielenkiintoiselle tarinalle ei löydy vahvistusta muista lähteistä: todennäköisempää on, että Östermanin taloudellinen menestys perustui hänen harjoittamaansa rahanlainaamiseen ja viinanpoltoon. Silti on myönnettävä, että menestyksen taustalla voisi epäillä olleen jokin erityinen sysäys. Aivan varaton Österman ei kuitenkaan ollut nuottakalastajan ammattia aloittaessakaan, sillä nuorukainen pystyi heti ammattikuntaan tullessaan maksamaan puolet uudelta mestarilta vaaditusta 60 kuparitaalarin summasta.²⁵²

Östermanista tuli ammattikunnan oltermannin Anders Persson Piltin avustaja viimeistään vuonna 1725. Hän ei kuitenkaan tuolloin ollut ammattikunnassa oltermannin jälkeen kauimmin mukana ollut isäntä. Tämä kertoisi ammattikunnan luottamuksesta Östermaniin ammattikunnan edustajana, vaikka tämä oli jo ehtinyt olla

²⁵⁰ Mäkelä 1993, 48. Laurikkala 1948, 176-177, 185. Appelgren-Kivalo 1910, 29. Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13.

²⁵¹ Appelgren-Kivalo 1910, 28-29; Mäkelä 1993, 49-50. Kaitaisten perintöhopeat, joiden alkuperää tarinalla pyrittiin selittämään, talletettiin vuonna 1910 silloiseen Valtion historialliseen museoon.

²⁵² NÄP 22.5.1719 (58-59).

muun ammattikunnan harmin kohteena kalavesien vuokraamisen yhteydessä (ks. luku 4.2). Nuottaus oli ilmeisesti kannattavaa toimintaa Östermanille, sillä enimmillään miehellä oli neljäkin renkiä palveluksessaan.²⁵³ Vuoden 1730 henkikirja kertoo, että Östermanin talouteen kuului tuolloin vaimo Anna Christophersdotterin ja kolmen rengin (36-vuotias Märten sekä 24-vuotiaat Michael ja Lars) lisäksi piika Maria (30 vuotta). Palkollisista jokainen oli kotoisin Suomesta.²⁵⁴ Oltermanni Piltin kuoltua vuonna 1732 Österman toimi pitkään epävirallisena oltermannina, ja vuodesta 1735 lähtien hän toimi myös suomalaisen seurakunnan kuudennusmiehenä. Östermanin oltermannin asema vahvistettiin vasta vuonna 1741. Kolmen vuoden kuluttua hän siirtyi tai siirrettiin syrjään oltermannin tehtävästä mutta jatkoi uuden oltermannin avustajana.²⁵⁵ 1740-luvun lopulla hän jää pois ammattikunnan neljännesrahan maksaneiden kalastajien luettelosta.

Johan Östermanin ensimmäinen vaimo, entinen nuottakalastajaoltermannin leski Anna Christophersdotter, kuoli vuonna 1737 70-vuotiaana. Muutaman vuoden kuluttua Österman meni uusiin naimisiin ilmeisesti Tyresöstä Tukholman eteläpuolelta kotoisin olevan Brita Sileniuksen kanssa.²⁵⁶ Östermanin toinen avioliitto ei kuitenkaan ollut erityisen tasapainoinen. Jo vuoden kuluttua avioliiton solmimisesta Brita oli muuttanut miehensä talosta. Kaksi ja puoli vuotta avioliiton solmimisen jälkeen suomalaisen seurakunnan kirkkoherra Prokæus katsoi parhaaksi kuulustella paria “emedan the skola lefva illa tilsamman”. Avioparin oltua papin puheilla tämä ilmoitti tuomiokapitulille parin tehneen sovinnon ja luvanneen muuttaa jälleen yhteen.²⁵⁷ Brita muuttikin takaisin miehensä luokse, mutta jätti yhteisen kodin pian uudelleen. Melkein kahdenkymmenen vuoden avioliiton jälkeen ja Johan Östermanin ollessa jo 65-vuotias parin avioeroa käsiteltiin hovioikeudessa, jolta lopullinen ratkaisu siirrettiin Tukholman tuomiokapitulille. Tuolloin pari oli asunut erillään jo 15 vuotta.²⁵⁸ Östermanin molemmat avioliitot olivat ilmeisesti lapsettomia.

---

²⁵³ NÄP 30.1.1727 (76).

²⁵⁴ Mantalslängd 1730, Katarina Östra, 54: Johan Östermans gård, Storhufwudsgård kallad (84-86).

²⁵⁵ NÄP 12.9.1741 (113). NÄP 4.2.1744 (115).

²⁵⁶ Haudattujen luettelo 14.2.1737 (80367 3/3), vihittyjen luettelo 19.5.1741 (80367 2/3), Finska församlingen.

²⁵⁷ Tukholman tuomiokapitulिन pöytäkirja 24.1.1744, § 8; 16.2.1744, § 17.

²⁵⁸ Tukholman tuomiokapitulिन pöytäkirja 21.10.1760 § 1; 4.11.1760 § 23.

Erot olivat harvinaisia 1700-luvun Ruotsissa, ja Östermanin ja Brita Sileniuksenkin päätös hakea avioeroa kypsyi vasta pitkän erossa asumisen ja taloudellisten kiistojen jälkeen. Jo avioliiton solmimisen yhteydessä oli tehty avioehtosopimus. Britan asuessa sisarensa ja tämän miehen kotona vuonna 1748 tehtiin kuitenkin uusi sopimus, jonka nojalla Österman luovutti vaimolleen 3000 kuparitaalaria, jonka jälkeen kummallakaan puolisoista ei olisi mitään oikeutta toistensa perintöön. Sopimus ajankohtaistui vielä yli kymmenen vuoden kuluttua, kun Brita vaati kämnerinoikeudessa korvausta mieheltään niistä kustannuksista, jotka erillä asuminen oli hänelle aiheuttanut. Loppujen lopuksi molemmat kääntyivät hovioikeuden puoleen saadakseen avioeron.²⁵⁹

Oikeudessa käsiteltiin siis aluksi Johan Östermanin ja Brita Sileniuksen taloudellisia intressejä. Brita ei itsekään näyttänyt olevan mitenkään varaton. Eripuran syyt ovat kuitenkin johtuneet muistakin kuin taloudellisista tekijöistä, eihän Brita muuten olisi aiheuttanut yleistä puheenaihetta muuttamalla varakkaan miehensä luota. Todistajien mukaan Brita oli sairastellut paljon eikä kyennyt johtamaan kodin taloudenpitoa. Hänen elämäntavastaan kertoo sekin, että karatessaan miehensä luota Brita oli sanonut menevänsä suokylpyyn. Östermanin talossa palvellut Lisa Persdotter kertoi Brita Sileniuksen olleen yksinkertainen ihminen: “icke så rifwande af sig som hennes man welat”.²⁶⁰ Suomalaisen seurakunnan entinen kappalainen, asiaa käsiteltäessä Siuntiossa kirkkoherrana toiminut Israel Hartman totesi Östermanin monta kertaa pyytäneen vaimoaan takaisin kotiin, “fast hon ej något gagn giöra kunde”.²⁶¹ Kirkkoherra myönsi, ettei itse ollut perehtynyt Östermanin ja tämän vaimon yhteiselämään, mutta oli usein kuullut palvelusväen ja naapureiden kertovan vallinneesta eripurasta. Myös pappi tiesi Östermanin pitäneen vaimoaan taitamattomana kotitalouden hoitajana.²⁶² Ehkä selvimmin edellisissäkin todistajanlausunnoissa esiintyneen eripurun syyn muotoili suomalaisen seurakunnan pitkäaikainen kirkkoherra, tuolloin Maria Magdalenan seurakuntaan jo siirtynyt Johan Forsskåhl avioerohakemukseen liitettyssä mielipiteessään:

²⁵⁹ Svean hovioikeus (SHR) kuninkaalliselle majesteetille, registratur 3.3.1760 (115-116). Viitataan avioehtoon 26.4.1741, uuteen sopimukseen 25.1.1748, raastuvanoikeuden vahvistukseen 8.3.1749, eteläisen esikaupungin kämnerinoikeuden päätökseen 11.5.1759 ja Svean hovioikeudelle esitettyyn hakemukseen 23.8.1759.

²⁶⁰ Vaimo Ingeborg Andersdotterin ja vaimo Lisa Persdotterin todistajanlausunnot, SHR, registratur 3.3.1760 (119-120).

²⁶¹ Kirkkoherra Israel Hartmanin todistajanlausunto, SHR registratur 3.3.1760 (121).

²⁶² Kirkkoherra Israel Hartmanin todistajanlausunto, SHR registratur 3.3.1760 (122-123).

“första början til inbördes kallsinnighet them emellan måtte warit en alt för stor olikhet emellan theras sinnelag och böjelser, i thet at Österman wore arbetsam och drifwande, men hustru Silenia mycket enfaldig och lenfärdig, så att hennes förhållande och hushållning ej warit mannen i lag” (SHR registratur 3.3.1760, 127)

Hovioikeus näyttää hyväksyneen Forsskåhlin käsityksen. Östermanin tyytymättömyys oli ehkä purkautunut fyysisenä tai psyykkisenä väkivaltana, mutta koska sellaisesta ei ollut varmoja todisteita, totesi oikeus vaimon jättäneen miehensä silkasta vastenmielisyydestä.²⁶³

Avioliitto oli puhtasoppisuuden aikana ja vielä pitkään sen jälkeen mitä yhteiskunnallisina asia. Kirkon ja valtion yhteisenä intressinä oli estää avioerot, sillä avioliittojen katsottiin olevan takuu ihmisen sopeutumiselle yhteisön kelvolliseksi jäseneksi. Epämuodollinen kontrolli oli myös vahva. Naapurikontrolli, kirkon valvonta, lainsäädäntö ja vaivalloinen avioeroproessi olivat tehokkaita avioeromahdollisuuden esteitä,²⁶⁴ mikä näkyy myös Johan Östermanin ja Brita Sileniuksen tapauksen yhteydessä. Toisaalta jo pitkä erossa asuminen oli aiheuttanut puheita ihmisten keskuudessa, minkä aiheuttaman häpeän Östermankin tunsi nahoissaan.²⁶⁵ Ero voitiin lain mukaan myöntää vain kahdesta syystä, aviorikoksesta tai hylkäämisestä. Johan Östermanin ja Brita Sileniuksen kohdalla avioeroa kuitenkin perusteltiin lähinnä molemminpuolisella vastenmielisyydellä, ja mielenkiintoista on, että eron katsottiin olevan uskonnollisesti parempi ratkaisu.²⁶⁶ Sisäisellä tunteella katsottiin siten olevan suurempi merkitys kuin avioliiton ulkoisella muodolla.

Östermanin avioliittokäyttäytyminen ja avioliitolle asettamat odotukset näyttävät seuranneen uuden ajan alkupuolen yleistä kaavaa: hän avioitui tullessaan nuottakalastaja-ammattikuntaan ja meni uudelleen naimisiin melko pian ensimmäisen vaimonsa kuoleman jälkeen. Lars Edgrenin tutkimista Malmön käsityöläismestareista oli vuonna 1753 vain yksi mestari naimaton. Myös leskimiehet ovat mestareina olleet harvinaisia, sillä 96 % mestareista oli naimisissa. Vuonna 1820 tilanne oli muuttunut siten, että jo 12 % mestareista oli naimattomia. Koska kisällit puolestaan olivat

²⁶³ SHR registratur 3.3.1760 (131-132).

²⁶⁴ Taussi- Sjöberg 1988, 155-161. 1730-luvulle saakka avioerojen myöntäminen kuului kirkolle. Senkin jälkeen avioerokirjeen myönsi vain tuomiokapituli.

²⁶⁵ SHR registratur 3.3.1760 (121).

²⁶⁶ SHR registratur 3.3.1760 (126).

naimattomia, on Edgrenin johtopäätös se, että yhteys itsenäisen yhteiskunnallisen aseman ja perheenmuodostuksen välillä oli olennaisesti vahvempi 1700-luvun puolivälissä kuin 1820-luvulla.²⁶⁷ Tässä suhteessa Johan Österman ei mitenkään poikkea vanhasta ajattelutavasta tai ennakoi tulevaa kehityssuuntaa.

Östermanin ensimmäinen vaimo oli ollut avioliittoa solmittaessa miestänsä huomattavasti vanhempi, jo viidenkymmenen ylittänyt oltermannin leski. Avioliitossa molemmat osapuolet lienevät hyötynneen taloudellisesti, leski turvaamalla vanhuutensa elannon, Johan Österman pääsemällä kiinni kalastusvälineisiin. Avioliitto oli väline sosiaaliseen etenemiseen, avain ammattikuntayhteisöön pääsemiseksi. Rooliodotukset, jotka Österman näyttää asettaneen toiselle vaimolleen, liittyvät paljolti kotitalouden hoitoon siitä huolimatta, että vaimon työ kotitaloudessa ei vaurastuneelle nuottakalastajalle enää ollut taloudellinen välttämättömyys: Johan Östermanin mielestä perheen ja kotitalouden keskeisin funktio oli edelleen työyksikkönä toimiminen.. Juuri 1700-luvun aikana on porvarisnaisten työpanoksessa todettu tapahtuneen siirtymän varsinaisesta tuotantoon liittyvästä työstä kodinhoidollisiin tehtäviin.²⁶⁸ Muutoksen kärjessä kulki luonnollisesti varakkain porvaristo, jonka elämäntyyli ehkä oli Britankin mieleen. Hän tuskin osallistui varsinaiseen kalan käsittelyyn. Vaurastuminen ja porvarillistuminen näkyivät myös Östermanin perheen ulkoisissa tunnusmerkeissä: Östermanin jäämistöstä löytyy takkeja samettiliiveineen ja hopeanappeineen. Ylellisyyttä edustavat esimerkiksi 60 taalarin arvoinen ruskea damastiyötakki ja useat peilit.²⁶⁹

6.2 Uudentyyppinen pääomaporvari?

Kuten jo moneen kertaan on todettu, hankki Johan Österman huiman omaisuuden tukholmalaisena porvarina. Manttelinperijäkseen Johan Österman valitsi sisarenpoikansa Henrik Mårtensson Östermanin, josta myös tuli aikanaan nuottakalastaja-ammattikunnan oltermanni. Tähän aikaan näkyy kuitenkin selvä tendenssi ammatin harjoittamisessa: nuottakalastus ei enää ollut ainoa eikä luultavasti suurinkaan tulonlähde kaikissa nuottakalastajakotitalouksissa.

²⁶⁷ Edgren 1987, 204-205.

²⁶⁸ Stadin 1980, 302.

²⁶⁹ Johan Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13.

Johan Österman oli saanut porvarisoikeudet vuonna 1739.²⁷⁰ Vuonna 1763 Johan Österman haki vanhuuteen ja sairaalloisuuteensa vedoten vapautusta porvariudesta ja siihen liittyvistä rasituksista, tuolloin hän ei enää omien sanojensa mukaan kyennyt jatkamaan elinkeinonsa harjoittamista. Vapautushakemuksesta käy ilmi, että Österman katsoi kuuluneensa kaupungin porvaristoon (borgerskap) jo 45 vuotta aina vuodesta 1718 asti, vaikka oli saanut porvarisoikeudet vasta myöhemmin.²⁷¹ Tässäkin siis näkyy porvariuskäsitteen kaksi eri puolta. Kaupungin ammattikuntaan kuuluvana nuottakalastajana hän katsoi ilman muodollisia porvarisoikeuksiakin kuuluvansa kaupungin täysvaltaiseen asujaimistoon. Tässä ammattikuntaorganisaatiolla oli mitä ilmeisimmin kalastajien identiteettiä muokkaava vaikutus: omaksuessaan käsityöläisammattikunnilta sosiaalisen vuorovaikutuksen muotoja pönkittivät nuottakalastajat myös omaa asemaansa suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Ammattikunnan säännöllinen vuorovaikutus varsinkin maistraatin rakennus- ja ammattikuntakollegion kanssa teki nuottakalastajaisännistä kaupunkiyhteisön todellisia jäseniä. Toinen sosiaalista minäkuvaa kohottanut asia näyttää olleen varakkuus, sillä Österman ei malttanut olla hakemuksessaan kehaisematta olleensa lähes 30 vuotta Södermalmin suurin veronmaksaja. Södermalm tosin oli vanhastaan vähävaraisemman työväestön asuma-aluetta ja sen sosiaalisten kerrostumien painopiste oli varsinaista kaupunkia ja Norrmalmia alempana, mutta ilman omaa eliittiään ei eteläinen esikaupunkikaan 1700-luvun alkupuolella ollut.²⁷²

Sitä mistä kaikesta toiminnasta Johan Östermanin suuret verorahat tulivat pystyn tuskin täydellisesti selvittämään. Yksi hänen tärkeimmistä tulonlähteistään näyttäisi kuitenkin olleen rahanlainaus. Östermanin perunkirjaan on mainittu kolmattakymmenettä henkilöä, jotka olivat jääneet hänelle velkaa. Joukossa on ihmisiä useista sosiaalisista kerroksista oluenpanijaleskistä suurkauppiaaseen ja tehtailijaan saakka. Ahkera rahanlainaaminen saattoi olla hyvinkin tuottoisaa toimintaa, jolla oli selvä taloudellinen tilaus esimodernissa kaupunkiyhteisössä ennen pankkilaitoksen kehittymistä. Toiseksi huomattavia tuloja kertyi Östermanin omistamien kiinteistöjen vuokrista. Taloudelliset

---

²⁷⁰ Tukholman kaupungin kauppakollegion (handelskollegium) muistio 27.10.1763, memorial ej upptagna i memorialboken, Stockholms magistrat och rådhusrätt. Myös rekisteri Borgare i Stockholm 1689-1750 (hakusana Österman, Johan), joka perustuu kollegion borgarbokiin.

²⁷¹ Johan Östermanin hakemus maistraatille 19.3.1763 kauppakollegion muistion 27.10.1763 yhteyteen liitettynä.

²⁷² Andersson 1998, 41.

suhteet ulottuvat tässäkin toiminnassa yhteiskunnassa erilaisissa asemissa oleviin ihmisiin: vuokralla Östermanin omistamissa kiinteistöissä olivat hänen kuollessaan esimerkiksi suurkauppias (grosshandlare) Hollström ja laivuri Anders Sten.

Kolmas, virallistettukin Östermanin harjoittama elinkeino oli viinanpoltto ja kapakointi. Kuolinpesään oli jäänyt 146 kannua paloviinaa yhteisarvoltaan 876 taalaria, vaikka Österman oli vähän ennen kuolemaansa siirtänyt viinanpoltto-oikeutensa sukulaispojalleen Henrikille. (Vuoden 1755 henkikirjasta näkyy, että Henrik Östermanilla oli tuolloin jo omakin krouvi Slussenilla ja kolmen rengin ja kolmen piian lisäksi yksi piika, joka hoiti varta vasten krouvia.²⁷³) Viinanpoltto-oikeus juontui Östermanille ja häntä nuottakalastajaoltermannin toimessa seuranneelle Thore Thoressonille myönnettyyn oikeuteen polttaa viinaa suuremmissa kannuissa.²⁷⁴ Periaatteessa myytäväksi tarkoitettuun viinaan oli valmistusoikeus Tukholmassa vain oluenpanija-ammattikunnalla, joka maksoi viinanpoltosta vuosittaisen aksiisisumman. Kotitarvepoltto oli tullut uudelleen sallituksi Tukholmassa vuonna 1743 aksiisia vastaan,²⁷⁵ mutta tästä Johan Östermanin toiminnassa ilmeisesti ei ollut kysymys. Kun krouvin pitäjillä oli yksinoikeus viinan vähittäismyyntiin, on luultavaa, että Östermanin valmistama viina myytiin hänen omassa tai sukulaispojan krouvissa. Kapakointia harjoittivat sitä paitsi muutamat leskeksi jääneet nuottakalastajien vaimotkin: ainakin Thore Thoressonin leski ja aiemmin mainittu Maria Glansk päätyivät tälle 1700-luvun Tukholmassa melko naisvaltaiselle alalle.²⁷⁶

Pääoman karttuminen poiki luonnollisesti uusia mahdollisuuksia taloudelliseen toimintaan. Vuoden 1750 tienoilla Österman oli toisena osapuolena vaatteiden myyntiä koskevassa kiistassa. Palttinakauppiassosieteetti oli valittanut Johan Östermanista ja nuottakalastaja Johan Johanssonista kaupungin kauppakollegiolle. Östermanin ja hänen ammattitoverinsa väitettiin kaupanneen tavaraa, joiden myyntiin sosieteetilla oli yksinoikeus. Östermanin talosta löydettiinkin kaupunginviskaali Ekerothin johtamassa asian tarkastamisessa 57 paria erilaisia villasukkia, kuusi paria muita sukkiä ja kuusi gotlantilaispaitaa, Johan Johanssonin luota puolestaan 53 paria villasukkia ja kuusi paria

²⁷³ Mantalslängd 1755, Katarina norra, kortteli Glasbruket, 48. Krouvin numero oli 570.

²⁷⁴ Ylikäskynhaltija kuninkaalliselle majesteetille 18.4.1764, mukana Johan Östermanin päiväämätön hakemus.

²⁷⁵ Viinanpoltosta Thunæus 1970, 11-12.

²⁷⁶ Mantalslängd 1755, Katarina norra, kortteli Glasbruket, 28, 78. Krouvit 127 ja 364.

muita sukkaa. Löydetyt tavarat takavarikoitiin, ja Österman ja Johan Johansson määrättiin kauppakollegion käsittelyssä maksamaan 40 hopeataalaria kumpikin.²⁷⁷

Nuottakalastajat valittivat kollegion päätöksestä maistraattiin. Valituksessaan he myös selvittivät, mistä tuotteet olivat kotoisin. Johan Österman ilmoitti saaneensa vaatekappaleet suomalaiselta rusthollitilaltaan, jonka asukkaiden oli sopimuksen mukaan toimitettava tilan tuottama villa sukkina hänelle Tukholmaan. Österman sanoi toimittaneensa villatuotteita myös kruunulle. Östermanin käymä villasukkakauppa ei tästä päätellen ollut aivan mitätöntä. Johan Johansson puolestaan selitti saaneensa hallussaan olevat sukat sukulaisiltaan, jotka olivat tulleet Suomesta Tukholman Skeppsbroille myymään tuotteitaan. Kun kaikki ei ollut mennyt kaupaksi, oli Johan Johansson ottanut tavarat hoitoonsa.²⁷⁸

Kauppakollegion päätös sakkojen määräämisestä perustui paitsi vuoden 1734 kaupanharjoitusta koskevaan järjestykseen myös Tukholmaa varten 27. lokakuuta 1749 annettuun sääntöön. Sen mukaan maaseudulta Tukholmaan tuotujen villapaitojen ja -sukkien myynti kuului palttinakauppiassosieteelle.²⁷⁹ Tästä säännöstä nuottakalastajat sanoivat olleensa tietämättömiä. Suomalaisen seurakunnan silloisen kappalaisen Israel Hartmanin tiedonannon mukaan sääntöä ei ollut kuulutettu nuottakalastajien seurakunnassa, koska sitä ei ollut käännetty suomeksi. “Således för oss warit omöijeligit ther af [handelsreglementet] weta, icke heller hafwa wij någonsin kunnat föreställa oss at sådanne waror någon enskyldt handelssocietet tillhöra skulle”,²⁸⁰ Johan Österman ja Johan Johansson kirjoittivat maistraatille jättämässään valituksessa. Nuottakalastajien mukaan vastaavia tuotteita näkyi avoimesti myytävänä monenlaisissa myyntikojuissa, eivätkä nuottakalastajatkään olleet salanneet tavarain hallussapitoaan.

Tiedonkulun esillenostaminen asian yhteydessä avaa näkökulman esivallan ja alamaisen vuorovaikutussuhteen tarkasteluun. Puhuiwatpa nuottakalastajat totta tai eivät väittäessään olleensa tietämättömiä – itse uskoisin jälkimmäiseen – mielenkiintoista on

²⁷⁷ Johan Johanssonin ja Johan Östermanin valitus annettu maistraatille 9.9.1751, kauppakollegion päätös 20.8.1751, akter i besvärsmål 1751.

²⁷⁸ Kauppakollegion päätös 20.8.1751, akter i besvärsmål 1751.

²⁷⁹ Kauppakollegion päätös 20.8.1751, akter i besvärsmål 1751; maistraatin päätös 4.4.1752, resolutionsbok, huvudserie 1752-53; Kungl. Maj:ts nådige reglemente 27.10.1749, VI:7, Samling af Kongl. förordningar, årstrycket 1748-1749.

²⁸⁰ Johan Österman ja Johan Johansson maistraatille (sivu 4), jätetty 9.9.1751, akter i besvärsmål 1751.

vetoaminen perinteisen tiedonkulun puuttumiseen syynä säädöksen rikkomiseen. Kauppakollegio ei hyväksynyt perustelua tietämättömydestä, vaan totesi, että säädös oli julkaistu (*Publicationer af den 15 december 1749 och den 4 maj 1750*) ja että syytetyt olisivat – “såsom svensk undersåte och borgare här i staden” – voineet perehtyä säädökseen.²⁸¹ Maistraatissa päätöstä kuitenkin muutettiin siten, että jos syytetyt menisivät valalle tietämättömydestään, heidät vapautettaisiin sakkorangaistuksesta ja he saisivat takavarikoidut tavarat takaisin.²⁸² Sitä miten asiassa lopulta kävi en ole pystynyt selvittämään.

Myös tiedonvälitystä yhteiskunnassa voi tarkastella modernisaation näkökulmasta. Kirkossa kuuluttamista voi pitää epämodernina viestintäkeinona siten, että se on tiiviissä yhteydessä seurakuntaelämän kanssa. Konteksti on yhteisöllinen. Samaa ei aina voi sanoa julkaisuun painetusta säädöksestä, jossa odotettiin paitsi ymmärtävää lukutaitoa myös omaa aktiivisuutta. Koska kaupungin viranomaistenkin keskuudessa käsitys eri tiedottamismuotojen merkityksestä vaihteli, elettiin 1700-luvun alkupuolen Tukholmassa käsitykseni mukaan murrosaikaa yhteiskunnassa tapahtuvan viestinnän ja tiedonkulun suhteen. Juuri tuona aikana kirjoitustaidon on arvioitu yleistyneen sosiaaliseen keskikerrokseen kuuluvien ryhmien kuten porvariston keskuuteen Tukholmassa.²⁸³ Viestinnän potentiaalinen muutos on jo nähty niissä vaatimuksissa, joita esivalta asetti nuottakalastaja-ammattikunnassa tapahtuvalle tiedonkululle: samaan aikaan tapahtuvasta nuottauksesta oli ilmoitettava kirjallisesti.

Toinen Johan Östermanin toiminnassa huomiota kiinnittävä seikka on elinkeinojen harjoittamisen monipuolisuus. Tukholmassakaan vanha merkantilistinen tavoite yhtä elinkeinoa harjoittavista ihmisistä ei toteutunut, eikä esivalta edes näytä siihen aktiivisesti puuttuneen: saihan Österman Thore Thoressonin kanssa viinanpoltto-oikeudet täysin vanhojen periaatteiden vastaisesti. Voisikin sanoa, että Johan Östermanille toiminnalla nuottakalastaja-ammattikunnassa oli ainakin alkuaikojen jälkeen tärkein merkitys sosiaalisen aseman antajana, kun taas taloudellisesti suurin merkitys oli sivuelinkeinoilla ja pääomatuloilla kuten lainankoroilla ja vuokrilla. Nuottakalastaja Östermanin toiminta näyttäisi siten sopivan hyvin siihen huomioon,

²⁸¹ Kauppakollegion päätös 20.8.1751, akter i besvärsmål 1751.

²⁸² Maistraatin päätös 4.4.1752, resolutionsbok 1752-1753.

²⁸³ Jarrick & Söderberg 1998, 38. Tieto perustuu Mats Olsénin julkaisemattomaan oppilastyöhön.

jonka tutkijakolmikko Söderberg–Jonsson–Persson on tehnyt Tukhoman taloudellisesta taantumuksesta 1700-luvun puolestavälistä 1800-luvulle: taantumus merkitsi, että merkantilististen säännösten ulkopuolelle jääneen elinkeinonharjoituksen merkitys kasvoi.²⁸⁴ Jatkuva ammatillinen eriytyminen ja työnjako sai siten Tukholmassa rinnalleen päinvastaisen kehityssuunnan, työpanoksen ja tulojenhankkimisen hajauttamisen moneen eri elinkeinon.

Ruotsalaisia keskikokoisia kaupunkeja suurvalta-ajan loppupuolella tutkinut Kekke Stadin on todennut, kuinka porvareiden toimintaa useammalla kuin yhdellä ammattialalla katsottiin usein käytännössä läpi sormien.²⁸⁵ Koska etenkin vähävaraisten porvareiden sallittiin harjoittaa useampaa elinkeinoa, lienee taustalla ollut vaikeus tulla taloudellisesti toimeen muutoin. Nuottakalastaja Östermanin toimintaan Tukholmassa on kuitenkin etsittävä muita syitä kuin taloudellinen välttämättömyys. Sen sijaan että tavoitteena olisi ollut oman säädyn mukaisen vaatimattoman elintason ylläpitäminen näyttää Österman päin vastoin pyrkineen irti varallisuuden asettamista rajoituksista. Ammatillisen differentioitumisen vastainen kehitys Tukholmassa ei muutenkaan näytä merkinneen paluuta vanhaan eriytymättömään vuorovaikutuksen kenttään, vaan ainakin Östermanilla näyttää olevan useita taloudellisen toiminnan kenttiä vuorovaikutuksessa erilaisten ihmisten kanssa.

Johan Östermanin pääomatuloihin tai -sijoituksiin voisi laskea vielä ratsutilan hankkimisen vanhalta kotiseudulta Varsinais-Suomesta, josta Österman siis sai villatuotteita Tukholmassa myytäväksi. Östermanin kuollessa Östansjön rusthollitilaa viljeli Michael Mårtensson, yksi Östermanin neljästä elossa olevasta sisarenpojasta,²⁸⁶ joka siis oli enonsa lampuoti. Ilmeisesti Johan Österman oli tehnyt myös muita maakauppoja Varsinais-Suomessa: maa oli hänelle sijoituskohde, joka sijoitti porvari Östermanin myös maaseudun arvohierarkiaan. Österman testamenttasi varojaan vanhan kotipitäjänsä Taivassalon kirkon urkujen rakentamiseen, mitä varten Östermanin perunkirjasta vähennettiin 10 000 taalarin summa.²⁸⁷ Urkujen rakentaminen kertoo paitsi tunnesiteistä vanhaan kotiseutuun myös halusta saada arvostusta asemalleen

²⁸⁴ Söderberg, Jonsson & Persson (1991): *A Stagnating metropolis: the economy and demography of Stockholm 1750-1850*, 46.

²⁸⁵ Stadin 1979, 45-46.

²⁸⁶ Johan Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13.

²⁸⁷ Johan Östermanin perunkirja 23.10.1764, D06851 10/13. Myös Juva 1955, 146-147.

seudun suurmaanomistajana. Lisäksi Österman perusti ilmeisesti rahaston, jonka korot maksettiin Taivassalon köyhäinhoitorahastolle. Suomessa häntä sitten tituleerattiinkin "caupamies ja Nuota-Fiskarin Äldermanni Herra Johan Östermanin" nimellä.²⁸⁸

---

²⁸⁸ Mäkelä 1993, 51. Juva 1955, 146-147.

7 KOHTI MODERNIA: AMMATTIKUNTA MUUTOKSEN EDESSÄ

7.1 Ammattikunta sosiaalisen, oikeudellisen ja taloudellisen vuorovaikutuksen näyttämönä

Johdannon kysymyksenasettelussa pidin punaisena lankana yhteiskunnan oletettua differentioitumista ja kysymystä erityisesti talouden lomittumisesta muuhun kanssakäymiseen ja eriytymisestä omaksi toimintakentäkseen modernisaatioprosessin yhteydessä. Tavoitteena on ollut tarkastella sitä, kuinka kokonaisvaltaisesti ihminen on ollut riippuvainen kotitalouden, ammattikunnan ja säädyn määräämästä traditio-naalisten sosiaalisten suhteiden järjestelmästä, sekä sitä, kuinka esivalta on muokannut ammattikuntayhteisön vuorovaikutussuhteita 1700-luvun alkupuolella.

Työtä voisi kritisoida sen tendenssihakuisuuden vuoksi: on haluttu löytää juuri tietynsuuntaisia muutoksia esimodernista moderniin. 1600-luvun nuottakalastajien on oletettu muodostaneen traditionaalisen, kokonaisvaltaisen yhteisön, vaikka tiedot kalastajien ammattikunnasta tuolta ajalta ovat vähäisiä. Muutosta etsivä tutkija leimaa mielellään tutkimansa ajanjakson erityiseksi murroskaudeksi unohtaen, että sitä edeltävä tai seuraava aikakausi tuskin nekään ovat olleet seesteisiä muuttumattomuuden tiloja. Modernisaatioprosessia kaupunkitutkimuksen teoriana on kritisoinut ainakin Christopher R. Friedrichs kirjassaan *The Early Modern City 1450-1750* (1995), eikä modernisaation käsite yleensä ole saanut historiantutkimuksessa varauksetonta hyväksyntää.²⁸⁹ Tukholman nuottakalastaja-ammattikunnassa 1700-luvun alkupuolella vallinneista vuorovaikutuksen muodoista ei voidakaan vetää luotettavia johtopäätöksiä lineaarisesta kehityksestä 1600-luvulta 1800-luvulle. Sen sijaan tutkimustulokset ovat pieni lisälengki siihen tutkimukseen, joka eri lähtökohdista on pyrkinyt selvittämään yhteiskunnan muutosprosessin luonnetta ja taustatekijöitä tuona aikana.

Nuottakalastaja-ammattikunta Tukholmassa oli ennen kaikkea kotitalouksista rakentuva yhteenliittyvä, ei pelkästään nuottakalastajaisäntien muodostama yhteisö. Tämä on tärkeä lähtökohhta ammattikunnan vuorovaikutuskentän tarkastelussa. Edelliseltä vuosisadalta periytyvä patriarkaalinen hierarkia on 1700-luvun alkupuolella edelleen ollut sosiaalisen järjestelmän ideologinen perusta. Vaimo saattoi kodin isännän

²⁸⁹ Friedrichs 1995, 9-11. Esim. Sharpe 1996, 20.

poissaollessa edustaa koko kotitaloutta ammattikunnassa ja kaupungin viranomaisten edessä, mutta muutoin sekä kotitalouksien naiset että rengit esiintyvät harvoin itsenäisinä toimijoina. Kysymys leskeksi jääneiden naisten toiminnan aktiivisuudesta ja kotitalouden pään arvovallasta on jäänyt vaille selvää vastausta, mutta mitään suoranaista estettä lesken aktiiviselle osallistumiselle asiakysymyksissä tuskin asetettiin. Myös kotitalouksien isännät muodostivat ammattikunnassa ainakin osittain hierarkisen järjestelmän. Ammattikunnalla oli toisaalta oikeus puuttua esimerkiksi yksittäisen kotitalouden renkien käyttäytymiseen: kotitalouden edut olivat ammattikuntakollektiiville alistettuja hierarkisen yhteiskuntakäsityksen mukaisesti. 1700-luvun alkupuolen nuottakalastaja-ammattikunta oli statusyhteisö, joka tarjosi jäsenilleen tietyn yhteiskunnallisen aseman ja sosiaalisen pääoman riippuen heidän paikastaan yhteisössä.

Kotitaloudet olivat käsityöläistalouksien tapaan perusta myös työn organisoinnille nuottakalastaja-ammattikunnassa. Epävarmaa on, oliko työ edellisten vuosisatojen aikana siirtynyt useamman kotitalouden yhteisestä nuotanvedosta yksittäisten kotitalouksien omiin työyksiköihin. Joka tapauksessa on viitteitä siitä, että taloudellinen ilmapiiri 1700-luvun alkupuolella olisi koventunut. Esimerkiksi leskiä ei vuosisadan alkuvuosikymmenen jälkeen enää juuri toimi itsenäisinä ammatinharjoittajina, kun taas ammattikuntaluettelot 1600-luvulta kertovat leskien huomattavasta osuudesta ammattikunnan kotitalouksien joukossa. Taloudellisten resurssien, pääoman ja työvoiman, kasvaneet vaatimukset yksittäiselle kotitaloudelle olivat ehkä osasyynä nuottakalastaja-ammattikunnan pienenemiseen 12 kotitalouden yhteisöstä 1700-luvun alussa vain neljän kotitalouden muodostamaksi ammattikunnaksi 1700-luvun puolivälissä. Ammattikunnan tehtävänä oli tuki edelleen hoitaa perheeltä siirtyneitä sosiaalihuoltoon liittyviä tehtäviä kuten avustaa köyhtynyttä jäsentä, osallistua tarvittaessa hautajaiskuluihin ja ottaa orvoksi jääneet lapset huollettavaksi. Taloudellisen yhteenkuuluvaisuuden tunne näyttää kuitenkin yhdistäneen ammattikuntaa vain ulkopuolisen uhatessa ammattikunnan yhteisiä taloudellisia intressejä, niistä tärkeimpänä ammattikunnan käyttämiä kaupungin privilegioita kalastaa Tukholmaa ympäröivillä yhteisvesillä. Työ ja sen tuotto haluttiin jakaa ennen kaikkea oman kotitalouden kesken, ei ammattikunnan. 1700-luvun puoliväliä kohti tultaessa joidenkin nuottakalastajien käytössä olevat taloudelliset resurssit mahdollistivat huomattavia pääomasijoituksia ammattiin. Koska monen rengin mahdollisuudet edetä

itsenäisiksi ammatinharjoittajiksi samaan aikaan olivat huonot, näyttää sosiaalinen kiilu palvelusväen ja isäntäväen välillä selvältä.

Nuottakalastaja-ammattikunta oli 1700-luvun alkupuolella edelleen niin taloudellisen, sosiaalisen kuin oikeudellisenkin vuorovaikutuksen näyttämö, jolla eri toiminta-alat olivat lomittuneet keskenään. Yhteisöä kiinteytti vuosisadan alussa esimerkiksi ammattikuntaperinne, jonka mukaan ammattikunnan uuden mestarin piti tarjota mestarinoluet yhteisön vanhemmille isännille. Tapa on kuvaannollinen osoitus kollektiivisen kunnian merkityksestä. Myös taloudellisia konflikteja kuten apajakiistoja ratkottaessa käy ilmi ristiriitojen henkilökohtaisuus ja monitahoisuus: taloudelliset suhteet eivät tältä kannalta näytä eriytyneen muusta sosiaalisesta toiminnasta. Myös ammattikunnan uusiutumista leimaa traditionaalisuus. Sukulaisuus- ja tuttavasuhteet ja yhteinen suomalainen kotiseutu olivat ilmeisesti määränneet uusien jäsenien hyväksymisen ammattikuntaan jo pitkään, eikä tästä tavasta irrottauduttu myöskään 1700-luvun alkupuolella. Puolet nuottakalastaja-ammattikuntaan 1700-luvun alkupuolella tulleista uusista mestareista avioitui mestarinlesken tai -tyttären kanssa, mikä on suuri osuus verrattuna Lars Edgrenin ja Kirsi Vainio-Korhosen tutkimuksiin Malmöstä ja Turusta 1700-luvun jälkipuoliskolta ja 1800-luvun alusta. Taloudelliset seikat eivät liene ainoa syy avioliittokäyttäytymiseen: otaksuttavasti avioituminen ammattikuntaan on myös tulkittu positiiviseksi merkiksi uuden mestarin halusta sitoutua ammattikuntaan kokonaisvaltaisesti.

Merkkejä talouden vähittäisestä irtaantumisesta omaksi elämänalueeksi saattaisi kuitenkin olla oltermannin aseman muuttuminen alunperin elinikäiseksi tarkoitettusta luottamustoimesta aikaa ja byrokraattista osaamista vaativaksi tehtäväksi. Esimerkiksi Johan Österman väistyi oltermannin tehtävistä ehkä juuri voidakseen keskittyä paremmin itse taloudelliseen toimintaan. Oltermannin aseman tuoma sosiaalinen pääoma saattoi näin asettua myös vastakkain taloudellisen pääoman arvostuksen kanssa. On myös kysyttävä, missä määrin ammattikunta ja siihen sidoksissa olleet kotitaloudet olivat yhteiskunnassa kaiken toiminnan kattavia yhteisöjä. Miten suuri osa ihmisen kanssakäymisestä tapahtui näiden instituutioiden ulkopuolella ja jossain muussa roolissa kuin perheen tai ammattikunnan jäsenenä ja edustajana? Satunnainen huomio Tukholman suomalaisen seurakunnan kastettujen luettelosta kertoo, ettei ainakaan nuottakalastaja Erich Holmin toukokuussa 1736 syntyneen pojan Johan Adolphin eikä

kuusi vuotta myöhemmin syntyneen tyttären Reginan (huomaa nimivalinnat!) useista kummeista kukaan edustanut nuottakalastaja-ammattikuntaa.²⁹⁰ Lähin tuttavapiiri saattoi ilmeisesti koostua muistakin kuin ammattiveljistä. Johan Östermanin tuottoisa toiminta monella eri alalla erilaisten ihmisten kanssa viittaa sekin ammattikunnan rajalliseen merkitykseen sekä taloudellisessa toiminnassa että muissa sosiaalisissa suhteissa. Selvästikään Östermanin monen elinkeinon harjoittamisen tavoitteena ei enää ollut säädynmukaisen niukan toimeentulon turvaaminen vaan pikemminkin vaurastuminen yli nuottakalastuksen tarjoamien mahdollisuuksien.

Nuottakalastaja-ammattikuntaa ei voi pitää yhteisönä, johon sen jäsenet aina olisivat jääneet eliniäkseen kerran siihen liittyttyään, vaan ammattikunnalla oli statusyhteisön lisäksi myös sopimusyhteisön piirteitä. Työstä vetäytyvä mestari saattoi jättää ammattikuntayhteisön ja sen sijaan maksaa vanhuuden ylläpidostaan hospitalille niin kuin nuottakalastaja Erich Holm teki. Poissaolot ammattikunnan kokoontumisista kertovat ehkä yhteisön vähentyneestä merkityksestä sosiaalisen verkostoitumisen määrittäjänä. Sidos ammattikuntaan saattoi ilmeisesti olla melkoisen joustava, niin kuin oli laita merillä seilaavan Jan Pählsonin kohdalla. Ammattikuntaa voitiin käyttää välineenä taloudellisten ja sosiaalisten etujen saavuttamiseksi.

Tärkeä havainto ammattikunnan kiinteyden ja muusta kaupunkiyhteisöstä erottuvuuden suhteen on se, että ainakin jakson loppupuolella jouduttiin luopumaan siitä, että nuottaustyöyhteisöön olisi osallistunut vain ammattikunnan piiriin kuuluvia. Ulkopuolisiin solmittiin sopimussuhteita, jotka aiheuttivat erimielisyyksiä mestareiden kesken. Näiden vuoksi määrättiin 1740-luvulla ensimmäistä kertaa koko 1700-luvun aikana sakkoja ammattikuntakokoontumisen uhmaamisesta, minkä voi tulkita myös oltermannin patriarkaalisen aseman kyseenalaistamiseksi ammattikuntahierarkiassa. Näyttää sitä paitsi siltä, että renkien ja mestareiden ryhmienvälinen vastakkainasettelu lisääntyi 1700-luvun puoliväliä kohti tultaessa: entisten kotitalousten välisten kiistojen (jolloin rengit saattoivat tapella tai turmella toisten kalastusvälineitä oman kotitaloutensa puolesta) sijaan tai rinnalle ilmaantui konflikti kahden sosiaaliryhmän välille. Tutkimuksessa yleisesti esitettyä näkemystä, jonka mukaan oikeudenhoidosta 1700-luvulla tuli yhä enemmän isäntäväen väline kontrolloida palkollisia ja muita maata omistamattomia ryhmiä, on aiheellista pohtia myös ammattikuntatutkimuksessa:

²⁹⁰ Kastettujen luettelo 2.5.1736 ja 8.7.1741 (80367 1/3), Finska församlingen.

normirikkomuksiin syyllistyneiden renkien sulkeminen pois ammattikuntayhteisöstä yhteisöön uudelleen integroimisen sijaan viittaa ammattikuntayhteisön kurinalaistamis-funktioon.

Viitteet isäntien ja renkien suhteiden polarisoitumisesta ilmentävät kenties kehityssuuntaa, joka johti kotitalouden kokonaisvaltaisen patriarkaalisuuden hajoamiseen. 1740-luvun lopun tapaus, jolloin renkejä syytettiin kalan vaihtamisesta viinaan, osoittaa, kuinka kaksi arvoperustaa joutui kasvotusten: vanhaa käytäntöä edusti epävirallinen luontaisetu patriarkaalisessa yhteisössä, uutta ajattelutapaa puolestaan virallinen laki palkkatyöyhteiskunnassa. Esimoderni arvoperusta oli kaikesta päätellen horjumassa, mutta yksimielisyyden saavuttamisen vaikeus isäntien kesken kyseisessä konfliktitilanteessa kertoo myös uuden ajattelutavan heiveröisyydestä ammattikunnassa. Kuten aiempi tutkimus on esittänyt, näyttäisi 1700-luvun puoliväli todellakin olleen jonkinlainen murroskohta Tukholman taloudellis-sosiaalisessa kehityksessä.

7.2 Esivaltako modernisaation eteenpäinviejänä?

Viime vuosisatojen yhteiskunnallista muutosta selitettäessä on historian tutkimuksessa ollut esillä jo 1700-luvun loppupuolelta saakka erityisesti kaksi lähestymistapaa. Niistä toinen, jota voisi kutsua valta- ja kontrolliperspektiiviksi, korostaa valtiovallan kontrollin merkitystä muutoksessa.²⁹¹ Useat tutkijat ovat kuitenkin halunneet tarjota modernisaation selittämisessä esivallan aiheuttaman muutoksen vaihtoehdoksi sosiaalisen työnjaon aiheuttamaa kehitystä. Työnjakoteorian kuuluisimpiin teoreetikoihin kuuluu Émile Durkheim, joka kehitti teoksessaan *Sosiaalisesta työnjaosta* (alkuperäisteos ilmestynyt 1893) teoriaansa ammattikuntien roolista yhteiskunnan kehittymisen yhteydessä eriytymättömästä, ”mekaanisen solidaarisuuden” yhteiskunnasta työnjakoon perustuvaksi, ”orgaanisen solidaarisuuden” yhteiskunnaksi.²⁹² Työnjaon lisääntyminen yhteiskunnassa ja täten kasvava riippuvuus laajemmasta verkostosta johtaisi myös 1990-luvulla esillä olleen työnjakoteorian mukaan entistä monipuolisempiin suhteisiin erilaisten ihmisten kanssa, mutta toisaalta suhteet pinnallistuisivat.²⁹³

²⁹¹ Esimerkiksi ranskalaiset Norbert Elias ja Michel Foucault ovat eri lähtökohdista tarkastelleet valtion roolia sivilisaatioprosessissa, ks. Foucault 1980, Elias 1978 ja Elias 1982.

²⁹² Durkheim 1990, 126-128, 277-279.

²⁹³ Söderberg 1993, 46; Jarrick & Söderberg 1993, 6.

Johan Söderberg on valta- ja kontrolliperspektiiviä selityksenä punnitessaan huomauttanut, että esivallan kontrolli alamaisia kohtaan Ruotsissa todennäköisesti oli heikoin juuri Tukholmassa 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alussa. Kirkollinen valvonta ei koskaan ollut onnistunut pääkaupungissa parhaalla mahdollisella tavalla, eikä sosiaalisesti korkeammassa asemassa olevilla ollut yhtä vahvoja valvontamahdollisuuksia alempien sosiaaliryhmien suhteen kuin Länsi-Ruotsissa.²⁹⁴ Bengt Sandin puolestaan on papiston keskusteluja lähteenään käyttäen todennut, että sosiaaliset suhteet Tukholmassa 1750-luvulle tultaessa olivat muuttuneet sitten 1600-luvun lopun: "Undervisningen av gesäller, tjänstefolk, fabriksarbetare och sjömän kunde inte organiseras med samma självklarhet inom ramen för hushåll och husbondevälde."²⁹⁵ Samoin kuin palvelusväki, suhtautuivat myös isännän oikeuksia ja velvollisuuksia käyttävät perheen päät nyt haluttomasti opetus- ja valvontatehtäviinsä. Huoneenhallituksen ideologia ja patriarkalismi eivät siis Sandinin mukaan olisi enää 1700-luvun puolivälissä olleet vallitsevia ajattelutapoja käytännössä. Samoilla linjoilla on Börje Harnesk, jonka mukaan 1700-luku oli (myös) Ruotsissa – ainakin palvelusväkikysymyksen suhteen – vähentyneen patriarkalismin aikaa. Kiristynyt palvelusväkilainsäädäntö 1700-luvun alkupuolella argumentoitiin Harneskin mukaan valtiopäivillä valtiokeskeisen luonnonoikeuden kautta, ei patriarkalismin idealla.²⁹⁶ Johan Söderbergin johtopäätös valta- ja kontrolliperspektiivin käyttökelpoisuudesta on, että erilaisia sosiaalisia muutoksia Tukholmassa (kuten rikollisuuden vähenemistä) 1700-luvun kuluessa ei voi niinkään selittää esivallan kontrollilla vaan työnjaon aiheuttamalla ihmisten välisten traditionaalisten siteiden murentumisella.²⁹⁷

Traditionaalisten siteiden murentuminen on epäilemättä keskeisessä roolissa analysoitaessa ihmisten käyttäytymistä erilaisissa vuorovaikutussuhteissa, mutta riittääkö (yhteiskunnallisen) työnjaon epämääräinen käsite²⁹⁸ selittämään monitahoista muutosta? Väitteeseen esivallan puutteellisesta kontrollista Tukholmassa voi myös suhtautua kriittisesti ainakin 1700-luvun alkupuolta koskien: pääkaupungin ammattikuntien ja kaupunginhallinnon välillä näyttää tuolloin vallitsevan aktiivinen

---

²⁹⁴ Söderberg 1993, 45. Ks. kuitenkin esimerkiksi Christer Winbergin esittämä vahva kritiikki Söderbergin alueellista erottelua kohtaan, HT 2/1994.

²⁹⁵ Sandin 1986, 148.

²⁹⁶ Harnesk 1990, 43-44, 54-55.

²⁹⁷ Söderberg 1993, 46.

²⁹⁸ Työnjaon käsitteen määrittelystä ja siihen liittyvistä teorioista ks. Gadd 1991, 23-25, 34-41.

vuorovaikutussuhde. Vaikka esivallan asenteissa ammattikuntalaitosta kohtaan jo 1700-luvun alussa nähdään epäilyjä yleisellä tasolla, nähtiin paikallistason näkökulmasta ammattikunnalla olevan selviä funktioita, perustettiinhan nuottakalastajienkin ammattikunta Tukholmassa kaupungin viranomaisten aloitteesta uudelleen heti 1710-11 vuosien ruttoepidemian jälkeen kun kokoon vain saatiin kolme uutta nuottakalastajamestaria. Ammattikunnalla koettiin mitä ilmeisimmin olevan merkityksellinen tehtävä paitsi elintarviketuotannossa myös aktiivisen valvonnan välineenä. Ja paitsi että ammattikunta Tukholmassa oli suoraan kaupungin rakennus- ja ammattikuntakollegion valvonnan alainen, ymmärrettiin ammattikunnan arvo luultavasti myös epävirallisen sosiaalisen kontrollin ylläpitäjänä. Vahva kollektiivisuus ja käsitys kollektiivisesta kunniasta, jotka edelleen vallitsivat myös nuottakalastajayhteisössä, tehostivat luonnollisesti valvontaa. Edellisen vuosisadan huoneenhallituksen ideologia näkyy selvästi nuottakalastajien toiminnassa 1700-luvun alkuvuosikymmeninä niin kuin esivallan näkemys aktiivisen valvonnan tärkeydestä järjestyksen ylläpidossa.

1700-luvun puoliväliä kohti tultaessa näyttäisi esivallan kontrolli itse asiassa saavan yhä vahvemman otteen ammattikunnan piirissä tehdyistä ratkaisuista. Ammattikunta-oikeuden johtajana toimivalla raatimiehellä ja 1740-luvun puolivälistä lähtien myös toiminnan laillisuutta valvovalla kaupunginviskaalilla oli mahdollisuus vaikuttaa paitsi yksittäisten päätösten lainmukaisuuteen, myös koko hyväksyttävän toiminnan kulttuuriin. Ammattikuntalaitos oli edellisten vuosisatojen kuluessa pyritty kanavoimaan osaksi yhteiskuntajärjestelmää. Ammattikuntien oikeudellinen valta oli monessa suhteessa integroitu osaksi valtion oikeusjärjestelmää, taloutta valvottiin hintasääntelyin ja sosiaalista normistoa pyrittiin ohjailemaan raatimiehen läsnäololla ammattikuntakokouksissa. Ammattikunnan oltermannista ja apujäsenistä tuli esivallan ja ammattikunnan välisen vuorovaikutuksen välittäjinä osa kaupungin hallintoa. Tämä ei kuitenkaan merkinnyt valtion, paikallishallinnon tai ammattikunnan luottamusjäsenten normien yhteneväisyyttä, vaan ammattikunta oli näiden normien kohtaamispaikka, jossa normiristiriitoja ratkottiin.

Mielenkiintoista on, että esivallan kontrollissa tulee edelleen esille samat periaatteet, jotka puhtasoppisuuden ajalla oli iskostettu alamaisten mieliin. Kollektiivisuus, arvokkyys uskonto peruspilarinaan ja sovittelun tärkeys kuuluvat samaan puhuntaan.

Esivallan valvonta nojautui koko 1700-luvun alkupuoliskon ajan edelleen oletukseen patriarkaalisesta suhteesta ammattikunnassa ja kotitaloudessa ja pyrki vallitsevan sosiaalisen järjestelmän ylläpitämiseen. Samaan aikaan on kuitenkin nähtävissä myös toinen, ammattikunnan taloudelliseen rooliin liittyvä tavoite kaupunginhallinnon toiminnassa: valtion pyrkimys taloudelliseen rationalisointiin elinkeinopolitiikassa. Esimerkiksi uusien mestareiden tapaan tarjota kestitys ammattikunnan vanhemmille isännille alkoivat viranomaiset suhtautua kielteisesti 1700-luvun alkupuoliskon kuluessa, mikä näkyy muutetussa vuoden 1720 yleisessä ammattikuntajärjestyksessä. Kuvaavaa on mielestäni myös kaupunginviskaalin sekaantumisen nuottarenkien epäviralliseen luontoisettuun, kalan vaihtamiseen viinaan. Uusi ajattelutapa renkien asemasta palkkatyöläisinä sai erävoiton ammattikunnassa juuri esivallan tuella. Esivalta näyttääkin 1700-luvun alkupuolella omaksuneen tehtäväkseen erityisesti palvelusväen valvonnan yksittäisten isäntien ja ammattikunnan rinnalla ja jopa näiden yli. Varsinkin 1740-luvulla tehtiin ratkaisuja, jotka vaikuttivat mestarien ja heidän renkensä välisiin suhteisiin. Esivallan toiminnassa onkin ristiriita: halutessaan lisätä valvontamahdollisuuksiaan traditionaalisia tapoja poistamalla kadotti esivalta myös niitä välineitä, joita vallan käyttöön oli ennen kuulunut, etenkin patriarkaalisen riippuvuus- ja lojaalisuussuhteen isännän ja renkien välillä.

Myös muut epäviralliset vuorovaikutusmuodot ammattikunnan sisällä ja suhteessa esivaltaan näyttävät 1700-luvun alkupuolella olleen esivallan uudenlaisten odotusten kohteena. Kun kaupungin rakennus- ja ammattikuntakollegio puuttui ammattikuntayhteisön sisäiseen kommunikaatioon määräämällä, että oltermannin tuli ilmoittaa kaikkien mestareiden samaan aikaan tapahtuvasta nuottauksesta hyvissä ajoin kirjallisesti, saattoivat viranomaiset näin aloittaa ammattikunnassa sen jäsenten välisiä suhteita muuttavan prosessin. Suhteista yhteisössä tuli vähitellen työsuhteita entisten kokonaisvaltaisten suhteiden sijaan, ja talous eriytyi itsenäiseksi ja tehostuneeksi elämänalueeksi, jos ammattikunnan sisäinen tiedonkulku viranomaisten ohjeen mukaisesti todellakin kirjallistui. Seuraavan kehitysaskeleen saattaisi olettaa olevan vaikkapa sen, että nuottakalastajat eivät enää kokisi tarvetta asua naapurikortteleissa niin kuin tähän asti vaan muuttaisivat kuka minnekin päin kaupunkia. Kokonaisvaltainen kollektiivisuus murenisi näin entisestään. Esivalta piti tosin vielä 1700-luvun alkupuolella tiukasti kiinni yhteisöllisyyttä osaltaan koossapitävistä, jopa jo keskiajalta periytyvistä yksittäisten ammattikuntien privilegioista, mutta jos yhteiset

taloudelliset edut ja erioikeudet olisivat pikku hiljaa jääneet ryhmän ainoaksi yhdistäväksi tekijäksi jo 1700-luvulla – mihin suuntaan esivallan toiminta itse asiassa vaikutti – olisi silloisen ammattikunnan ero moderniin ammattietujärjestöön nähden kaventunut lähinnä nimelliseksi. Esivallan periaatteelliset ja kaupunkiyhteisön käytännölliset päämäärät olivat toisaalla, mutta tahattomasti ne vaikuttivat myös sosiaalisten suhteiden muokkautumiseen. Kyseessä eivät niinkään olleet esivallan kontrollin suorat seuraukset vaan ammattikunnan ja viranomaisten molemminpuolisen vuorovaikutuksen vaikutus.

Mitä Tukholman nuottakalastaja-ammattikunnan sosiaaliset vuorovaikutussuhteet ja suhde kaupunkiyhteisöön ja valtioon kertovat 1700-luvun alkupuolen ruotsalaisesta yhteiskunnasta yleensä? Ulla Heino on huomauttanut, että Tukholma oli poikkeus valtakunnassa myös ammattikuntien suhteen. Pääkaupungissa kruunun vastapoolina oli käsityöläismestareita, joilla oli omat ammattikuntaperinteet.²⁹⁹ Vanhoissa ja vakiintuneissa kaupungeissa ammattikunnat olivat syntyneet riippumatta valtion kehityksestä kun järjestelmä muualle luotiin nimen omaan esivallan toimesta. Toinen syy Tukholman poikkeuksellisuuteen oli esivallan panostaminen nimenomaan valtakunnan pääkaupungin taloudelliseen kehittämiseen, jossa ammattikunnilla oli keskeinen rooli. Tukholman haluttiin olevan edelläkävijä myös ammattikuntalaitoksen järjestämisessä, mikä tulee hyvin esille sekä vuoden 1669 että vuoden 1720 yleisessä ammattikuntajärjestyksessä: Tukholman kaupungin raadin tehtävänä oli erityisesti laatia yleisen ammattikuntajärjestyksen mukaisia järjestyksiä yksittäisille ammattikunnille kaupungissa. Nämä vietiin kauppakollegion tarkastettavaksi ja muokattavaksi, minkä jälkeen raati sai toimittaa järjestyksen yksittäisen ammattikunnan noudatettavaksi, ja – mikä valtakunnallisesti tärkeintä – “när alle skräen här [Stockholm] äre på thetta sättet inrättade, tå skole the samme widare til hwar stadh i riket widh anfodran och som thet behöves til, meddelte blifwa, at en lijkheth af skrå må för hwart handtwärck erhållas.”³⁰⁰

Esivalta tavoitteli siis myös ammattikuntapolitiikassa valtakunnallista yhdenmukaisuutta, mutta poikkeuksellisen asemansa vuoksi Tukholman olosuhteita tuskin voidaan yleistää kovinkaan pitkälle. Havaintoja nuottakalastaja-ammattikunnan ja kaupunginhallinnon suhteista on arveluttavaa pitää edes pääkaupungissa yleispätevänä

²⁹⁹ Heino 1992, 17.

³⁰⁰ Ammattikuntajärjestys 1669. Sama tarkoitus toistetaan vuoden 1720 ammattikuntajärjestyksessä.

vuorovaikutuksen kuvauksena, koska ammattikuntien kirjo on ollut suuri. Tukholman maistraatin ja kaupunginviskaalin toimintaa voidaan kuitenkin tarkastella valtion yleisten tavoitteiden taustaa vasten: tehtävänä oli toisaalta patriarkaalisesta hierarkian ja tasapainon ylläpito ja valvonta, toisaalta taloudellisen toiminnan tehostaminen ammattikunnissa. Nämä kaksi pyrkimystä saattoivat käytännössä asettua vastakkain siten, että esivallan toiminta sai myös tahattomia seurauksia. Toisaalta kannattaa todeta ammattikunnan ja esivallan edustajien molemminpuolisen vuorovaikutuksen merkitys sekä paikallisen hallinnon omat tavoitteet, jotka tulevat esiin myös Tukholman kaltaisessa valtion tiukasti valvomassa yhteisössä.

Työn kuluessa ei ole aina ollut helppoa pysyä oman kysymyksenasettelun antamissa raameissa, vaan monia kysymyksiä on herännyt pitkin matkaa. Ainakin ammattikuntaan oikeudellisena toimijana olisi mielestäni syytä kiinnittää huomiota myöhemmässä tutkimuksessa enemmänkin. Nuottakalastaja-ammattikunnan sosiaalis-taloudellisessa järjestelmässä puolestaan yhteiskunnallinen polarisaatio vaatisi jatkotutkimusta. Esimerkiksi Anders Florénin näkökulma työssä esiintyviin ristiriitoihin ruukki-yhteisötutkimuksessa *Disciplinering och konflikt – den sociala organiseringen av arbetet: Jäders bruk 1640-1750* (1987) on mielenkiintoinen³⁰¹ mutta on jäänyt tässä tutkimuksessa sekä esittelemättä että käyttämättä. Renkien ja isäntien välinen suhde ja sen muutos vaatisi selkeämpää analyysiä samoin kuin viranomaisten palkollisväkeen kohdistamat kurinpitotoimenpiteet. Esimodernin arvokseyden ihanteen vähittäinen korvautuminen pluralismilla ja ääneenlausutuilla ryhmien välisillä eturistiriidoilla³⁰² on myös keskeinen mutta vielä ilmeisen vähän käsitelty kysymys 1700-luvun ruotsalais-suomalaisessa tutkimuksessa.

---

³⁰¹ Florén 1987, ks. varsinkin 61-65.

³⁰² Vrt. Ihalainen 1999, 11.

LÄHTEET

1. Arkistolähteet**Riksarkivet (RA), Stockholm:****Borgarståndets arkiv**

Protokoll 1755-1756 (*R 1323*).

Skrivelser till Kungl. Maj:t

Överståhållaren till Kungl. Maj:t 13.12.1720 (*vol. 19*).

Överståhållaren till Kungl. Maj:t 18.4.1764 (*vol. 48*).

Svea hovrätts huvudarkiv (SHR)

Registratur 1760 (*B I A:133*).

Stockholms stadsarkiv (SSA), Stockholm:**Finska församlingen i Stockholm**

Dop-, vigsel- och dödböcker 1700-1750 (*C:3-4*). Mikrofilmattu.

Justitiekollegium och förmyndarkammarens arkiv

Bouppteckningar, huvudserien (*E II A 1:2*). Mikrofilmattu.

Mantalslängder i Stockholm

Katarina östra 1730. Mikrofilmattu.

Katarina norra 1755. Mikrofilmattu.

Skråarkiv, Stockholmsskrån

Notfiskareämbetets protokoll 29.11.1700 – 9.6.1847 (NÄP) (*A D*).

Stockholms domkapitel

Protokoll, huvudserien 1742-1760 (*A I:95-113*).

Stockholms magistrat och rådhusrätt

Resolutionsböcker, huvudserie 1752-53 (*A 20 A:36*).

Memorial ej upptagna i memorialboken 230/1763 (*E 4 B:13*).

Akter i besvärsmål, huvudserie 1751 (*F 4 A:24*).

Ämbets- och byggningskollegiets arkiv

Protokoll 1708, 1710-1713, 1715-1728, 1730-1731, 1740-1746 (ÄBK) (*A I:8-35*).

Förteckningar 1673-1743 (*F I A*):

- Anno 1687 d 25 Majj enn Memorial eller uppteckningh uppå nothfiskiare här i Stockholm.

- Mantahls Rulla uppå Ämbetetsmän och Handtvärkare uthi Stockholms stad wid begynnelsen aff åhr 1689.

- Förteckning av notfiskareämbetet med dess drängar 7.11.1709 efter Embetskollegiets befallning.

2. Painetut aikalaislähteet ja lähdejulkaisut

Ammattikuntajärjestys 1669. Kongl. Maj:s algemene ordning och skrå för handtvärckare i Swerige och Finlandh. Painettu teoksessa von Stiernman 1753, III osa.

Ammattikuntajärjestys 1720. Ordnung och Skrå för Handwärckare i Sverige och Finland. Den 27 Junii 1720. Painettu teoksessa Modée 1742 sekä liitteenä teoksissa Söderlund 1949 ja Ambrosiani 1920.

Hildebrand & Bratt 1900-1913. Stockholms stads privilegiebref 1423-1700. Urkunder rörande Stockholms historia I, utg. av Karl Hildebrand och Arnold Bratt. Uppsala.

Modée 1742. Modée, R. G, Utdrag utur alle ifrån den 7 december 1718 utkomne publique handlingar, placater, förordningar, resolutioner och publicationer I, Stockholm.

Publication, til hämmande af thet intrång, som fiskkiöpare-embetet af en och annan uti thes näring lider. Stockholms rådhus den 7 juni 1740. Tryckt hos Joh. Laur. Horn, Kongl. Antiq. Archiv Bottr. (SSA)

Samling af Kongl. förordningar, årstrycket.

von Stiernman 1753. von Stiernman, And. Anton, Samling Utaf Kongl. Bref, Stadgar och förordningar angående Sweriges Rikes commerce, politie och oeconomie uti gemen. Stockholm.

Stockholms stads (och Norrmalms stads) tänkeböcker från år 1592 del I-XVII utgivna av Stockholms stadsarkiv 1939-1998.

Öfwer-ståthållaren Embetets kungörelse och förbud emot olofligt fiskande uti fiske-wattnet omkring thenna staden, Kongl. Diurgården och Carlberg. Stockholm den 21 juli 1781. Cederholm. Tryckt i Kongl. Tryckeriet. (SSA)

3. Tutkimuskirjallisuus

ALM 1935. Alm, Henrik, Murmästare-ämbetet i Stockholm. Stockholm.

AMBROSIANI 1920. Ambrosiani, Sune, Från de svenska skråämbetenas dagar. Stockholm.

ANDERSSON 1998. Andersson, Hans, "Androm till varnagel..." Det tidigmoderna Stockholms folkliga rättskultur i ett komparativt perspektiv. Stockholm.

APPELGREN-KIVALO 1910. Appelgren-Kivalo, Hj, "Kaitaisten perintöhopeat." Suomen museo 1910.

BERGH 1961. Bergh, Volmar, "Tukholman suomalaisista menneinä vuosisatoina." HArk. 57.

BOËTHIUS 1943. Boëthius, Bertil, Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719-1815. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 2.

BÅÅTH 1916. Bååth, L. M, Helgeandsholmen och Norrström från äldsta tid till våra dagar I. Uppsala.

BÅÅTH 1918. Bååth, L. M, Helgeandsholmen och Norrström från äldsta tid till våra dagar II. Uppsala.

CORIN 1958. Corin, Carl-Fredrik, Självstyre och kunglig maktpolitik inom Stockholms stadsförvaltning 1668-1697. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 21.

DURKHEIM 1990. Durkheim, Émile, Sosiaalisesta työnjaosta. Seppo Randellin suomennos alkuteoksesta *De la division du travail social* (1893, 1902). Jyväskylä.

EDGREN 1987. Edgren, Lars, Lärling, gesäll, mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750-1847. Lund.

EDGREN 1997. Edgren, Lars, "De svenska hantverksskråna under 1700-talet." Kirjassa Heino, Ulla & Vainio-Korhonen, Kirsi (red.), *Fundera tar längsta tiden, sa skraddaren, då han sydde byxor*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 42.

ELERS 1801. Elers, Johan, Stockholm, III delen. Stockholm.

ELIAS 1978. Elias, Norbert, *The Civilizing Process*. 1. *The History of Manners*. Edmund Jephcottin käännös alkuperäisteoksesta *Über den Prozess der Zivilisation* (1939). New York.

ELIAS 1982. Elias, Norbert, *The Civilizing Process*. 2. *State Formation and Civilization*. Edmund Jephcottin käännös alkuperäisteoksesta *Über den Prozess der Zivilisation* (1939). Oxford.

ENGLUND 1989. Englund, Peter, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Stockholm.

ERICSON 1988. Ericson, Lars, Borgare och byråkrater. Omvandlingen av Stockholms stadsförvaltning 1599-1637. Stockholmsmonografier utgivna av Stockholms stad 84.

ERICSSON 1982. Ericsson, Birgitta, "Stockholms administration vid 1700-talets mitt". Kirjassa *Stadsadministration i Norden på 1700-talet*. Universitetsforlaget.

ERIXON 1946. Erixon, Sigurd, "Stockholms sumpfiskare och fiskköpare." Folk-liv, Tom X, 1946. *Acta ethnologica et folkloristica Europaea*.

FLORÉN 1987. Florén, Anders, Disciplinering och konflikt. Den sociala organiseringen av arbetet: Jäders bruk 1640-1750. *Studia historica Upsaliensia* 147.

FOUCAULT 1980. Foucault, Michel, Tarkkailla ja rangaista. Eevi Nivangan suomennos alkuteoksesta *Surveiller et punir* (1975). Keuruu.

FURUHAGEN 1996. Furuhausen, Björn, Berusade bönder och bråkiga båtsmän. Social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet. Stockholm/Stehag.

FRIEDRICHS 1995. Friedrichs, Christopher R, The Early Modern City 1450-1750. London.

GADD 1991. Gadd, Carl-Johan, Självhushåll eller arbetsdelning? Svenskt lant- och stadshantverk ca 1400-1860. Göteborg.

GRANLUND 1956. Granlund, John, "How Fishermen Became Burghers. Studies of Urban Ethnology in the Town of Söderhamn in Helsingland, Sweden." *Arctica. Studia Ethnographica Upsaliensia* XI. Uppsala.

GUSTAFSSON 1994. Gustafsson, Harald, Political Interaction in the Old Regime. Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States. Lund.

GYLLENSVÄRD 1889. Gyllensvärd, Vilhelm, Om eganderätten till vattnet vid Östermalm och marken nedanför Artilleriplanen i Stockholm. Stockholm.

HARNESK 1990. Harnesk, Börje, Legofolk. Drängar, pigor och bönder i 1700- och 1800-talens Sverige. Umeå.

HAUTAMÄKI 1996. Hautamäki, Antti, "Individualismi on humanismia." Kirjassa Yksilö modernin murroksessa. Tammer-Paino Oy.

HECKSCHER 1936. Heckscher, Eli F, Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, första delen: före frihetstiden, andra boken. Stockholm.

HEINO 1992. Heino, Ulla, "Käsityö järjestyksen kourissa – 1600-luvun käsityö ja käsityöläiset". *Genos* 1/1992.

HEINO 1997. Heino, Ulla, "Hantverkarprojektet – vad och varför?" Kirjassa Heino, Ulla & Vainio-Korhonen, Kirsi (red.), *Fundera tar längsta tiden, sa skraddaren, då han sydde byxor. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja* 42.

HELLNER 1944. Hellner, Brynolf, "Arbetsorganisation i städerna". Kirjassa *Arbetaren i helg och söcken, II Vardag och fest*, red. Andreas Lindblom. *Sarjassa Den svenska arbetarklassens historia* s. 115-136. Stockholm.

HELLSPONG & LÖFGREN 1974. Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar, Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. Lund.

HUMBLE 1982. Humble, Nils Kristofferson, Strömmingsfisket i Roslagen. Erland Kruckenbergin ruotsinnos alkuperäisteoksesta *De Piscatura Harengorum in Roslagia* (1745). Stockholm 1982.

HÖRSELL 1983. Hörsell, Ann, Borgare, smeder och änkor. Ekonomi och befolkning i Eskilstuna gamla stad och Fristad 1750-1850. Uppsala.

IHALAINEN 1999. Ihalainen, Pasi, *The Discourse on Political Pluralism in Early Eighteenth-Century England. A Conceptual Study with Special Reference to Terminology or Religious Origin.* Helsinki.

JARRICK & SÖDERBERG 1993. Jarrick, Arne and Söderberg, Johan, "Spontaneous Processes of Civilization. The Swedish Case." *Ethnologia Europaea* 23.

JARRICK & SÖDERBERG 1998. Jarrick, Arne & Söderberg, Johan, *Odygd och vanära. Folk och brott i gamla Stockholm.* Falun.

JUVA 1955. Juva, Mikko, "Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhtasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600-1808)." *Varsinais-Suomen historia* VII, 3-4. Turku.

KALLIO 1998. Kallio, Anni, *Räätälimestari yhteisönsä jäsenenä Turussa vuosina 1625-1665.* Suomen historian pro gradu -työ, historian laitos, Jyväskylän yliopisto.

KARONEN 1995. Karonen, Petri, "Raastuvassa tavataan." Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. Jyväskylä.

KARONEN 1998. Karonen, Petri, "The Worst Offenders in the Provincial Towns: Serious Urban Crime and its Perpetrators in the Early Years of Sweden's Period as a Great Power". *Scandinavian Journal of History* 23.

LAURIKKALA 1948. Laurikkala, Saini, "Varsinaissuomalaisen talonpoikaispurjehduksen kulttuurimerkityksestä 1700-luvulla." *Turun Historiallinen Arkisto* X.

LEHTONEN 1990. Lehtonen, Heikki, *Yhteisö.* Jyväskylä.

LEHTONEN 1994. Lehtonen, Mikko, *Kyklooppi ja kojootti: subjekti 1600–1900 -lukujen kulttuuri- ja kirjallisuusteorioissa.* Tampere.

LILJA 1995. Lilja, Sven, "Stockholms befolkningsutveckling före 1800: problem, metoder och förklaringar." *HT* 3/1995.

LINDBERG 1989. Lindberg, Folke, *Hantverk och skråväsen under medeltid och äldre vasatid. Andra upplagan.* WSOY.

LINDSTRÖM 1991. Lindström, Dag, *Skrå, stad och stat. Stockholm, Malmö och Bergen ca. 1350-1622.* *Studia historica Upsaliensia* 163.

LINDSTRÖM 1993. Lindström, Dag, "Skrå, ära och hantverkaskultur i Sverige ca 1350-1900. Kring arbetarkultur före industrialismen." *HT* 1/1993.

LINDSTRÖM 1994. Lindström, Dag, "Oärliga mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden." *HT* 4/1994.

LINDSTRÖM 1997. Lindström, Dag, "Hantverkarkultur under statlig påverkan. Kring svenska skråkorporationer under tiden fram till 1700-talets inledning." *Kirjassa Heino, Ulla & Vainio-Korhonen, Kirsi (red.), Fundera tar längsta tiden, sa skraddaren, då han sydde byxor (s. 97- 108).* Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 42.

- LUUKKO 1979. Luukko, Armas, Vaasan historia 1721-1808. Vaasa.
- MAGNUSSON 1996. Magnusson, Lars, Sveriges ekonomiska historia. Stockholm.
- MELKERSSON 1997. Melkersson, Martin, Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet. Uppsala.
- MEYERSON 1943. Meyerson, Åke, "Befolkningen på Södermalm år 1676." S:t Eriks årsbok 1943.
- MORING 1994. Moring, Beatrice, Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. Finska Vetenskaps-Societeten.
- MURRAY 1954. Murray, Robert, Finska församlingen i Stockholm. Stockholm.
- MÄKELÄ 1993. Mäkelä, Olavi, "Johan Österman ja Kaitasten tila", Entispäivän Taivassalo, Kotiseutulukemisto III. Uusikaupunki.
- NIKULA 1971. Nikula, Oscar, Turun kaupungin historia 1721-1809, II nide. Turku.
- NYGÅRD 1989. Nygård, Toivo, Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Hist. tutk. 150. Jyväskylä.
- PALOPOSKI 1976. Paloposki, Toivo J, Suomen talouden kehittäminen 1750–1760-lukujen valtiopäiväpolitiikassa. Hist. tutk. 98.
- PARSONS 1966. Parsons, Peter, "Skräväsendet i Stockholms norra förstad 1602-1635." Kirjassa Studier och handlingar rörande Stockholms historia III, red. Nils Staf. Stockholm.
- POLANYI 1977. Polanyi, Karl, The Livelihood of Man. Jälkikäteen toimittanut Harry W. Pearson. Academic Press, New York.
- PURSCHE 1979. Pursche, Werner, Timmermansämbetet i Stockholm före 1700. Stockholm.
- RANTA 1975. Ranta, Raimo, Turun kaupungin historia 1600-1721. Turku.
- RINNE 1933. Rinne, Toivo T, "Kisällien ja heidän veljeskuntiensa asema Turun ammattikuntaelämässä 1600- ja 1700-luvuilla." Turun Historiallinen Arkisto 4.
- RÅBERG 1987. Råberg, Marianne, Visioner och verklighet II. Stockholmskartor från 1600-talet. Monografier utgivna av Stockholms stad 54 II. Borås.
- SANDIN 1986. Sandin, Bengt, Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850. Lund.
- SAOB. Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. Hakusana kavera, trettonde bandet. Lund 1935.

SAUKKONEN 1960. Saukkonen, Jussi, "Käsityöläisammattikuntien syntyteorioista." HAik. 58.

SHARPE 1996. Sharpe, James A, "Crime in England: Long-Term Trends and the Problem of Modernization." Kirjassa *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, edited by Eric A. Johnson and Eric H. Monkkonen. University of Illinois Press.

SKARIN FRYKMAN 1987. Skarin Frykman, Birgitta, *Från yrkesfamilj till klassgemenskap. Om bagare i Göteborg 1800-1919*. Kungälv.

STADIN 1979. Stadin, Kekke, *Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar. Borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680*. *Studia historica Upsaliensia* 105.

STADIN 1980. Stadin, Kekke, "Den gömda och glömda arbetskraften. Stadskvinnor i produktionen under 1600- och 1700-talen." HT 3/1980.

STOCKHOLMS RÅDHUS OCH RÅD II. Matrikel öfver borgmästare och rådmän samt stads- och magistratssekreterare i Stockholms stad och norra förstaden. Af Frans de Brun, Gustaf Elgenstierna, Ivar Simonsson och Nils Östman. Stockholm 1915.

SUNDIN 1994. Sundin, Jan, "Den farliga klassen." Kirjassa *Vad våldet har skapat*, red. Anders Bjursson.

SUNDIN 1996. Sundin, Jan, "Crime and Local Justice in Preindustrial Sweden." Artikkel i *perustuu kirjaan För Gud, stat och folket*. Kirjassa *The Civilization of Crime. Violence in Town and Country since the Middle Ages*, edited by Eric A. Johnson and Eric H. Monkkonen s. 165-197. University of Illinois Press.

SVENSKT BIOGRAFISKT LEXIKON. Svenskt biografiskt lexikon, red. Bertil Boëthius. Stockholm 1918. Hakusana Adelcrantz.

SÖDERBERG, JONSSON & PERSSON 1991. Söderberg, Johan, Jonsson, J, Persson, C, *A stagnating metropolis: the economy and demography of Stockholm 1750-1850*. Cambridge.

SÖDERBERG 1993. Söderberg, Johan, *Civilisering, marknad och våld i Sverige 1750-1870: en regional analys*. Stockholm.

SÖDERLUND 1943. Söderlund, Ernst, *Stockholms hantverkarklass 1720-1772. Sociala och ekonomiska förhållanden*. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning 3.

SÖDERLUND 1944. Söderlund, Ernst, *Stockholms fiskköparämbete*. Särtryck av *Studier i ekonomi och historia* tillägnade Eli F. Heckscher 24:11.

SÖDERLUND 1949. Söderlund, Ernst, *Hantverkarna II. Stormaktstiden, frihetstiden och gustavianska tiden*. Sarjassa *Den svenska arbetarklassens historia*. Stockholm.

TARKIAINEN 1990. Tarkiainen, Kari, Finnarnas historia i Sverige I. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid. Vammala.

TAUSSI-SJÖBERG 1988. Taussi-Sjöberg, Marja, Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet. Södertälje.

THOMPSON 1996. Thompson, E. P, Herrojen valta ja rahvaan kulttuuri. Valta, kulttuuri ja perinnäistavat 1700–1800-luvun Englannissa. Suomensoskokoelma, Tuomas M. S. Lehtosen käännös. Tampere.

THUNÆUS 1970. Thunæus, Harald, Ölets historia i Sverige II: 1700- och 1800-talen. Uppsala.

VAINIO-KORHONEN 1997. Vainio-Korhonen, Kirsi, "Yrket i arv? Släkt- och äktenskapets betydelse i rekrytering av nya hantverkare." Kirjassa Heino, Ulla & Vainio-Korhonen, Kirsi (red.), Fundera tar längsta tiden, sa skraddaren, då han sydde byxor. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 42.

WEBER 1980. Weber, Max, Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Timo Kyntäjän suomennos alkuteoksesta Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus (1905). Juva.

VILKUNA 1935. Vilkuna, Kustaa, "Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta." Varsinais-Suomen historia III, 2. Porvoo.

VILKUNA 1976. Vilkuna, Kustaa, Isien työ. Veden ja maan viljaa, arkityön kauneutta. Helsinki.

VILKUNA K. H. J. 1995. Vilkuna, Kustaa H. J, "Alkoholin nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500–1700-luvun Suomessa". Kirjassa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. JHArk 1.

VILKUNA K. H. J. 1996. Vilkuna, Kustaa H. J, Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä: rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Hist. tutk. 196. Helsinki.

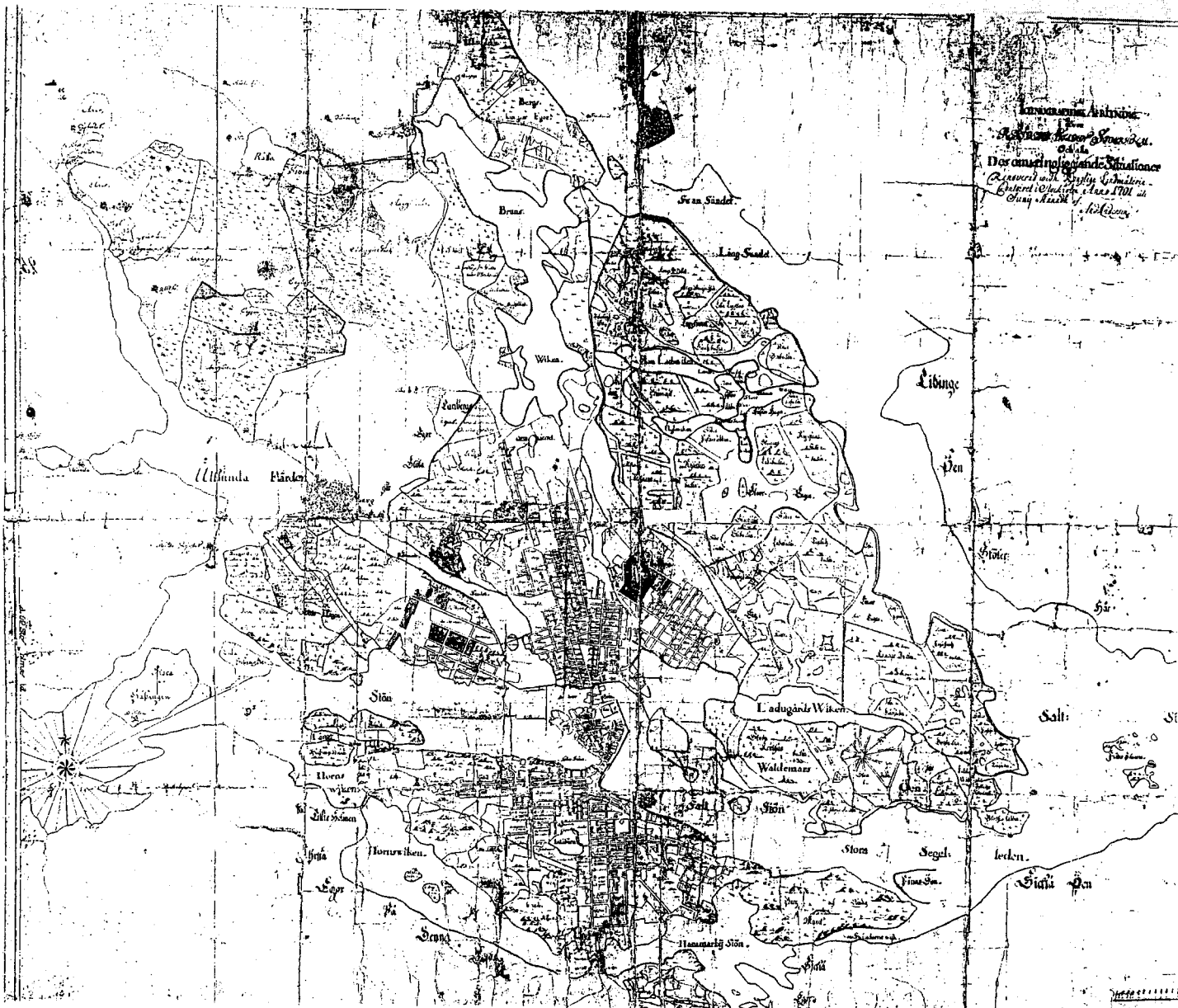
WILMI 1991. Wilmi, Jorma, Isäntäväet ja palvelusväenpito 1600-luvulla ja 1700-luvun alkupuolella. Jyväskylä.

ÖSTERBERG 1989. Österberg, Eva, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt, kompromiss, politisk kultur." Scandia 55.

ÖSTERBERG 1991. Österberg, Eva, "Kontroll och kriminalitet i Sverige från medeltid till nutid. Tendenser och tolkningar." Scandia 57.

ÖSTERLUND 1966. Österlund, Birgitta, "Finländsk befolkning på Södermalm under senare hälften av 1600-talet." Kirjassa Studier och handlingar rörande Stockholms historia III, red. Nils Staf. Stockholm.

LIITE 1.

"Ichnographisk Afritning öfwer Residens Staden Stockholm Och alla Des omkringliggiande Situationer. Renoverad wid Konglige LandmäterieContoiret i Stockholm Anno 1701 uti Junij Månadh af And. Andersin." Monistettu kirjasta Råberg 1987.

Tukholman maantieteellinen sijainti tarjoaa hyvät mahdollisuudet kalastukseen. Esimerkiksi (nyk. vanhan) kaupungin pohjoispuolitse virtaavassa Norrströmissä 1700-luvun nuottakalastajilla oli keväisin ja syksyisin kolme nuotta-apajaa, josta virtaan noussutta silakkaa pyydettiin. Ilmeisesti paras apaja oli kuninkaallisen puuvajan kohdalla, toinen teurashallin edustalla ja kolmas kuninkaallisen asevaraston edustalla (ÄBK 17.11.1741, 726-). Ammattikunta vuokrasi kalavesiä myös kaupungin ulkopuolelta (esim. ÄBK 28.4.1743, 12.3.1730, 26.5.1741).

Kaupungissa oli kaksi kalasatamaa, eteläinen ja pohjoinen, joitten luona sijaitsivat kalanostajien kalahallit. Ilmeisesti nuottakalastajat myivät saaliinsa satamalaitureilla tai suoraan veneistään. Itse he asuivat Södermalmilla Pyhän Katariinan kirkon pohjoispuolella sijaitsevilla kortteleilla. Södermalmilla nuottakalastajilla oli ainakin 1600-luvulla myös oma lastauspaikkansa rannassa nuotankuivausmahdollisuuksineen (Meyerson 1943, 95-96).

LIITE 2. Oteita apajakiistojen selvittelystä.

Ote 1. Nuottakalastaja-ammattikunnan pöytäkirja 23.6.1709:

Elliest klagade Marcus Erson på Johan Paulsons dreng hwilken effter sin huusbondes befallning kastat hans wind [= vintti, kela] i siön och med sten nedsänkt armen [=nuotan sivu], hwarpå nu Johan Paulson af hr rådsbijsittiare tilspordes om drengen detta på hans answar och honom till behag har giort, då han swarade aldeles Ja, och aldenstund han således hemnet sig sielf uti detta der han i fall någon oförrätt wiste sig skiedd wara borde sådant wederbörl. hafwa angifwit, men icke sielf föra wåld på sin embetsbroders handtering och fiskeredskap dy saakfeltes han till 2 d smt straf i föllie af 1688 åhrs 2 punct i deres arbets(?)ordning deraf som Johan Paulson bad en lindring så medlades med honom att aldeles blifa fri helst han utlofwade ej mera willja sådant giöra utan i fall [?] straff jemte mera då stå honom öppet, och tackade han altså hr rådman och embetet.

Ote 2. Rakennus- ja ammttikuntakollegion pöytäkirja 26.6.1718, 136-137:

Sedan beswärade sig bisittiaren af notfinnarne Anders Pärsson öfwer notfinnen Johan Jöranson för det han nyligen under åldermannens Simon Paulssons opasslighet hindrat des tjänstgosse at draga på gulfiälen (?), oakadt åldermannens gosse för än Jöranson lagt igenom slussen och således efter det öfwerenskommande ämbetet emellan upprättat är, hade bordt draga först: begiärandes Anders Pärsson fördenskul det Jöranson, som på detta sättet ofta tilförer sig förbrutit, med behörig näpst måtte blifwa ansed. Häremot förklarade sig Johan Jöranson, at han lagt först igenom slussen, det han med sluss-skrifwarens Carl Åhmans attest af d. 23 junij sidstl. wil bewisa, uti hwilken dock icke förmäles hwem som lagdt först eller sidst igenom, vidare än at Jöranson d. 23 hujus betalt slusspenningar för des notbåt, som gådt up och ned: hwarwid hr rådman Aulaevil berättade, det skal åldermannens gosse på sätt och wis, som redan förmält är då straxt gråtandes blägat (?) hwaruppå hr rådmannen til vidare genom stadstjänaren Biörn låtit anhålla de penningar nembl. 60 dr 20 /: kmt som Johan Jöranson för den undfångne och försålde fisken bestående uti sillöjor löst och bekommit hade; fördenskul emedean Jöransons piga och finnen Thomas Matson på lönlig förmaning berättade, at åldermannens båt icke allenast gådt först igenom slussen, utan ock at Jöranson hotat, at wilja kasta åldermannens gosse i siöön om han skulle låta uth noten, hwarigenom han icke understådt sig at draga, utan det hade imedlertid Jöranson skyndat sig at kasta uth, ty resolverades, at fierde delen af penningarne, som är 17 dr 5 /: kmt skal wara til de fattige förfallen, med åthwarning, at Jöranson framledes tager sig i detta måhl tilwara på det de utaf sitt arbete och handtering Guds milderijka wählsignelse måge hafwa at förwänta.

Ote 3. Rakennus- ja ammattikuntakollegion pöytäkirja 15.7.1718, 166:

Aldenstund notfiskareämbetet medelst een nu insinuerad skrift gofwo tilkiänna, at de öfwer den twistighet, som dem emellan här i Collegio warit anhängig giord, beträffande deras fiskeri i Mählaren, sig på det sättet förent, at de hädan efter uti deras fiskeri så wähl i Mählaren, som annorstädes här kring staden, skola alternera effter ordningen, samt desutan dela sins emellan, hwad dem i så måtto af Guds wählsignelse kan tilfalla: altså och jämte det denne förlikning af Collegio confirmerades, blef ämbetet uppå begiäran att wijte af 10 dr smt föresett, hwartil den utom andra laga böter skal wara förfallen, som til ytterligare träta och oenighet i detta måhl, först gifwer anledning.